

MONITOR HOSPODÁRSKEJ POLITIKY

2023, Č.1 / LETO
NHĽ, EUBA

kthp

katedra
hospodárnej politiky

TÉMA ČÍSLA: SPOTREBA UPROSTRED KRÍZ

- EXPANZIA SPOTREBY U „ŤAŽKÝCH ČASOCH“
- VIE GOOGLE PREDVIĎAŤ ZVÝŠENIE VOLATILITY?
- SPORNÝ VÝSLEDOK DOBRE MIENENEJ REGULÁCIE CIEN

EDITORIÁL

Milí naši čitatelia,

Ekonomika Slovenska prechádza za ostatné tri roky sériou šokov a kríz. Časť príspevkov v tomto vydaní časopisu je venovaná týmto šokovým javom a reakciám na ne. Prinášame tak napríklad článok o dobre mienenej cenovej regulácii, ktorá má sporný výsledok. K tomuto bloku problémov patrí aj zdanlivý paradox rastu reálnej spotreby v „ťažkých časoch“. Problémom spotreby a úspor v aktuálnom mimoriadne náročnom období sme venovali sekciu „Téma čísla“.

Snažíme sa však neuviaznuť v multikrízach a ponúkať aj témy nepoznačené aktuálnymi spoločenskými a hospodárskymi otázkami. Pozornosť ekonómov predsa nie je sústredená iba na momentálne šoky, krízy, otrasy. Celá sekcia „Zaujímavosti“ obchádza krízové témy. Prináša pestrú paletu tém z rôznych oblastí: dočítate sa tu napríklad o trochu záhadných parametroch vzájomnostného poistenia na Slovensku, o možnostiach predvídania volatility akciových trhov pomocou Google, o skutočných dopadoch automatizácie na zamestnanosť alebo o formovaní cirkulárnej ekonomiky v SR. Ale to zďaleka nie je všetko, sekcia „Zaujímavosti“ je tentoraz, vďaka našim prispievateľom článkov, obzvlášť pestrá.

Vďaka za všetky konštruktívne pripomienky a námety.

Karol Morvay

OBSAH

AKTUALITY

Keď sa dobre mienená úprava regulácie cien elektriny nepodarí	3
Pracovná sila na Slovensku: nedostatok, ktorý vzniká už počas štúdia	6
Rozdiely v rozvoji elektromobility naprieč Európou: prečo dnes zaostávame v predaji elektroáut?	9

TÉMA ČÍSLA

Spotrebné výdavky domácností vo víre cenových šokov	13
Spotrebe domácností sa viac darí „doťahovať sa“ ako výkonnosti ekonomiky	16
Masívny rast spotreby domácností uprostred krízového mixu. Ako to bolo možné?	19

ZAÚJÍMAVOSTI

Účinný boj centrálnych bánk za vyššiu životnú úroveň alebo letmá monetárna ilúzia?	23
Čo dokážu robiť automatizačné technológie? Skutočne nahrádzajú prácu v Európe?	26
Vzájomnostné poistenie na Slovensku: naozaj tvoria vzájomnostné poisťovne vyše 50% slovenského poistného trhu?	29
Vie Google predvídať zvýšenie volatility na akciových trhoch?	32
Cirkulárna ekonomika na Slovensku – sen alebo zajtrajšia realita?	34
Ako prevádzkovatelia peňažných prevodov profitovali na protipandemických opatreniach?	40
Dve dekády oficiálnej rozvojovej pomoci z pohľadu dosahovania vytýčených cieľov a rozpočtu	43

Názory autorov prezentované v tejto publikácii nemusia reprezentovať názory inštitúcií v ktorých pôsobia.

Zoznam použitej literatúry pri jednotlivých článkoch je k dispozícii na požiadanie v redakcii časopisu.

Vedecko popularizačný časopis - Monitor hospodárskej politiky - polročná periodicitá.

Príspevky jednotlivých autorov prechádzajú recenzným konaním.

Šéfredaktor: Karol Morvay

Výkonný redaktor: Martin Hudcovský

Redakčná rada: Martin Lábaj, Martin Hudcovský, Kristína Mojzesová, Elena Fífeková, Daniela Pobudová, Richard Kališ.

Vydáva: Katedra hospodárskej politiky, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave.

ISSN: 2453-9287

Keď sa dobre mienená úprava regulácie cien elektriny nepodarí

Martin Hudcovský
KHP, NHF, EUBA

Energetická kríza s dopadom na ceny elektriny zasiahla v roku 2022 všetky štáty v EÚ, pričom každá krajina sa rozhodla s ňou vysporiadať vlastnou kombináciou opatrení. Tie mali ochrániť konečných spotrebiteľov pred dynamickým vývojom odohrávajúcim sa na trhu. Slovensko sa nakoniec podujalo zastrešiť ceny elektriny plošne pre všetky domácnosti vyhlásením všeobecného hospodárskeho záujmu, avšak malý a zraniteľný odberatelia zostali na začiatku roku 2023 nemilo prekvapení výškou zálohových faktúr za elektrinu, ktorú potom narýchlo musel riešiť až štát. Predostierame tu zaujímavý príbeh o tom, ako sa dobre mienená úprava regulácie nakoniec otočila proti jej tvorcom.

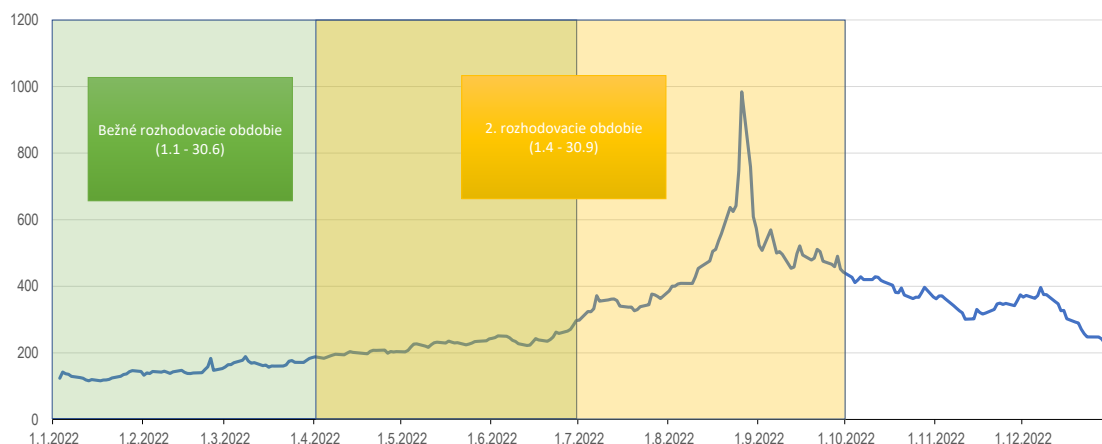
Spôsob regulovania cien elektriny pre domácnosti a zraniteľných odberateľov je na Slovensku historicky uzákonený na ročnú frekvenciu s novými cenami platnými od januára daného kalendárneho roku. Ešte v roku 2021 sa však MH SR zaoberalo myšlienkou, že do roku 2026 postupne liberalizuje ceny elektriny pre domácnosti a Slovensko tak ako jedna z posledných krajín EÚ upustí od centrálného stanovovania maximálnej ceny pre domácnosti. To sa však náhle zmenilo s nástupom rastu cien elektriny v druhej polovici roku 2021, keď práve centralizovaný spôsob regulácie vo frekvencií raz ročne dobre chránil domácnosti pred čoraz drahšou elektrinou obchodovanou na burze.

Samotná regulovaná cena na nadchádzajúci rok tak vychádza z regulačného vzorca, ktorý štandardne berie do úvahy vývoj cien v predchádzajúcom

období. Pri elektrine je to aritmetický priemer denných cien elektriny na Pražskej burze za obdobie od 1.1 do 30.6 (rozhodovacie obdobie). Následne dodávateľia predkladajú cenové návrhy, ktoré Úrad pre sieťové odvetvia (ÚRSO) posúdi a rozhodne o maximálnej cene na nadchádzajúci rok. Ceny elektriny pre domácnosti a zraniteľných odberateľov na roku 2023 by tak vychádzali z cien roku 2022. Keďže ale ceny elektriny na burze začali rásť do dovtedy nevídaných úrovní najmä v druhej polovici roku 2021 – ceny vzrástli v priebehu pol roka (máj – november 2021) o viac ako 77 %, rozhodol sa ÚRSO v dobrej viere ešte ku koncu roku 2021 upraviť regulačný vzorec.

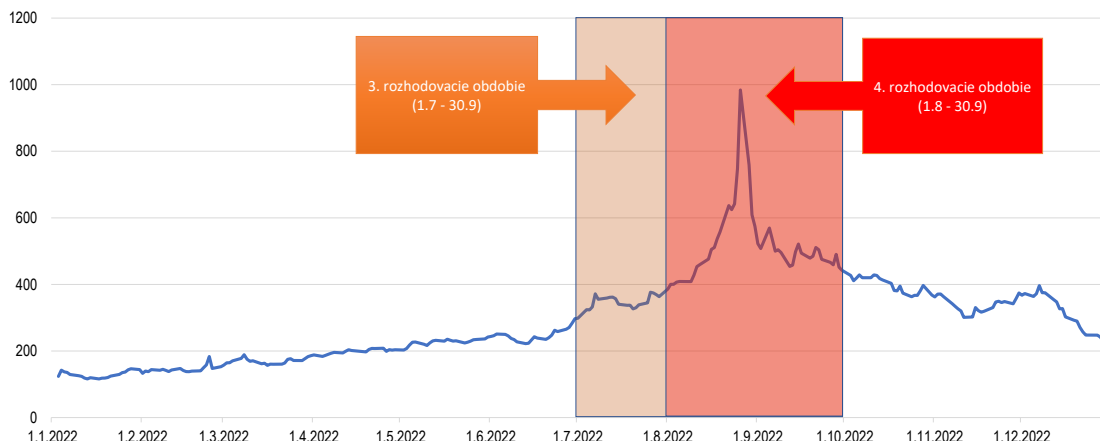
V novej vyhláške ÚRSO, ktorou sa ustanovuje cenová regulácia v elektroenergetike posunul rozhodovacie obdobie (RO) pre stanovenie cien na

Graf 1: Prvý posun rozhodovacieho obdobia podľa vyhlášky ÚRSO s reálnym vývojom ceny elektriny za MWh na burze PXE (v EUR)

Prameň: slov-lex.sk (2023), PXE.CZ (2023), vlastné spracovanie.

Graf 2: Druhý a tretí posun rozhodovacieho obdobia podľa vyhlášky ÚRSO s reálnym vývojom ceny elektriny za MWh na burze PXE (v EUR)

Prameň: slov-lex.sk (2023), PXE.CZ (2023), vlastné spracovanie.

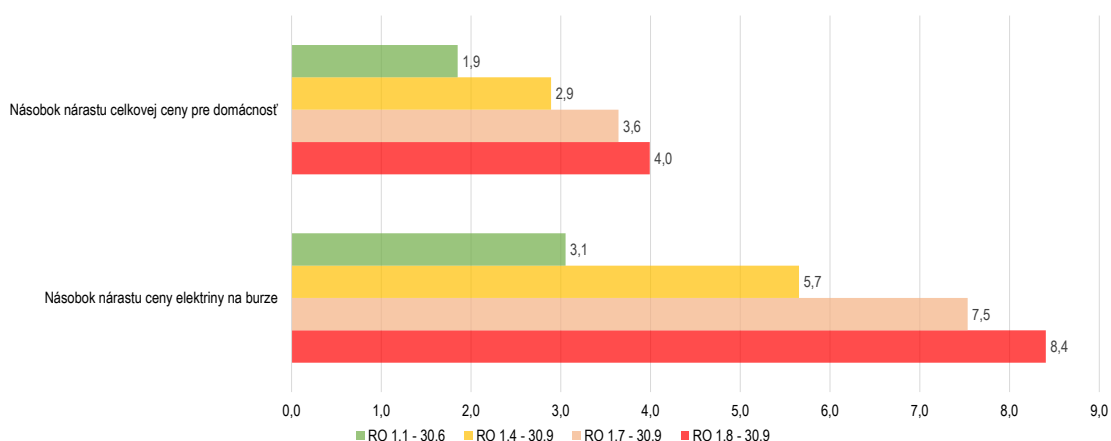
rok 2023 na druhý a tretí štvrťrok namiesto prvého polroku ako bolo tradične dané. Dodávatelia tak mohli s nákupom elektriny na burze čakať vo viere, že po turbulentných časoch na konci roku 2021 príde upokojenie a cena na trhu klesne. Opak bol však pravdou a v priebehu prvého štvrťroku 2022 cena elektriny na spote vzrástla o ďalších 65 %. ÚRSO tak v ďalšej vyhláške opäť posunul rozhodovacie obdobie o ďalší štvrťrok, pričom celkovú dobu skrátil zo šiestich mesiacov iba na tri (iba tretí štvrťrok 2022). Pre črtajúci sa problém so schopnosťou uzatvárať nové zmluvy o dodávke elektriny sa v tejto vyhláške rozšíril aj zoznam zraniteľných odberateľov, ktorí spadajú pod reguláciu cien úradom. Očakávaný pokles cien však nenastal ani v druhom štvrťroku čo viedlo k poslednej úprave vyhlášky ÚRSO, ktorá upravila RO len na obdobie dvoch mesiacov (august

a september 2022).

Grafy 1 a 2 prezentujú ako sa vyvíjal posun rozhodovacích období na pozadí s reálnym vývojom cien elektriny na burze a už na prvý pohľad možno vidieť, že regulátor sa zo všetkých možností trafil pri určení RO do najmenej vhodného časového rámca. Vrchol dosiahli ceny elektriny práve v auguste, ktorý by pri pôvodnom RO nebol zohľadnený, v najaktuálnejšej verzii RO však zohrával najdôležitejšiu úlohu.

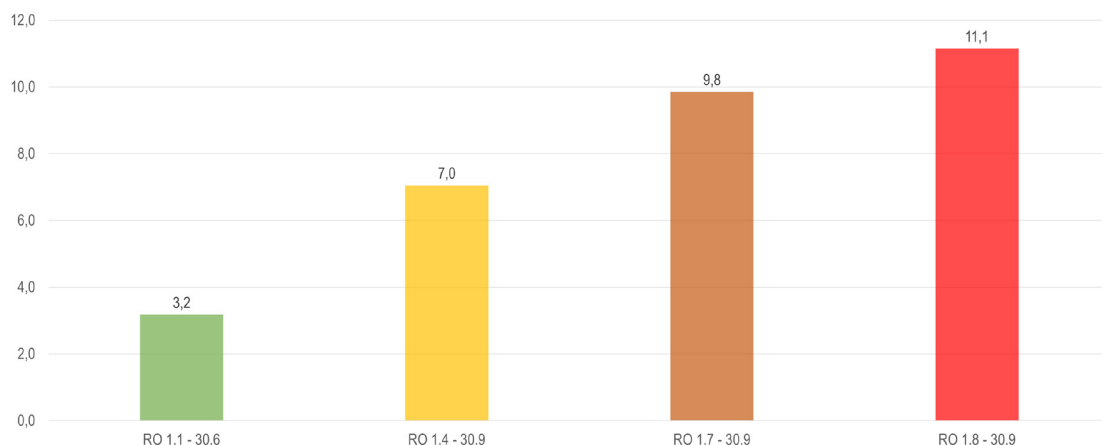
Samozrejme v čase rozhodovania o stanovení RO nemalo ÚRSO možnosť vedieť, že práve jeho posúvanie celú situáciu ešte zhorší. Graf 3 zobrazuje ako by sa vyvíjala konečná cena elektriny pre domácnosti, a zraniteľných odberateľov, ako

Graf 3: Vývoj konečnej ceny elektriny pre domácnosti a referenčnej ceny pre potreby regulácie podľa rozhodovacieho obdobia v 2022

Prameň: PXE.CZ (2023), vlastné výpočty a spracovanie.

Graf 4: Potenciálny príspevok ku celkovej miere inflácie v dôsledku zmien regulovanej ceny elektriny pre domácnosti a zraniteľných odberateľov od januára 2023 (v p.b.)

Prameň: ŠÚ SR (2023), vlastné výpočty a spracovanie.

aj cena samotnej elektriny na burze (ako vstupu do regulačného vzorca) podľa jednotlivých rozhodovacích období. Ak by sa ponechalo pôvodné RO nezmenené, tak cena vstupujúca do výpočtov o maximálnej cene by bola na 3,1 násobku ceny z predchádzajúceho roku. Posúvaním RO sa však stalo, že cena, ktorá vstupovala do cenových konaní bola nakoniec v priemer 8,4 násobok ceny z predchádzajúceho roku.

Keďže cena elektriny pre domácnosti sa skladá z viacerých zložiek, pričom samotná silová elektrina tvorí v priemere 40 %, celkový dopad (pri predpoklade nezmenených cien ostatných zložiek ceny elektriny) by narástol za nezmeneného RO o 1,9 násobok. Postupným posúvaním RO však hrozilo, že by ceny elektriny dosiahli až štvornásobok ceny z roku 2022.

To by predstavovalo masívny inflačný impulz do ekonomiky, ktorý by prispel k celkovej miere inflácie viac ako 11 percentuálnych bodov (viď graf 4). Miera inflácie v januári 2023 by tak nepredstavovala 15,2 % medziročný nárast, ale až 26,3 %. Len pre porovnanie, keby sa RO obdobie nemenilo, tak celkový inflačný impulz by bol na úrovni 3,2

percentuálneho bodu.

Takto vysoký potenciálny nárast cien elektriny nakoniec musel byť politickým rozhodnutím zmenený, keď vláda vyhlásila všeobecný hospodársky záujem na dodávku elektriny domácnostiam a ním stanovila cenu elektriny na rovnakej úrovni ako tomu bolo v roku 2022 (teda 61,2077 €/MWh). Všeobecný hospodársky záujem však nebol vyhlásený na dodávku elektriny malým podnikom a preto na základe niekoľkokrát upraveného regulačného vzorca dostali už v januári 2023 enormné zálohové faktúry za dodávku elektriny, ktoré boli vypočítané na základe posunutého RO. Tvorcom hospodárskej politiky tak vznikol ďalší problém hneď na začiatku roku 2023, keď museli vytvoriť nové kompenzačné mechanizmy na vysoké zálohové faktúry, zatiaľ čo trhovú cenu elektriny bola obchodovaná na násobne nižších hodnotách. Aj to sú následky dobre mienenej úpravy regulácie, ktorá nakoniec celú situáciu iba zhoršila.¹

¹ ÚRSO aj v roku 2023 znovu posunula novou vyhláškou RO pre stanovenie cien na roku 2024 z prvého polroku na druhý a tretí štvrtrok. Zatiaľ to vyzerá, že tento raz to bude mať lepšie dôsledky ako posuny, ktoré nastali v roku 2022.

Pracovná sila na Slovensku: nedostatok, ktorý vzniká už počas štúdia

Veronika Vančo - Véghová
KET, NHF, EUBA

Prekonaná pandémia ešte viac zvýraznila niektoré štrukturálne nedostatky na trhu práce v dôsledku výrazného nárastu dopytu po tovaroch a službách. Podľa prieskumu OECD je počet voľných pracovných miest v EÚ najvyšší za posledných 10 rokov a v niektorých prípadoch dokonca vyšší ako pred pandémiou. Vyspelé ekonomiky krajín EÚ trpia nedostatkom kvalifikovanej pracovnej sily. Medzera na pracovnom trhu nie je len odrazom schopností ale napríklad nedostatočných miezd, nízkej životnej úrovne, vysokých cien alebo menej kvalitného vzdelania. Tým, že je Slovensko popredným „exportérom“ študujúcej mládeže (ktorá nemá motiváciu vrátiť sa so svojim nadobudnutým vzdelaním), sa u nás prehlbuje nedostatok vhodnej pracovnej sily už v čase prípravy na profesiu.

Štúdium + mobilita. Ktoré sú európske „magnety“?

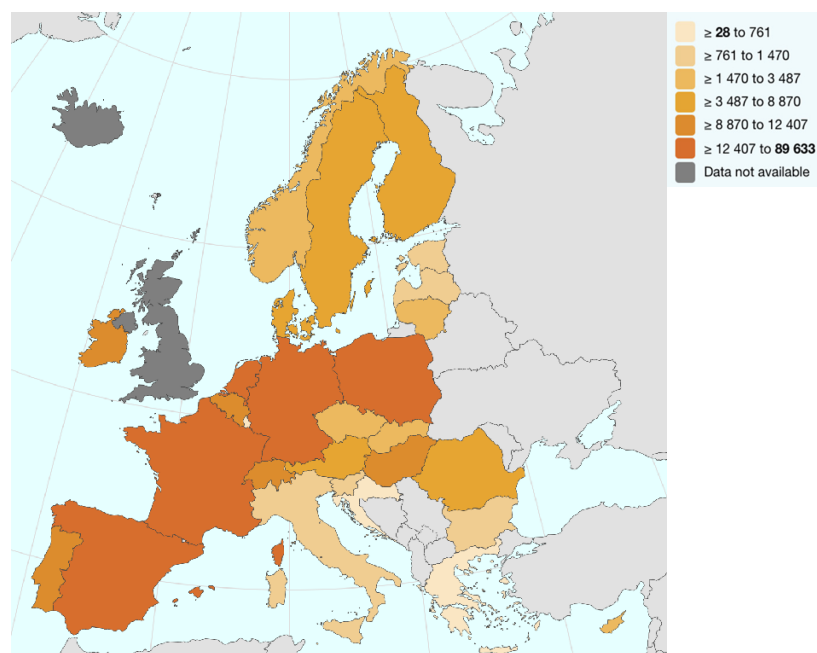
Čas na univerzite mnohí študenti využívajú nie len na získavanie vedomostí, ale aj na rozšírenie jazykových zručností, spoznávanie iných kultúr a rozhodovanie sa o svojej budúcnosti hoci aj spôsobom pokus/omyl. Prebádanie krajín, ktoré by neskôr mohli byť cieľovou destináciou vysokoškolsky kvalifikovaných migrantov, vzdelanie, stáž či brigáda, s možnosťou využitia rôznych grantov, ako je napríklad aj Erasmus+, nikdy neboli dostupnejšie.

Európska únia stále viac prispôsobuje a zlepšuje podmienky pre mládež a cestovanie za vzdelaním. V novembri 2001 Európska komisia uverejnila bielu knihu „Nový impulz pre európsku mládež“, v ktorej vyzvala, aby politiky EÚ a jednotlivých štátov viac zohľadňovali potreby mladých ľudí, najmä v oblasti zamestnanosti a sociálnej integrácie, boja proti rasizmu a xenofóbii, vzdelávania, celoživotného vzdelávania a mobility. V rámci implementácie Lisabonskej stratégie Európska komisia predstavila obnovenú sociálnu agendu na roky 2008 - 2010. Išlo o súbor legislatívnych a nelegislatívnych iniciatív reagujúcich na technologické zmeny, rastúcu globalizáciu a starnutie obyvateľstva. Podpora sa poskytuje aj mobilite študentov a mládeže prostredníctvom nadnárodných programov, ako je už spomínaný Erasmus (Príležitosti, prístup

a solidarita: smerom k novej sociálnej vízii pre Európu 21. storočia), Program Spoločenstva PROGRESS, Program pre zamestnanosť a sociálnu inováciu, ktorý sa začal v roku 2007 ako doplnkový program k Európskemu sociálnemu fondu. Najaktuálnejším opatrením je Stratégia EÚ pre mládež na roky 2019 – 2027, ktorej cieľom je vytvoriť silnejšie prepojenie medzi Európskou úniou a mladými ľuďmi prostredníctvom dialógu, informácií a cielených opatrení. Stratégia je zároveň prepojená s viacročným finančným rámcom, keďže jej vykonávanie je úzko spojené s financovaním EÚ. Nová stratégia je založená na lepšej viditeľnosti a na tento účel sa zriadil post koordinátora EÚ pre mládež. Jeho úlohou je nadviazať nový inkluzívnejší dialóg o mládeži v EÚ so zameraním na mladých ľudí s obmedzenými príležitosťami, ako aj uľahčiť dobrovoľnícku činnosť a mobilitu v rámci solidarity a realizovať program práce s mládežou. Hlavným cieľom stratégie je maximalizovať potenciál mladých ľudí.

Študenti v rámci Európskej únie si najčastejšie vyberajú ako cieľovú destináciu Francúzsko, kde ich preferovaným jazykom pre štúdium je stále angličtina a zároveň sa zlepšujú aj vo francúzštine a nemčine, no dôležitým faktorom pri výbere je aj množstvo programov na podporu mobility.

Z obrázku je vidieť, že prvú päťicu najčastejších cieľových destinácií študentov univerzít tvorí

Obrázok 1: Počet imigrantov, ktorí pristúpili za vzdelaním (2021)

Prameň: Eurostat.

Francúzsko, Španielsko, Poľsko, Holandsko a Nemecko. Tieto krajiny majú okrem priaznivej imigračnej politiky, otvorenosti hraníc aj školstvo na veľmi vysokej úrovni. Z uvedených krajín má najlepšie hodnotenú univerzitu Francúzsko – Université PSL a vo svetovom rebríčku v zozname 100 najlepších univerzít sveta¹ v roku 2023 sa nachádza na 26. mieste. Spolu sa v rebríčku umiestnili tri francúzske a tri nemecké univerzity a zároveň žiadna z univerzít v Španielsku, Holandsku a Poľsku.

Mobilita pri štúdiu je prínos. Nie však pre ekonomiku, ktorá nevie zamestnať „mozgy“

Čo sa týka Slovenska podľa dostupných prieskumov a štatistík o mobilitě študentov zo Slovenska sa najčastejšie vyhľadávanými pre štúdium stávajú české vysoké školy. Najmä tie v Prahe a Brne, sú veľmi obľúbené medzi slovenskými študentmi. Blízkosť, podobný jazyk a dostupnosť vzdelávacieho systému prispievajú k tomu, že mnoho Slovákov sa rozhodne študovať na českých univerzitách. Ďalej rovnako ako všeobecne v európskej únii sú atraktívnymi pre Slovákov britské univerzity, najmä v Londýne, kde môžu získať jazykové zručnosti

v anglickom jazyku alebo už zlepšiť svoje existujúce. Zatiaľ čo na Slovensku je angličtina nielen obľúbená a považovaná už takmer za nevyhnutnú, je tiež pomerne bežne vyučovaná na vysokej úrovni už na základnej a strednej škole. Nemeckému jazyku je počas štúdia venovaná menšia pozornosť a jej obľúbenosť u študentov nedosahuje také čísla ako angličtina. Dokazujú to aj čísla z maturitných skúšok v roku 2023, kde Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR uvádza, že „najviac maturantov sa tradične prihlásilo na anglický jazyk, spolu na všetkých troch úrovniach je to takmer 35 800 žiakov“,

nemecký jazyk sa nachádzal na druhom mieste avšak vybralo si ho len 1 068 žiakov², čo je o 97% menej ako v prípade angličtiny a francúzsky jazyk si vybralo 14 maturantov. Viedenské univerzity a ďalšie vzdelávacie inštitúcie v Rakúsku sú tiež populárne medzi slovenskými študentmi vďaka ich geografickej blízkosti a tiež ako uvádzame vyššie má toto súvislosť s druhým najčastejšie preferovaným cudzím jazykom už medzi žiakmi stredných škôl. S nemčinou sa uplatnia študenti aj na nemeckých univerzitách, ktoré majú dobrú povesť a ponúkajú širokú škálu študijných programov. Pre mnohých slovenských študentov je Nemecko atraktívnou voľbou vzhľadom na kvalitu vzdelania a príležitosti na pracovnom trhu.

Podľa prieskumov Slovenskej sporiteľne, ktorý bol realizovaný v roku 2022 odchádzajú študenti zo Slovenska do zahraničia v prvom rade kvôli vyššej kvalite zahraničných univerzít, pričom na druhom mieste v dôvodoch na odchod sa nachádzajú práve príležitosti pre uplatnenie na pracovnom trhu. Problémy s nedostatkom pracovnej sily na Slovensku tak vznikajú nie až po ukončení štúdia, ale už skôr v procese vzdelávania. Dlhodobý vývoj poukazuje na postupný pokles kvality vzdelávania a slabší výkon na univerzitnom stupni.

¹ <https://www.topuniversities.com/student-info/choosing-university/worlds-top-100-universities>

² <https://www.minedu.sk/maturantov-cakaju-na-buduci-tyzden-pisomne-maturity/>

Podpora vzdelávania a mobility mladých ľudí môže znižovať a aj znižuje náklady domovskej krajiny na vzdelanie osôb, ktoré s veľkou pravdepodobnosťou budú patriť do kategórie vysokokvalifikovaných pracovníkov, ale taktiež podporujú domovskú krajinu migranta v tzv. brain gain, čo znamená, že migrant získava schopnosti, zručnosti a znalosti v hostiteľskej krajine, ktoré neskôr po návrate zúročí v domovskej krajine a prispieje tak k jej hospodárskemu rastu. Podľa prieskumov však mnohí mladí ľudia ostávajú v zahraničí a preto je potrebné domáci pracovný trh „zaplniť“ zahraničnou pracovnou silou.

Slovensko čelí stále väčšiemu nedostatku pracovnej sily vo všetkých sektoroch. Najvýraznejšie medzery vznikajú v logistike, výrobe a automobilovom priemysle, ktorý je hnacou silou slovenskej ekonomiky. Do krajiny prichádza nová pracovná sila napr. z Rumunska, Maďarska, Poľska, Bulharska a vzhľadom na súčasnú situáciu je značný podiel zahraničných pracovníkov aj z Ukrajiny. Slovensko si za svoju cieľovú destináciu vyberajú pracovní migranti, ktorých príjem v domovskej krajine je nižší ako u nás. Slovenské firmy momentálne hľadajú pracovníkov pre domáci trh najmä v krajinách mimo Európskej únie, konkrétne v postsovietskych krajinách. Faktom ostáva, že mzda na Slovensku výrazne zaostáva za platovými podmienkami v západných krajinách Európskej únie, preto je pre Slovákov výhodnejšie odísť než ostať. Nedostatok pracovnej sily a migráciu kvalifikovaných jednotlivcov je potrebné riešiť prostredníctvom rôznych opatrení, keďže tieto problémy môžu mať vplyv na ekonomický rast a konkurencieschopnosť.

Jedným zo spôsobov, ako riešiť nedostatok pracovnej sily, je zlepšenie vzdelávacieho systému. Slovensko investuje do vzdelávania a snaží sa zvýšiť kvalitu výučby na všetkých úrovniach. Cieľom je pripraviť študentov na vstup do pracovného trhu a zabezpečiť, aby mali potrebné zručnosti a kvalifikáciu. Zlepšením vzdelávania sa očakáva väčší počet kvalifikovaných pracovníkov. Okrem toho sa krajina snaží podporovať odborné vzdelávanie a prípravu, čím sa zvýši prístup k praktickým zručnostiam a zamestnatelnosti študentov. Odborné vzdelávanie môže vytvoriť viac kvalifikovaných pracovníkov priamo na Slovensku a zabezpečiť, aby mali relevantné zručnosti potrebné pre trh práce. Ďalším dôležitým aspektom je zlepšenie pracovných podmienok a mzdy. Aby si Slovensko udržalo kvalifikovaných pracovníkov, musí zvýšiť atraktivitu práce na Slovensku. To znamená zlepšiť pracovné podmienky a mzdové ohodnotenie. Vyššie platy a lepšie benefity môžu motivovať ľudí zostať v krajine a prilákať potenciálnych zamestnancov. Prilákatie zahraničných investícií je tiež cesta, ktorá môže vytvárať nové pracovné príležitosti a zlepšiť ekonomiku krajiny. Zahraničné spoločnosti môžu priniesť kvalifikovaných pracovníkov a poskytnúť im možnosť zamestnať sa na Slovensku bez potreby emigrácie. Nové zahraničné investície sú preto prioritou slovenskej vlády. Uvedené opatrenia je potrebné neustále monitorovať a prispôbovať podľa potrieb trhu práce a ekonomických podmienok. Situácia v oblasti pracovnej sily a migrácie je dynamická, a preto je nevyhnutné, aby sa opatrenia prispôbovali a aktualizovali, aby účinne riešili tieto problémy.

Rozdiely v rozvoji elektromobility naprieč Európou: prečo dnes zaostávame v predaji elektroáut?

Mária Vojtasová
KFIN, NHF, EUBA

Rastislav Solej
KFIN, NHF, EUBA

Európska únia stanovila v ostatných rokoch ciele klimatickej neutrality do roku 2050. K naplneniu cieľov je podľa plánu európskej komisie potrebné zníženie emisií CO₂ v automobilovej doprave. Keďže životný cyklus jedného automobilu sa pohybuje okolo 15 rokov, termín na ukončenie predaja vozidiel so spaľovacím motorom bol stanovený na rok 2035. Téma sa dostala do pozornosti už v lete minulého roka a dnes u nás prebiehajú rôzne odborné, ale aj politické debaty o správnosti a uskutočniteľnosti daného nariadenia v relatívne krátkom období – približne jednej dekády.

Cestou k stále prísnejším normám

Emisie z osobnej automobilovej dopravy tvoria približne 15 až 20 percent z celkových emisií CO₂, ktoré sa vyprodukujú v rámci celej EÚ. Okrem oxidu uhličitého autá produkujú aj ďalšie emisie. Už od 70-tych rokov minulého storočia boli prijaté prvé európske emisné normy. V podobe, v akej ich poznáme, existujú od roku 1992.

V priebehu triadsiatich rokov vstúpili do platnosti normy pre osobné autá – EURO1 (07/1992), EURO2 (01/1996), EURO3 (01/2000), EURO4 (01/2005), EURO5 (09/2009) a aktuálna norma EURO6 z roku 2014, ktorá prešla viacerými modifikáciami. Obdobné normy platia aj pre ľahké úžitkové autá, kamióny a autobusy, motocykle a mopedy. Podstatou týchto noriem je postupné znižovanie a eliminácia negatívnych externalít, teda škodlivých látok, ktoré produkujú benzínové a naftové motory s vnútorným spaľovaním. Merajú sa emisie CO (oxidu uhoľnatého), HC (uhľovodíkov), NOX (oxidov dusíka) a pevných častíc. Limity sú stanovené v gramoch na jeden najazdený kilometer. Niekedy sa táto norma mylne spája s emisiami CO₂ (oxidu uhličitého), ktorý je podstatou dnešných diskusií, a to nielen na európskej pôde, ale aj v krajinách, ktoré majú problém s nadprodukciou týchto emisií – USA, Čína, India.

Za posledných 20 rokov prijala doposiaľ Európska únia štyri veľké opatrenia týkajúce sa klímy, ekológie, klimatických a energetických cieľov. V októbri 2005 predstavila Európska komisia takzvaný „Akčný plán energetickej účinnosti pre Európu“, ktorý bol

schválený o rok neskôr. Následne bol v roku 2007 prijatý plán „Európsky plán energetickej účinnosti“ (EEAP) zameraný na zníženie skleníkových plynov v rôznych odvetviach.

Ciele, na ktoré nadväzujú dnešné klimatické požiadavky, sa objavili v roku 2008. Európska komisia prišla s balíkom opatrení, ktorý niesol názov „20-20-20“. Na jeho základe sa EÚ zaviazala do roku 2020:

- Znížiť emisie skleníkových plynov o 20 % v rámci EÚ v porovnaní s rokom 1990,
- Zlepšiť energetickú účinnosť o 20 %,
- Zvýšiť podiel obnoviteľných zdrojov energie na 20 %.

V roku 2014 bola predstavená aktualizácia plánu, ktorá nastavila ciele do roku 2030. Stanovila zníženie emisií o najmenej 40 % v porovnaní s rokom 1990. Zvýšenie podielu obnoviteľnej energie na 27 %, a taktiež zlepšenie energetickej účinnosti o 27 %.

Aktuálne ciele prijaté v roku 2019 sú zatiaľ najambicióznejšie. Európska komisia ich prijala v rámci Európskeho zeleného dohovoru známeho aj ako „European Green Deal“. Prvýkrát sa otvorene hovorí o dosiahnutí klimatickej neutrality a to do roku 2050. Európskej únii sa v boji proti zmene klímy a dosiahnutia udržateľnosti zaviazala znížiť emisie skleníkových plynov o 50 % až 55 % oproti roku 1990. Súčasťou je aj transformácia ekonomiky a dopravy, ako ju dnes poznáme. Európska únia

prijala prísne emisné normy pre vozidlá, ktoré stanovujú maximálne povolené hladiny emisií skleníkových plynov a iných škodlivých látok. S ňou sa spája aktuálne diskutovaná norma EURO7, ktorá prináša napríklad meranie emisií prachu brzd či častíc z pneumatík. Ciele, ktoré si stanovila EÚ v doprave sú zníženie emisií skleníkových plynov o 60 % do roku 2050 oproti roku 1990. Okrem už spomínaných noriem je zámerom dohovoru aj podpora elektromobility a zlepšovania jej dostupnosti, ako aj zvýšenie kvality verejnej dopravy či rozvoj inteligentných dopravných systémov. Popri tom sa uskutočňujú iniciatívy na zlepšenie energetického využitia vozidiel, výskum a vývoj v oblasti alternatívnych palív a stimulácia ekologickejšieho správania vodičov.

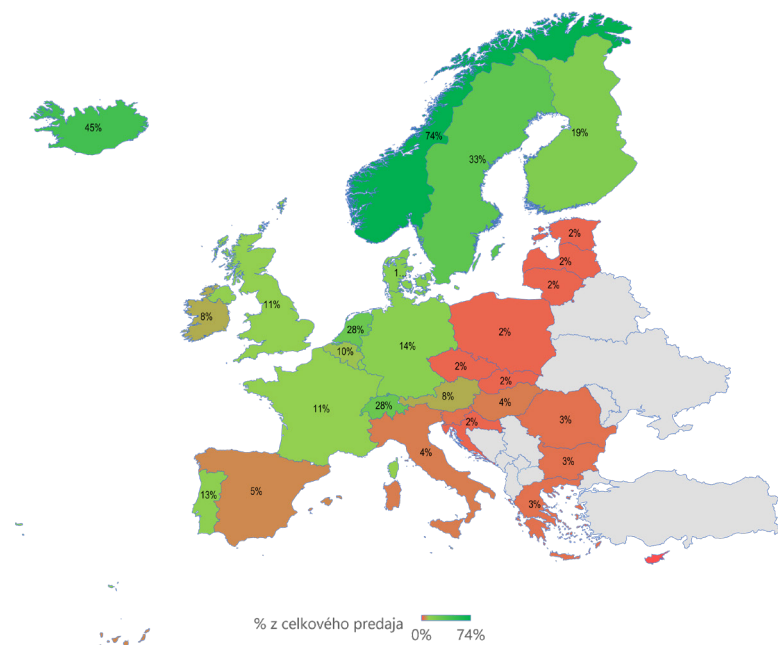
Otázky budúcnosti sektora osobnej automobilovej mobility otvorilo schválenie zákazu spaľovacích motorov do roku 2035. Tento návrh bol predstavený už v lete minulého roka a Európsky Parlament o ňom hlasoval 14. februára 2023. Išlo o balík opatrení pod názvom „Fit for 55“, ktorý upravoval schválený európsky klimatický zákon z 30. júna 2021 (Nariadenie EPaR (EÚ) 2021/1119).

Na základe tohto nariadenia sa upravujú pôvodné ciele na zníženia emisií už do roku 2030, a to z pôvodných 40 % skleníkových plynov na minimálne 55 % v porovnaní s úrovňami z roku 1990. V

automobilovej doprave sa tieto ciele stanovili z pôvodných 60 % do roku 2050 na úplné odstránenie emisií (zníženie emisií o 100%) pre nové osobné vozidlá a taktiež ľahké úžitkové vozidlá v roku 2035. V praxi to znamená, že výroba áut s emisiami (najmä áut s vnútorným spaľovacím motorom) bude naďalej možná. Avšak nebude možné ich registrovať alebo ich registrácia bude obmedzená.

Hlasovanie v Európskom parlamente dopadlo veľmi tesne. Za návrh hlasovalo 340 europoslancov, proti bolo 279 a 21 poslancov sa zdržalo hlasovania. Obe strany predostreli množstvo argumentov pre a proti. Argumenty súviseli najmä s ochranou klímy a nevyhnutnosťou konania v oblasti ochrany životného prostredia. Očakávania, že cena elektromobilov by mala klesnúť, respektíve elektromobily by sa mali stať dostupnejšími pre bežnú populáciu, a to najmä po sprístupnení sekundárneho trhu (trh s ojazdenými vozidlami). Argumenty proti sú spojené predovšetkým s cenou elektromobilov, obavou o ich predraženie a obmedzenie ich dostupnosti. Obavy sú aj z nedostupnosti vyhovujúcej infraštruktúry a nedostatku dobíjajúcich staníc. Znepokojenie vyvoláva aj možný pokles zamestnanosti a závislosť Číny, ktorá má k dispozícii veľkú časť zdrojov potrebných na výrobu elektroauta. Rovnaké argumenty používajú volení zástupcovia a politici aj na Slovensku a to v oboch názorových prúdoch.

Obrázok 1: Mapa predaja EV a PHEV v Európe za rok 2021

Keďže táto problematika vyvolala mnoho otázok je len veľmi ťažké ich všetky zodpovedať v jednom článku. Preto sme sa pozreli na súčasné dostupné dáta o registrácií áut a ich pomere v Európskej únii.

Európska heterogénnosť v rozvoji elektromobility

V roku 2021 sa podľa údajov Eurostatu v EÚ nachádzalo približne 253 miliónov áut. Z tohto počtu tvoria takmer 0,7 % elektromobily (1,93 milióna). Ich rast sa v posledných rokoch zvýšil aj pri porovnaní celkového podielu na novoregistrovaných vozidlách. Až 10 % všetkých

Prameň: vlastné spracovanie podľa dát EEA.

novoprihlásených vozidiel bolo čisto elektrických, ďalších 8,5 % tvoria hybridné vozidlá na benzín a elektrinu. Takmer 80 % všetkých novoregistrovaných vozidiel v EÚ súčasnosti tvoria autá so spaľovacím motorom. Z toho 55,5 % sú autá na benzín a 22,6%. Obrázok 1 ilustruje podrobnú situáciu v rámci EÚ, ale aj nečlenských krajín ako je Nórsko, Island, Spojené kráľovstvo Švajčiarsko. Zostavili sme ho na základe dát z Európskej enviromentálnej agentúry (EEA).

Na základe neho je možné pozorovať, že vývoj predaja takýchto áut je najvýraznejší v Škandinávii, kde jednoznačne dominuje Nórsko so 74 % podielom novoregistrovaných áut na elektrický pohon (EV) a kombinovaný plug-in hybrid (PHEV). Ako môžeme vidieť v grafe 1, viac než polovica zo všetkých novoregistrovaných áut v Nórsku bola čisto na elektrický pohon a pätina vozidiel z kategórie PHEV. Druhá krajina s najvyšším podielom je opäť mimo EÚ – Island. V roku 2021 tu bolo zaregistrovaných 45 % ekologickejších automobilov (25% - EV a 20% - PHEV). V rámci Európskej únie v štatistikách dominuje Švédsko. Táto krajina novoregistrovala tretinu automobilov z kategórie EV a PHEV, pričom plug-in hybridné vozidlá dominovali výraznejšie. Autá len s elektrickým pohonom tvorili desatinu. Holandsku patrí v rámci EÚ druhá priečka s 28% podielom EV a PHEV. Čisto elektrické autá tu však tvorili 23%, čo je najviac z pozorovaných krajín v rámci EÚ. 28 % podiel dosiahlo ešte Švajčiarsko. V ostatných krajinách tento podiel nepresiahol ani

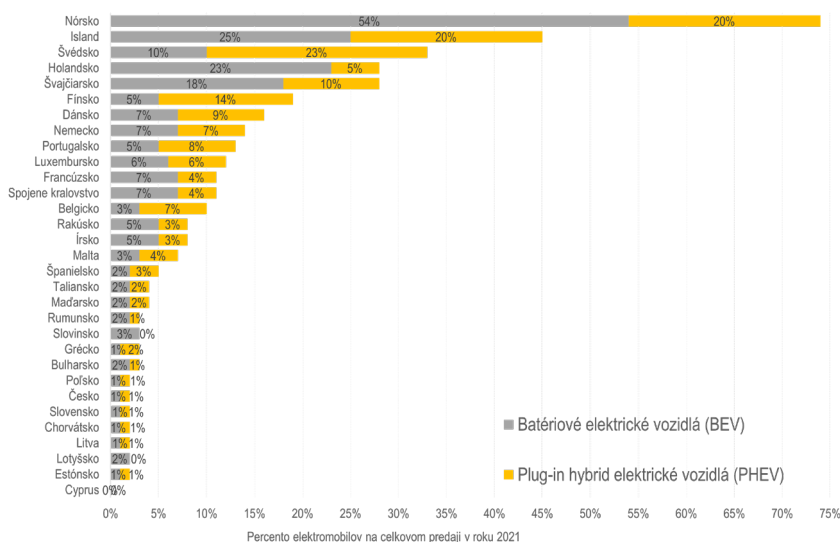
pätinu.

Krajiny západnej Európy a pôvodné členské krajiny dosiahli úroveň nad 10 %. U väčšiny z nich prevažovala preferencia kúpy plug-in hybridu ako auta, ktorý má len elektrický pohon. Medzi tieto krajiny patrilo Fínsko (14 % - PHEV, len 5 % EV), Dánsko (9 % - PHEV, 7 % EV), Portugalsko (8 % - PHEV, 5 % EV), Belgicko (7 % - PHEV, 3 % EV). Vyrovnaný pomer po 7 % bol v Nemecku a po 6 % v Luxembursku. Opačnú bilanciu s miernou prevahou predaja čisto EV nad PHEV bolo možné podľa štatistík pozorovať vo Francúzsku a v bývalej členskej krajine EÚ, v Spojenom Kráľovstve. V oboch týchto krajinách bol pomer novoregistrovaných áut s elektrickým pohonom len na úrovni 7 % a u plug-in hybridoch na úrovni 4 %.

Zvyšné krajiny dosiahli veľmi nízke čísla v predajnosti. Európa je z tohto hľadiska veľmi heterogénna a je možné pozorovať, že v južanských krajinách ako Španielsko, Taliansko, Grécko bolo len každé 20-te vozidlo s elektrickým pohonom.

Rozdelenie je možné vidieť aj medzi pôvodnými členskými krajinami a novými členmi z post-sovietskeho bloku. Pomer na Slovensku, Česku a v Poľsku je len na úrovni 2 %. Spomedzi krajín V4 sa najlepšie umiestnilo Maďarsko, kde je tento pomer dvojnásobný. Suverénne najnižší pomer mal Cyprus, kde predaj nových elektrických vozidiel nedosiahol ani jedno percento.

Graf 1: Podiel predaja áut len s elektrickým pohonom (EV) a plug-in hybridov na celkovom predaji v 2021

Prameň: slov-lex.sk (2023), PXE.CZ (2023), vlastné spracovanie.

Úroveň ekonomiky a úspech elektromobility

Už na prvý pohľad je zrejmé, že existujú určité dôvody a determinanty, ktoré budú vplyvať na predaje týchto áut a sú hodné ďalšieho výskumu. Sú to rôzne ukazovatele nielen technické, ale aj sociálno-ekonomické faktory, ktoré určite budú predmetom výskumu aj v nasledujúcom desaťročí. Je dôležité sa pýtať, či je tým hlavným faktorom obstarávací cena alebo treba zarátať aj náklady, ktoré vzniknú v priebehu

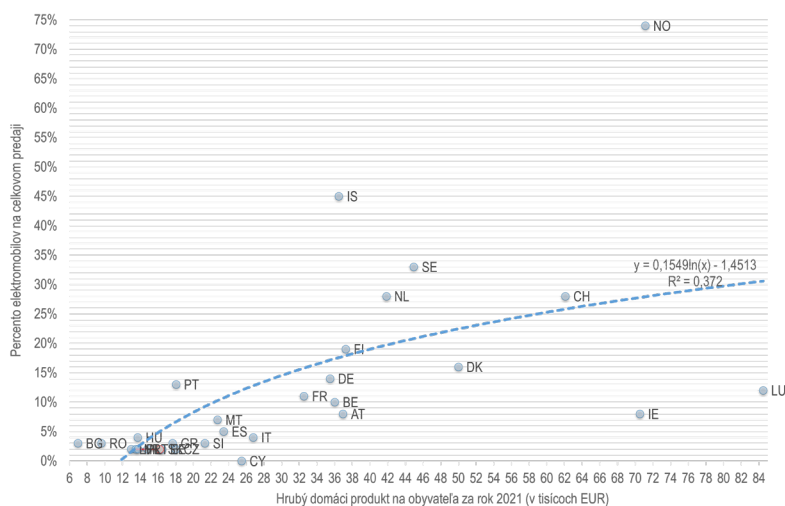
životného cyklu auta. Napríklad náklady na servis, údržbu, či výmenu batérie. A čo ostatné náklady ako povinné zmluvné poistenie, havarijné poistenie či úrokové sadzby? Majú všetky tieto faktory budú mať významný vplyv na kúpyschopný dopyt?

Budú si môcť občania nové elektrické vozidlá dovoliť, keď už teraz vidíme, že existujú výrazné rozdiely a predaje vo východnej a južnej Európe? Z technologických otázok je kľúčová najmä otázka dostupnosti infraštruktúry – najmä dobíjanie a servis.

Nás zaujíma najmä odpoveď na už spomínanú otázku životnej úrovne. Existuje nejaký vplyv výšky životnej úrovne na podiel predaja elektrických áut v Európe? Čiastočnú odpoveď načrtol obrázok 1. Odpoveď na našu otázku však dopĺňa graf 2.

Graf 2 popisuje vzťah medzi hrubým domácim produktom na obyvateľa (indikátorom životnej úrovne) a percentom predaja elektroáut (EV + PHEV) na celkovom predaji. Výsledky zobrazené v grafe naznačujú, že existuje priama súvislosť medzi výškou životnej úrovne a podielom predaných elektromobilov v Európe. Stabilná finančná situácia obyvateľov a životná úroveň vedie k vyšším nárokom na vozidlá a zvýšenému dopytu po ekologickejších a modernejších dopravných prostriedkoch. Vyššia ekonomická úroveň je spojená aj lepšou infraštruktúrou, najmä s ohľadom na nabíjacie stanice či domáce nabíjanie vozidiel cez zelené zdroje.

Graf 2: Vzťah medzi životnou úrovňou (HDP na obyvateľa) a % predaja EV a PHEV v Európe v roku 2021

Prameň: vlastné spracovanie podľa dát EEA.

Elektromobily sú vo všeobecnosti považované za ekologickejšiu variantu v porovnaní s vozidlami so spaľovacími motormi. Ich hlavnou výhodou je najmä zníženie hluku, výfukových a skleníkových plynov, ktoré vznikajú bezprostredne v procese jazdy. Miera dopadov na životné prostredie však závisí od energetickej náročnosti pri výrobnom procese a od toho či elektrina poháňajúca EV alebo PHEV pochádza z obnoviteľných zdrojov.

Na základe našej analýzy sme zistili, že obyvatelia v krajinách s vysokou životnou úrovňou nasledujú ekologicke trendy v doprave a pri kúpe osobného vozidla sa snažia myslieť aj na dopady na životné prostredie a prispievať k zníženiu emisií skleníkových plynov vyprodukovaných z dopravy. Elektromobily môžu byť do určitej miery aj symbolom sociálneho postavenia alebo prejavu spoločenskej zodpovednosti.

Napriek tomu, že náklady na obstaranie elektromobilu sú v porovnaní s autami na spaľovací motor vyššie, elektromobily lákajú nižšími prevádzkovými nákladmi na počet najazdených kilometrov. Moderné elektromobily odstránili niektoré problémy, ktoré sa týkali dĺžky ich dojazdu. To viedlo k masívnemu zvýšeniu ich predaja a ich celkový počet sa v priebehu roka 2021 takmer zdvojnásobil. Z 253 miliónov vozidiel bolo na

konci roka 2 milióny áut s elektrickým pohonom. Ich cena je však v súčasnosti stále pre väčšinu Európanov nedostupná.

Vzhľadom na túto skutočnosť považujeme za dôležité sústrediť budúci výskum aj na vplyv ďalších determinantov. Okrem životnej úrovne a ekologického uvedomenia obyvateľstva, by bolo vhodné preskúmať aj vplyv štátnych dotačných schém, či posúdiť mieru dopadov infraštruktúry a jej vplyvu na predaj elektromobilov v Európe a na Slovensku.

Spotrebné výdavky domácností vo víre cenových šokov

Jarmila Vidová
KHP, NHF, EUBA

Rozhodovanie o tom, na čo minieme svoje príjmy, sa odvíja od našich nevyhnutných potrieb alebo spotrebiteľských preferencií. Spotreba a predovšetkým jej rast, je tradične považovaná za hnaciu silu rozvoja ekonomiky. Je výsledkom spotrebiteľského správania prepojeného s rozhodovacím mechanizmom tak na strane dopytu, ako aj na strane ponuky. V spotrebiteľskom správaní je premietnutá spotrebiteľská kultúra, sociálne vzťahy, spôsob života, hodnotový systém. Spotreba domácností sa menila pri ekonomických aj mimoekonomických šokoch ostatného obdobia. Ale možno nie vždy tak, ako by sme čakali. A to je práve dôsledok mnohorakých faktorov, ktoré ju určujú..

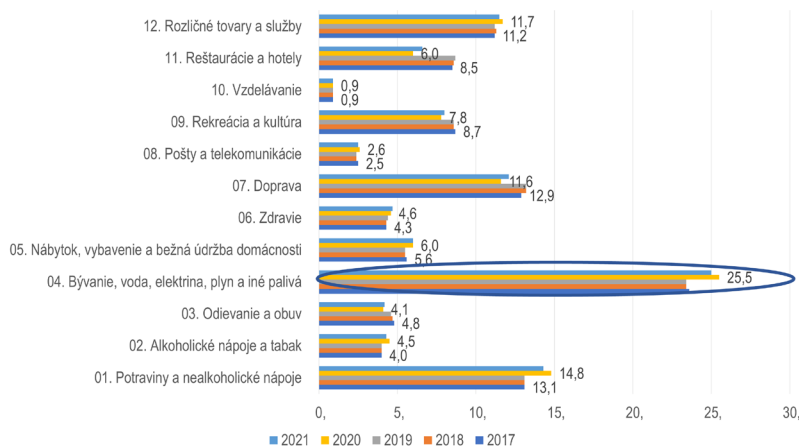
Najvýznamnejšie položky spotreby boli najviac postihnuté infláciou

Podľa štatistiky rodinných účtov vieme na aké tovary a služby domácnosti svoje príjmy mŕňajú najčastejšie. Keď sa pozrieme na spotrebu európskych domácností podľa objemu, neprekvapuje jej dlhodobý rast: V období rokov 1990 až 2010 sa zvýšila o 33 %, v období rokov 2013 - 2019 bol nárast o 16,86%. Prirodzene, rok 2020 bol rokom prepadu v spotrebe, kedy domácnosti mŕňali menej kvôli epidemiologickým obmedzeniam. Keď sa pozrieme na spotrebu domácností v krajinách EÚ27 podľa výdavkových kategórií (grafy 1), môžeme sledovať, že v celom sledovanom období sú domácnosti výrazne zaťažené výdavkami spojenými s bývaním a energiami (v rokoch 2020 a 2021 už presiahli

štvrtinový podiel na výdavkoch domácností). Za touto kategóriou s veľkým odstupom nasledujú kategórie Potraviny (skrátene) a Doprava. Na prvých troch priečkach v podiele na výdavkoch sú teda kategórie, ktorých sa najvýraznejšie dotýka aktuálna vlna rastu cenovej hladiny.

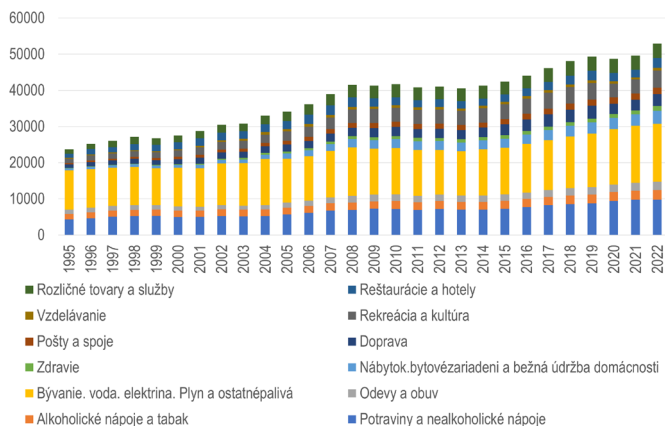
Čo sa týka Slovenskej republiky, tu sa celkové výdavky domácností od roku 1995 do roku 2008 postupne zvyšovali približne v súlade s tempom rastu ekonomiky. Zaujímavá je akcelerácia spotreby od roku 2013 a výraznejší rast v období 2015-2019 (v roku 2020 ho síce krátkodobou utlmila pandémia, ale aj tak bola spotreba ťahúňom rastu ekonomiky v období po 2015). Vysoká dynamika spotrebných výdavkov mohla byť naviazaná na priaznivý vývoj zamestnanosti a miezd, politiku „lacných peňazí“ a zadlžovanie, ale aj zmenu životného štýlu s preferenciou okamžitej spotreby.

Graf 1: Vývoj výdavkov domácností v EÚ 27 na konečnú spotrebu podľa výdavkových kategórií COICOP-5 (podiel kategórií na celkových výdavkoch v %)

Prameň: Eurostat (2023).

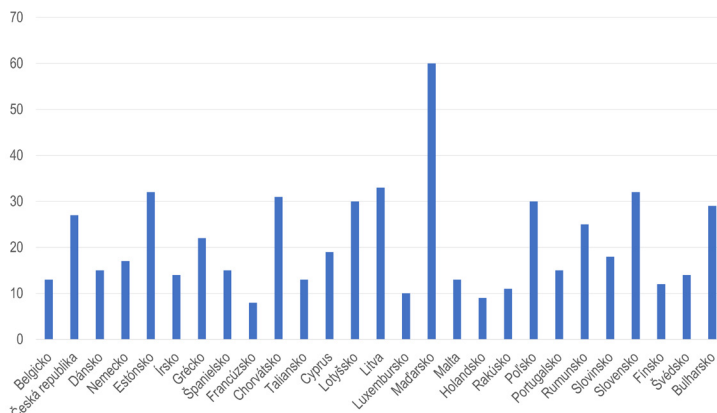
Keď sa sústredíme na rok 2022, spotrebné výdavky domácnosti sa nevyvíjali v súlade s oslabením rastu ekonomiky. Nastáva nová situácia, zvýšenie miery inflácie, nárast cien energií a tým aj nárast cien ostatných tovarov a služieb, čo výšku výdavkov výrazne ovplyvnilo. V priemere za celý rok 2022 spotrebiteľské ceny medziročne vzrástli o 12,8 %, čo prekonal

Graf 2: Konečná spotreba domácností v SR podľa COICOP (v mil. €, stále ceny)

Prameň: Eurostat (2023).

predošlé maximum z roku 2000, kedy rast cien dosiahol 12 % (vyššia inflácia bola nameraná iba v prvom roku existencie samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993, kedy inflácia prekročila 23 %). Nárastom spotrebiteľských cien pri sa tak reálna mzda na Slovensku medziročne prepadla o 7,6 %, čo bolo najviac od 2. štvrtroka 2000. Vtedy predstavoval pokles 8,4 %. Pri takomto nepriaznivom vývoji inflácie a reálnej mzdy dokázala spotreba v roku 2022 prudko akcelerovať (tomuto zdanlivému paradoxu sa venuje článok K. Morvaya v tejto sekcii).

Z hľadiska štruktúry výdavkov, sú slovenské domácnosti najviac zaťažené výdavkami spojenými s bývaním (graf 2). Je to aj vplyvom zmeny bytovej politiky, ktorá prenechala obstarávanie bývania a zodpovednosť zaň na domácnosti. Táto skutočnosť ovplyvňuje výšku výdavkov spojených s bývaním

Graf 3: Tempo rastu ceny chleba (medziročná zmena v roku 2022, v %)

Prameň: Eurostat (2023).

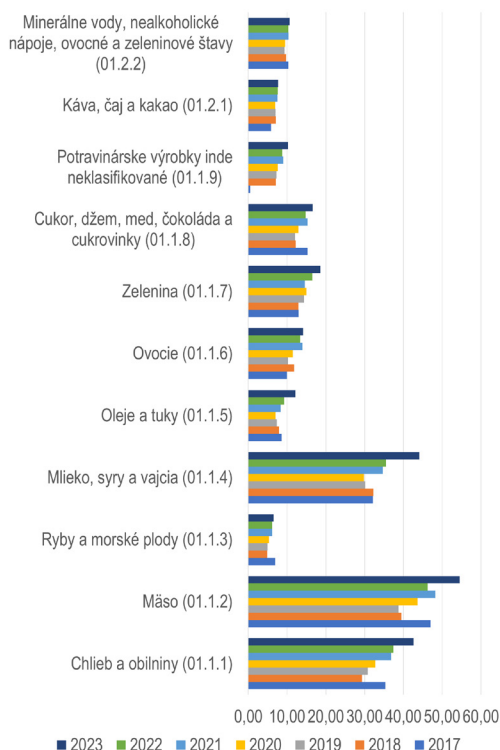
v súčasnosti ešte výraznejšie, pretože dochádza k enormnému nárastu cien energií a ďalšími vplyvmi. Podiel výdavkov domácností na bývanie v SR je v porovnaní s krajinami EÚ dlhodobo najvyšší a vzhľadom na vývoj na trhu s bývaním, rast výšky úrokových sadieb na hypotekárne úvery a prenájmov, sa tieto výdavky pravdepodobne nebudú znižovať. Výdavky, ktoré majú tiež výrazný podiel na celkových výdavkoch domácnosti v SR, sú výdavky na potraviny a nealkoholické nápoje. Spolu s výdavkami na bývanie tvoria až 40 % z celkových výdavkov domácností. Najviac zaťažujúcimi sú tieto výdavky v rodinách s tromi a viac deťmi, v rodinách jednotlivcov, aj dôchodcov, kde sú tieto výdavky až nad hranicou 60 %, čo už prispieva k materiálnej deprivácii.

Zaostrené na potraviny

V krajinách Európskej únie domácnosti v roku 2021 vynaložili na potraviny a nealkoholické nápoje viac ako 956 miliárd €, čo predstavuje 6,8 % HDP únie. Najvyšší podiel výdavkov na potraviny mali v Rumunsku, a to viac ako 25 % z celkových výdavkov, v Litve 20,2 % a Estónsku 19,3 %.

Podiel výdavkov domácností na potraviny na Slovensku aktuálne dosahuje 20,5 %, čo je v rámci 27 krajín EÚ jeden z najvyšších podielov. Sledovaním vývoja výdavkov domácností na potraviny v SR môžeme konštatovať, že najväčší vplyv na výdavky domácností v ostatných mesiacoch mal rast cien mäsa (o viac ako 18 %), ďalej mlieka, syrov a vajec (o viac ako 20 %). Najdynamickejšie stúpili ceny olejov a tukov (o viac ako 42 %), ale ide o tovary s nižšou váhou vo výdavkovom koši.

Ďalej zúžime pozornosť na najelementárnejšiu a najbežnejšiu potravinársku komoditu- chlieb. V grafe 3 uvádzame zmeny cien chleba v krajinách EÚ. Najvyššiu priemernú mieru zmeny cien chleba zaznamenalo Maďarsko (+66 %), Litva (+33 %), Estónsko a Slovensko (+32 %) a Chorvátsko (+31 %), Lotyšsko a Poľsko (+30 %).

Graf 4: Váhy vybraných položiek v spotrebnom koši - Slovenská republika (2017 – 2023)

Prameň: Eurostat (2023).

Niekoľko postrehov na záver

1. *Nízka potravinová sebestačnosť problém umocňuje.* Rast cien potravín v SR je nepriaznivo ovplyvnený nízkou úrovňou potravinovej sebestačnosti (nízkym podielom domácej produkcie potravín na domácej spotrebe). Tým, že potravinová sebestačnosť Slovenska klesá (40 %), na slovenský trh sa vo veľkom objeme potraviny dovážajú zo zahraničia, tak aj zmeny cien pohonných hmôt a energií sa premietajú do ich ceny.
2. *Paradoxné, však je, ako aj napriek nárastu cien potravín pretrváva problém s ich plytvaním.* Na Slovensku sa ročne v počte na jedného

obyvateľa vyprodukuje až 83 kg potravinového odpadu. Len domácnosti vyprodukovali až 78 % potravinového odpadu, t. j. 65 kg na obyvateľa a veľa sa vyhodí práve chleba a pečiva. V krajinách Európskej únie smeruje do odpadu okolo 20 % vyrobených potravín, pričom asi okolo 33 miliónov ľudí nemôže dovoliť kvalitné jedlo a potravinová pomoc je nevyhnutnosťou pre časť obyvateľstva.

3. *Sebareštrikcie a obavy expandovali.* Na základe výsledkov prieskumu o spotrebiteľských návykoch v krajinách Európy v roku 2023, až 71 % opýtaných, domácností prijali kroky súvisiace so znižovaním spotreby energií, ktoré výrazne rástli v ostatnom roku 2022 a tým zvyšovali výdavky v kategórii Bývanie, voda, elektrina, plyn a iné palivá. Okolo 48 % domácností sa obáva, že zo svojich rozpočtov nebudú schopné splácať hypotekárne a iné úvery, pretože očakávajú nárast výdavkov na bývanie. Tiež sa obávajú, že nebudú mať z čoho hrať náklady na dopravu do práce, pretože náklady na dopravu totiž tiež výrazne zafažujú rozpočty domácností, keďže ceny za dopravu sú naviazané na ceny pohonných hmôt, a tie zaznamenali výrazný nárast.

4. *Vykazovanie sa mení, pozor na kategórie.* Táto poznámka patrí tým, ktorí pracujú so štatistikou výdavkov domácností. Na základe Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/734 z 15. marca 2023, ktorým sa mení nariadenie (EÚ) č. 549/2013 o európskom systéme národných a regionálnych účtov v Európskej únii a zrušuje 11 právnych aktov v oblasti národných účtov, sa od roku 2024 v rámci COICOP bude rozlišovať až 15 (predtým 12) hlavných výdavkových kategórií vzhľadom na vznik nových výdavkov domácností v ostatných rokoch.¹ Prehľbi sa pohľad na štruktúru výdavkov, pozor však treba dať pri porovnávaní so staršími údajmi.

¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2023:097:FULL&from=ES>

Spotreba domácností sa viac darí „doťahovať sa“ ako výkonnosti ekonomiky

Simona Štefančinová

Absolventka aplikovanej ekonómie NHE, EUBA

V ostatnom období sa veľa diskutovalo o spomalenom, až takmer zastavenom procese dobiehania úrovne najvyspelejších ekonomík (HDP na obyvateľa v SR prestal dobiehať úroveň vyspelých ekonomík). V tejto súvislosti je zaujímavé, že spotreba domácností výrazne konverguje ďalej, žiadne spomalenie, či zastavenie približovania v údajoch nevidno. Predmetom pozornosti tohto článku je disproporcja v približovaní sa úrovne spotreby domácností a úrovne výkonnosti ekonomiky, a to v dlhodobejšom horizonte.

Trajektórie výkonnosti a spotreby sa rozišli

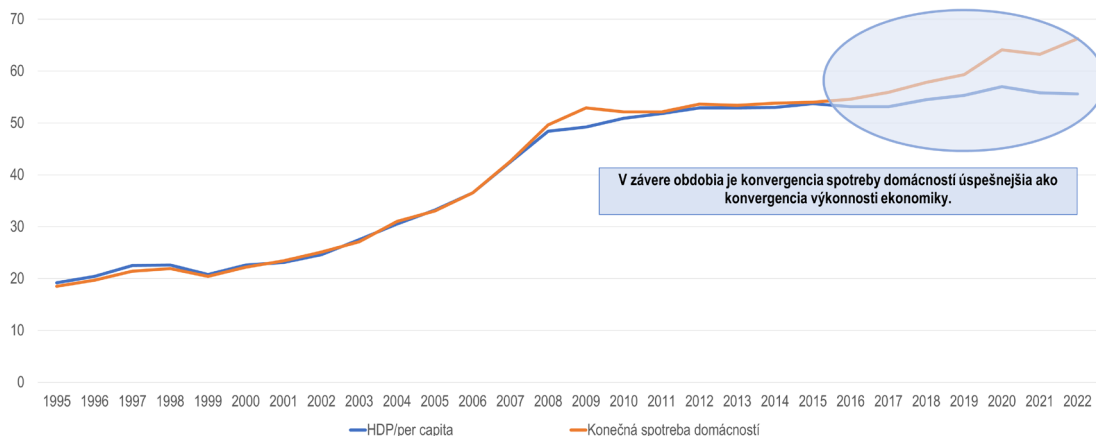
Preskúmali sme to ako sa vyvíjala spotreba domácností, prepočítaná na obyvateľa a HDP/na obyvateľa od roku 1995 do 2022 (čo bolo v danej chvíli najdlhšie preskúmateľné obdobie, vzhľadom na dostupné údaje národných účtov). Pri pozorovaní takýchto údajov je riskantné vynášať hodnotenia na základe krátkodobých zmien.

Graf 1 zobrazuje, ako sa úrovne spotreby na obyvateľa aj HDP na obyvateľa v SR „doťahovali“ na úroveň priemeru EÚ. V ľavej polovici grafu vidno identický priebeh veličín: Začínali na úrovni okolo 20 % úrovne EÚ pri prvom pozorovaní v roku

1995 a stúpili na takmer 50 % úrovne EÚ v roku 2008. Následne sa obe krivky sploštili (zblížovanie s úrovňami EÚ sa spomalilo). Zaujímavá situácia nastala po roku 2015, keď sa krivky týchto veličín od seba vzdialili: úrovne spotreby znovu začali dobiehať priemer EÚ, úrovne výkonnosti (HDP na obyvateľa) však nie.

Mohlo by sa namietnuť, že údaje sú neoptimálne vyjadrené, sú počítané v „bežných“ eurách a nie v parite. Preto sú tieto údaje ovplyvnené rastom cien výrobkov a služieb. A obnovená konvergencia úrovne spotreby by mohla byť výsledkom rastu cien spotrebovaných tovarov v SR. Proti tomuto spochybneniu však možno argumentovať tým, že v poslednej dekáde bol aj priemerný rast spotreby v

Graf 1: Konečná spotreba domácností (na obyvateľa) a HDP (na obyvateľa) v SR, v pomere k priemeru krajín EÚ (úroveň EÚ 27 = 100)

Poznámky: Počítané z údajov v EUR v bežných cenách.

Prameň: Eurostat (2023), vlastné spracovanie.

stálych cenách podstatne výraznejší ako priemerný rast HDP v stálych cenách. V tejto súvislosti je zaujímavá aj stabilita spotreby domácností v SR a jej odolnosť aj v recesiách. Pri porovnaní v súbore krajín strednej a východnej Európy zaujme veľmi výrazná stabilita spotreby domácností v SR, sprevádzaná veľmi výraznou nestabilitou úspor a investícií. ¹ožno uvažovať nad tým, do akej miery je želaným scenárom dlhodobejšie zvyšovanie úrovni spotreby domácností vyšším tempom, ako sa zvyšuje úroveň výkonnosti ekonomiky.

Medzera sa uzatvárala. V prípade spotreby rýchlejšie.

Tabuľka 1 zobrazuje medzeru (gap) medzi

¹ Článok sa opiera o diplomovú prácu autorky. V nej sú uvedené podrobnosti a výpočty. Bližšie Štefančinová, S. (2023): Reakcie spotreby domácností na zmeny v celkovom hospodárskom vývoji v krajinách strednej a východnej Európy. Diplomová práca. Národohospodárska fakulta EUBA.

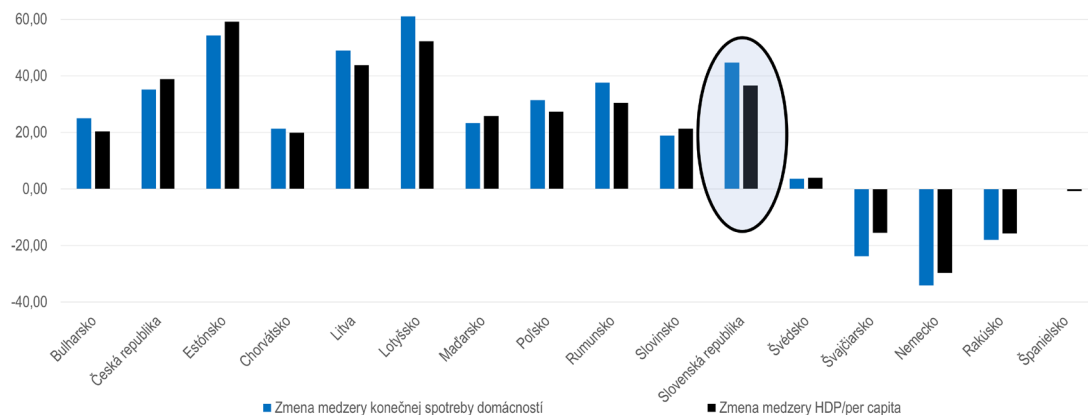
Tabuľka 1:Uzatvára sa rýchlejšie medzera vo výkonnosti, alebo v spotrebe? (Veľkosť medzery medzi úrovňami EÚ 27 a vybraných ekonomík v úrovniach spotreby a úrovniach výkonnosti, v percentných bodoch, úroveň EÚ 27 = 100%)

	Medzera v konečnej spotrebe domácností na obyvateľa		Medzera v HDP na obyvateľa	
	1995	2021	1995	2021
Bulharsko	87,90	62,90	88,40	68,10
Česká republika	73,70	38,50	70,10	31,30
Estónsko	86,10	31,80	86,20	27,10
Chorvátsko	69,90	48,60	74,50	54,60
Litva	86,70	37,80	88,80	45,00
Lotyšsko	88,90	27,90	90,50	38,30
Maďarsko	77,70	54,40	77,00	51,20
Poľsko	79,60	48,20	80,90	53,60
Rumunsko	89,30	51,70	91,50	61,10
Slovinsko	41,70	22,80	44,90	23,60
Slovenská republika	81,50	36,80	80,80	44,20
Švédsko	-33,80	-37,40	-55,30	-59,30
Švajčiarsko	-154,40	-130,60	-155,10	-139,60
Nemecko	-62,30	-28,20	-63,20	-33,50
Rakúsko	-51,80	-33,80	-55,60	-39,90
Španielsko	12,70	12,70	20,60	21,40

Poznámky: Medzera vypočítaná ako rozdiel úrovni EÚ 27 a úrovni vo vybraných ekonomikách. (Úroveň EÚ 27 je považovaná za 100% a medzera je vyjadrená v percentných bodoch. Vyjadruje, koľko „chýba“ danej krajine k dosiahnutiu úrovne EÚ 27. Záporné hodnoty v najvyspelejších ekonomikách (spodná časť tabuľky) je odrazom toho, že majú vyššiu úroveň ako je priemer EÚ 27 a medzera je negatívna.

Prameň: Eurostat (2023), vlastné výpočty a spracovanie.

Graf 2: Rozsah uzatvárania medzery medzi priemerom EÚ a úrovňami vybraných krajín (zmenšenie medzery medzi rokmi 1995 a 2021, v percentných bodoch)

Poznámky: Zmena medzery vypočítaná ako medzera v roku 1995 mínus medzera v roku 2021).

Prameň: Eurostat (2023), vlastné výpočty a spracovanie.

Pokrok v konvergencii sme vyjadrili uzatváraním vyššie uvedených medzier (graf 2). Ide o rozsah, v akom sa medzery zmenšili za obdobie 1995-2021 (o koľko percentných bodov sa medzera medzi úrovňou EÚ a danej ekonomiky zmenšila?). Najvýraznejšie uzatváranie medzery v spotrebe v dlhodobom pohľade vidno v krajinách Pobaltia a SR.

Predstih spotreby pred rastom výkonnosti sa v SR posilnil počas pandemickej krízy. Aktivita hospodárskej politiky na Slovensku v čase

pandemickej recesie bola cieľená hlavne na domácnosti, ich príjmy a spotrebu tak, aby nedochádzalo k ich prudkému poklesu. Tento prístup je síce politicky atraktívny pre obyvateľov, avšak nie práve najideálnejším scenárom pre budúci vývoj ekonomiky. Túto politiku podpory spotrebiteľského správania slovenská vláda vykonávala za cenu prudkého poklesu investícií (a ich dynamika bola už aj predtým slabá), čo môže v budúcnosti škodiť konkurencieschopnosti slovenskej ekonomiky a jej ďalšej dynamike.

Masívny rast spotreby domácností uprostred krízového mixu. Ako to bolo možné?

Karol Morvay
KHP, NHF, EUBA

V makroekonomických parametroch za rok 2022 bola prekvapením rastúca spotreba domácností. A nie hocijako rastúca. Tempo jej rastu bolo naposledy vyššie v období 2006-2008, keď ekonomika rekordne rástla. Takže v roku 2022 bolo v SR najvyššie tempo rastu spotreby domácností za posledných 14 rokov, a to pri expandujúcej inflácii, súbehu viacerých šokov a všeobecne negatívnej atmosfére v spoločnosti. Je to jav, ktorý sa vymyká doteraz poznaným pravidlám vo vývoji ekonomiky SR. Jeho druhou stránkou je absencia úspor a „vyžmýkanie“ možností rastu spotreby, ktoré zrejme povedie k jej poklesu v prebiehajúcom roku.

Prečo spotreba odolala „multikríze“

Kríza energetická, cenová, klimatická, vnútropolitická aj geopolitická..... táto zmes brzdi rozvoj ekonomiky približne dva roky. Zvyčajne sa takéto javy odrazia aj v spomalení alebo poklese spotreby. Teraz sa stal opak. Už v priebehu roka 2022 existovali signály nečakaného vývoja (obchodníci si uprostred zdražovania pochvaľovali obrat v maloobchode v druhej polovici roka, aj k predvianočnej nákupnej sezóne sa vyjadrovali s optimizmom). Keď však vyšli jarné údaje o makroekonomických agregátoch za 2022, bolo to ešte prekvapivejšie. Nie je to len nejaká slovenská zvláštnosť. Spotreba rýchlo rástla naprieč krízami zmietanou Európskou úniou (jednou z mála výnimiek bolo Česko).

Inventúra možných príčin však nie je márna. Existuje rad faktorov, z ktorých sa dá poskladať vysvetlenie:

1. Obyvateľov k vyššej spotrebe mohla viesť možnosť kompenzovať si odkladanú, utlmenú spotrebu z nedávnych pandemických čias. Obmedzenia padli, bolo možné znovu využívať služby postihnuté skoršími zákazmi. Takýto efekt kompenzácie odkladanej spotreby je možný aj naprieč tomu, že v SR celková spotreba počas pandémie klesla iba veľmi mierne (graf 1). Dopyt po niektorých službách však klesol podstatne a práve tu môže vznikáť
2. Už približne desaťročie má spotreba v hospodárstve SR solídny rast (v recesii len krátky slabý pokles). Je tu dlhodobá tendencia nešetriť na spotrebe, hoci aj za cenu zadlžovania. V dobiehaní úrovne spotreby vyspelých ekonomík je Slovensko už nejaký čas úspešnejšie ako v dobiehaní ich výkonnosti a produktivity (pozri v článku S. Štefančinovej v tomto vydaní časopisu).
3. Štát masívne kompenzoval zvýšené životné náklady a ubezpečoval obyvateľstvo, že podstatnú časť prichádzajúceho nákladového šoku zoberie „na seba“. To mení stratégiu domácností a sú ochotné ísť do väčších výdavkov aj v nepriaznivom období. Za iných okolností by v ťažkých časoch prevládol tzv. opatrnostný motív a obyvateľstvo by šetrilo v očakávaní možného ohrozenia.
4. Zamestnanosť sa vyvíjala po prekonaní pandemickej recesie veľmi priaznivo. V ekonomike SR bolo v roku 2022 odpracovaných o 161 tisíc pracovných hodín viac ako v roku pred ním. Počet zamestnaných stúpol o 42 tisíc (neberieme do úvahy pracujúcich v zahraničí), čo na pomery ekonomiky SR nie je málo. Takéto prírastky sa obyčajne nedosahujú ani v lepšej ekonomickej klíme (čo je ďalšia zaujímavá téma). Média široko informovali

o poklese reálnej mzdy kvôli inflácii. Ale treba vidieť aj to, že počet poberteľov miezd výrazne stúpol. Aj preto celkový objem miezd vyplatených za jeden rok stúpol takmer o 3 miliardy eur. Treba v tom vidieť sčasti aj návrat k predpandemickým úrovniam zamestnanosti. Rast spotreby domácností a rast zamestnanosti sa môžu navzájom významne podporovať: spotreba domácností je zložkou HDP s najpriaznivejším dopadom na zamestnanosť. A rastúca zamestnanosť výrazne dopadá práve na spotrebu domácností, je tu obojstranný vzťah.

5. Časť nárastu spotreby bola umožnená ďalším zadlžovaním. Analytici pôsobiaci vo finančnom sektore vlni pripomínali rekordnú mieru zadlženia domácností. S využitím národných účtov to vieme preukázať výrazným zhoršením tvorby úspor v sektore domácností (ďalej v tomto článku).
6. Časť zvýšenej spotreby mohla vzniknúť z obav pre ďalším zdražovaním. Rast cien sa obvyčajne spája s poklesom spotreby, ale paradoxne to môže byť aj naopak. Ak obyvateľstvo verí tomu, že rast cien bude dlhodobejší a bude sa dokonca zrýchľovať, môže urýchliť nákupy v snahe vyhnúť sa ešte vyššej cene. Dôležitú rolu tu hrajú očakávania a masovopsychologické javy.
7. Doplňkovým faktorom môže byť hromadenie zásob v domácnostiach kvôli obavám z dopadov

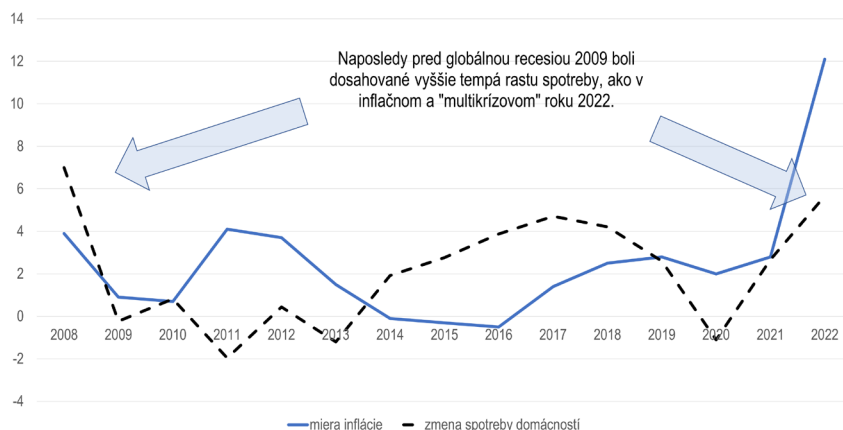
vojny. Tento faktor je ťažké preukázať. Opierať sa možno iba o výpovede obyvateľov alebo obchodníkov (predovšetkým z východného Slovenska, ktoré hraničí s Ukrajinou), že v obavách pred dôsledkami vojny dochádzalo k hromadeniu zásob v domácnostiach. To mohlo krátkodobo zvýšiť nákupy v roku 2022.

Je potrebné skorigovať niektoré vžitú predstavy o šokoch a krízach. Slovenskí spotrebitelia nie sú homogénnou masou, sú čoraz pestrejšou skupinou. Desiatky percent domácností sú ohrozené chudobou, ale iné desiatky percent sú voči zmesi kríz odolné alebo z nich dokonca profitujú. Treba vidieť plastickejší obraz a nehnať sa za maximalizáciou plošnej pomoci všetkým. Je to ďalší z radu argumentov v prospech namierenia pomoci na tých, ktorí sa pri ekonomických šokoch nemôžu brániť. Ostatným stačí, ak politická elita nebude zmätočnou politikou komplikovať situáciu a nebude vytvárať bariéru rýchlej adaptácii tých, ktorí sa adaptovať dokážu.

Štátu prináleží úloha zmiernovať šoky a výkyvy v hospodárstve, nikdy však nie je v jeho silách garantovať skleníkové podmienky pre široké masy. Ak sa to nerešpektuje, vytvára sa nebezpečné očakávanie: Domácnosti môžu nadobudnúť presvedčenie, že aj pri ďalších krízach sa budú politici predbiehať v garantovaní minimálnych dopadov, budú masívne míňať verejné zdroje na plošné vykompenzovanie všetkého negatívneho. Lahko to môže sklznúť k nereálnym očakávaniam voči štátu. Domácnosti potom strácajú svoju opatrnosť, neupravujú svoju spotrebu a úspory v záujme svojej stability.

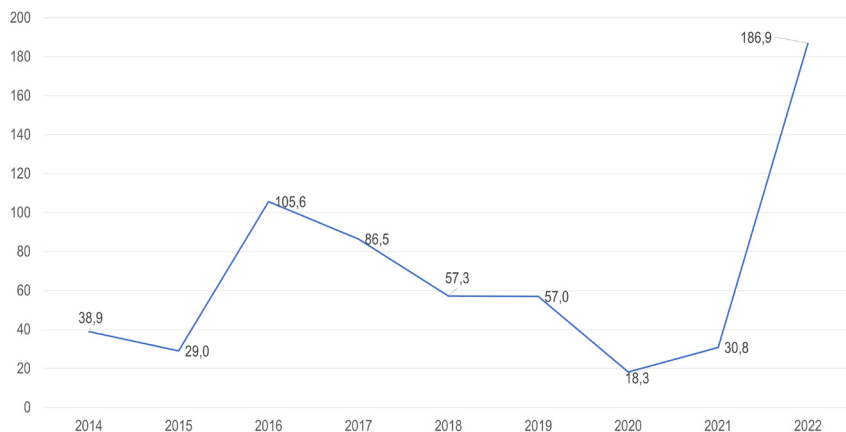
Silný rast spotreby v týchto podmienkach je prekvapenie a nový jav pre ponaučenie ekonómov a politikov, nie je to však čisto negatívny jav. Je možné, že takéto správanie domácností zabránilo ekonomike sklznúť z „multikrízy“ do recesie. Prírastok spotreby domácností (ako zložky použitia HDP) bol výrazne väčší

Graf 1: Tempo zmien spotreby domácností a spotrebiteľských cien (medziročné zmeny v %)

Poznámky: Miera inflácie podľa HICP. Zmeny spotreby domácností z údajov v reálnom vyjadrení (získaných reťazením objemov).

Prameň: Eurostat (2023), vlastné výpočty a spracovanie.

Graf 2: Podiel zmien spotreby domácností na prírastku alebo úbytku(*) reálneho HDP

Poznámky: () O podiel na úbytku ide iba v roku 2020, keď poklesla spotreba domácností aj HDP. V ostatných rokoch v tomto grafe ide o podiel na prírastku HDP.*

Prameň: Eurostat (2023), vlastné výpočty.

ako prírastok celého HDP (graf 2)¹. Je však veľmi pravdepodobné, že domácnosti nielen vyčerpali, ale priam „vyžmýkali“ zdroje rastu svojej spotreby a v roku 2023 už uvidíme iné jej smerovanie...

Druhá strana mince: mizéria úspor

Expanzia spotreby logicky vyvoláva obavy o vývoj úspor, sú totiž previazané. V ďalšom kroku sa zameriame na obraz priam dramatického pádu úspor v SR. A nejde iba o úspory sektora domácností, ale aj o celkové úspory všetkých sektorov v celej ekonomike (domácností, podnikov aj verejnej správy).

Pre rozširovanie majetku (aktív) a posúvanie ekonomiky na vyššie úrovne výkonu alebo konkurencieschopnosti je potrebná tvorba tzv. čistých úspor. Na obnovovanie už existujúceho majetku si podniky tvoria tzv. odpisy. Ale ak chceme majetok nielen obnovovať, ale aj rozširovať, to už chce úspory. Neschopnosť tvoriť úspory, ktoré sa v investičnom procese premenia na nový majetok, je limitujúci faktor rozvoja.

Iste, dajú sa použiť aj úspory cudzie - prijatím pôžičiek. Alebo niektoré štáty (ako Slovensko) majú možnosť využívať zdroje, ktoré im na investičné účely poskytne niekto iný, príkladom sú eurofondy. Mala by však existovať ambícia tvoriť vlastné

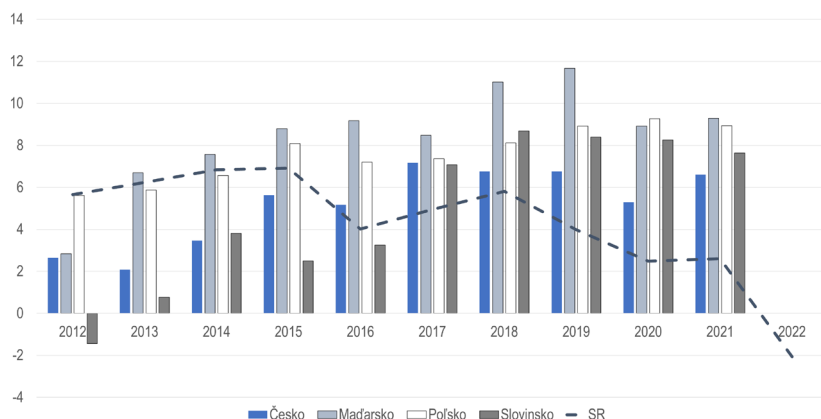
¹ To znamená nutnosť výrazného poklesu inej zložky použitia HDP. Touto zložkou bol čistý export.

úspory na investovanie do nového bohatstva, tvorby nového majetku.

V ekonomike SR zaznamenávame výrazný pokles tvorby čistých úspor. Pri zachytení obdobia jednej dekády konštatujeme pomerne priaznivé výsledky tvorby čistých úspor v období 2012-2015, následne sa však výsledky v SR výrazne zhoršili. Medzi rokmi 2015 a 2021 postupne klesali zo 6,9 mld. eur na necelých 1,4 mld. Už aj takto to vyzerá zle, ale teraz to ešte porovnajme

s podobnými ekonomikami v regióne (graf 3): V SR tvorili v roku 2021 iba 2,6 % HDP, v Česku 6,6 % a v Maďarsku 9,3 % (prepočty na obyvateľa v tabuľke 1). A to nie je len obraz posledného čísla z roku 2021, Slovensko má najhorší výsledok tvorby čistých úspor v súbore SVE5 (V4 + Slovensko) v každom roku po 2015 a zaostávanie sa prehľbovalo. V roku 2022 sa v SR čisté úspory už prepádli do zápornej hodnoty v roku 2022 (naposledy nadobudli zápornú hodnotu pri recesii 2009).

Možno namietnuť, že však sú k dispozícii aj cudzie zdroje na to, aby sme ich investovali a tvorili z nich majetok. Z nich časť je nenávratná a v politickej argumentácii veľmi populárna - eurofondy a podobné tzv. kapitálové transfery (zdroje k nám presunuté, bez požadovanej protihodnoty a bez potreby ich vrátiť). Ak k domácim čistým úsporám tieto cudzie nenávratné transfery pridáme, čísla trochu narastú... ale narastú aj ostatných krajinách regiónu a nepriaznivý výsledok SR je potvrdený. Slovenský údaj (čisté úspory + transfery zo zahraničia) stúpne na 3,2 % HDP, ale český na 7,8 % a maďarský na 11,8 %. V prepočte na obyvateľa to znamená 564 eur na hlavu v SR a napríklad 1 728 eur v Česku. Popri slabých vlastných čistých úsporách slabo čerpáme aj transfery zvonka a tak v dostupných zdrojoch na rozširovanie majetku veľmi nápadne zaostávame. Potom zostávajú už len pôžičky, tie už treba splácať a predstavujú iný príbeh. Keďže už ide o opakujúci sa jav, vzniká pre slovenskú ekonomiku hendikep v podobe podstatne nižšej

Graf 3: Čisté úspory v krajinách SVE 5 vyjadrené v pomere k HDP (%)

Poznámky: SVE5 je súbor 5 vybraných krajín strednej a východnej Európy (V4 + Slovinsko), V čase spracovania bol za rok 2022 k dispozícii iba údaj za SR, medzinárodné porovnania boli možné iba po rok 2021.

Prameň: Eurostat (2023), vlastné výpočty a spracovanie.

možnosti financovania rozvojových investícií (resp. potreba financovať ich dlhovo). Zdôrazňujeme, že tu nejde len o absenciu tvorby úspor v domácnostiach (hoci ide aj o tú), ale vo všetkých sektoroch (verejná správa, podniky). Posilnenie motivácie k tvorbe úspor je tak želaným novým prvkom v súčasnej hospodárskej politike.

Ak zameriame pozornosť separátne na sektor domácností, vidíme v roku 2022 historicky prvýkrát záporné číslo v tvorbe čistých úspor (to znamená väčšiu spotrebu ako príjem, konkrétne o 1,7 mld. eur). Pritom sektor domácností bol dovtedy tradičným spoľahlivým tvorcom úspor (ktoré sa v rôznych sektoroch a odvetviach mohli premieňať na investície).

Neexistuje jediné samostatné opatrenie, ktorým by bolo možné dosiahnuť nápravu. Na tvorbu úspor nestačí opatrenie, na to treba celkovú atmosféru. Slabá tvorba úspor má celý rad príčin: v sektore

domácností môže hrať rolu zmena životného štýlu s preferenciou okamžitej spotreby, veľmi nízke úrokové miery alebo ľahko dostupné lacné pôžičky. V sektore podnikov mohla zohrať rolu oslabená tvorba ziskov aj nepredvídateľnosť prostredia. V štátnom sektore (vo verejnej správe) v SR čisté úspory nikdy ani nevznikli a v súčasnej mimoriadne náročnej situácii ani nemajú šancu vzniknúť.

Ak nie je dostatočná motivácia sporiť a investovať do rozširovania majetku, je podkopaný dlhodobý rast výkonnosti ekonomiky a samozrejme aj rast materiálnej životnej úrovne. Zaujímavá otázka je, ako bude vyzeráť rozširovanie majetku, keď už SR nebude oprávnená čerpať ďalšie transfery z európskych fondov a skončia pomocné barličky ako Plán obnovy. Pri návyku na tieto zdroje bola zanedbaná tvorba vlastných čistých úspor. A pritom pretrváva chronický problém čerpať aj tieto vonkajšie zdroje. Zavalení šokmi a krízami, v hospodárskej politike bočíme od tém, ktoré súvisia so strategickými otázkami dlhodobej prosperity. Tvorba dostatočných úspor v záujme rozširovania bohatstva k nim patrí.

Tabuľka 1: Čisté úspory prepočítané na obyvateľa (v eurách na obyvateľa)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Česko	315,4	519,9	905,7	869,4	1316,8	1344,2	1431,3	1067,0	1470,9
Maďarsko	691,1	814,8	1006,2	1085,2	1099,4	1533,0	1749,7	1257,4	1470,2
Poľsko	599,3	702,1	914,3	805,8	902,6	1067,2	1250,8	1284,8	1357,2
Slovinsko	135,5	695,3	470,2	637,5	1473,9	1929,0	1957,3	1853,2	1890,0
Slovensko	858,3	964,4	1022,1	601,3	770,1	958,8	689,9	425,1	478,2

Poznámky: Tento údaj sa nemá chápať ako výška úspor jednotlivcov. Je to objem úspor všetkých sektorov (úspory za celé hospodárstvo), prepočítané na obyvateľa.

Prameň: Eurostat (2023), vlastné výpočty.

Účinný boj centrálnych bánk za vyššiu životnú úroveň alebo letmá monetárna ilúzia?

Štefan Brna
Študent MVP, NHF, EUBA

Lukáš Útis
Študent MVP, NHF, EUBA

V tomto diskusnom príspevku skúmame, do akej miery môže monetárna politika ovplyvňovať dlhodobý ekonomický rast. Analyzujeme vzťah medzi úrokovými sadzbami a rastom HDP v rozvinutých krajinách počas 21. storočia. Naša korelačná a regresná analýza zahŕňa vybrané ekonomiky, ako sú USA, Eurozóna, Japonsko a Spojené Kráľovstvo. Centrálné banky svojou reguláciou úrokových sadzieb menia sklon k spotrebe, dostupnosť likvidity na finančných trhoch a formujú ekonomický cyklus. Posledných 20 rokov sme boli svedkami niekoľkých veľkých bublín, ktoré boli nafúknuté expanzívnou a následne splasnuté reštriktívnou monetárnou politikou. Zdá, že boj centrálnych bánk za ustálenie cyklickej volatility ekonomiky je v dlhodobom horizonte úspešný (Great Moderation), aj preto sme sa rozhodli preskúmať, či táto ich politika, ktorej kľúčovým nástrojom je regulácia ceny peňazí, má pozitívny, negatívny alebo nulový vplyv na dlhodobý ekonomický rast.

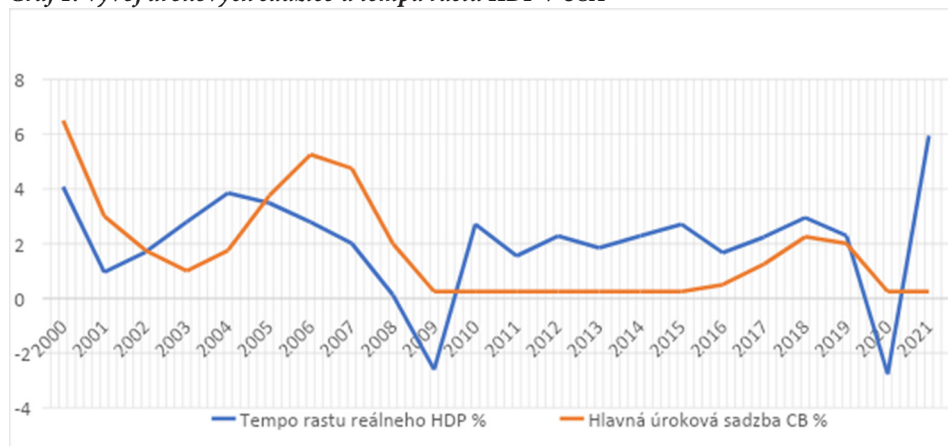
Hrá monetárna politika kľúčovú úlohu pri dlhodobom raste HDP?

Politika centrálnych bánk je zameraná na reguláciu peňažného obehu a úrokových sadzieb, práve úrok a cena peňazí hrá kľúčovú úlohu pri formovaní podmienok pre hospodársky rozvoj a ovplyvňuje množstvo faktorov, ktoré ovplyvňujú dlhodobý výkon ekonomiky. Tempo rastu reálneho HDP je jedným z najdôležitejších ukazovateľov hospodárskej aktivity a miera jeho rastu je úzko

spojená s vývojom národného blahobytu a životnej úrovne obyvateľstva.

Posledné dve dekády sme boli svedkami pomerne výrazného a stabilného ekonomického rastu v obdobiach ohraničených krátkodobými výraznými prepadmi. Čím boli tieto fázy stabilného rastu podporené? Politika centrálnych bánk sa po roku 2000 mierne zmenila. Novým fenoménom sa stal trend znižovania úrokových sadzieb za účelom poskytovania vyššej likvidity na finančných trhoch.

Graf 1: Vývoj úrokových sadzieb a tempa rastu HDP v USA

Prameň: Worldbank (2023) a Tradingview (2023), vlastné spracovanie.

Akonáhle prišlo k poklesu HDP, centrálné banky sa rozhodli znížiť úrokovú sadzbu. Tento trend pretrváva, až do súčasnosti. Ako si môžeme všimnúť na grafe č.1, úrokové sadzby stanovené centrálnou bankou vo väčšej miere oscilovali v rozsahu 0% - 2%, pokiaľ nedošlo k

prepadu na finančných trhoch. Stimulovanie rastu ekonomiky zvyšovaním objemu investícií a výdavkov sa preukázali v krátkom období ako prospešné. Z dlhodobého hľadiska sú pre ekonomiku škodlivé a výsledkom je znižovanie úspor spotrebiteľov, čo má za následok zvyšovanie zadlženosti domácností. Preto, sme sa zamerali na výskum vplyvu úrokových sadzieb na rast HDP za posledných 20 rokov. Rozhodli sme sa skúmať, do akej významnej miery majú centrálné banky, vďaka úrokovým sadzbám, možnosť regulovať dlhodobý ekonomický rast. Na danú problematiku nie je vytvorené veľké množstvo vedecko-výskumných prác, pravdepodobne z dôvodu náročnosti metodiky, zberu dát a nepresností pri modeloch.

Preceňovaný vplyv centrálnych bánk

Náš výskum sa zakladal na súbore štyroch vybraných ekonomík, ktorého súčasťou boli USA, Eurozóna, Japonsko a Spojené Kráľovstvo. Všetky tieto krajiny patria medzi bohaté rozvinuté krajiny, ktorých národné centrálné banky aj z dôvodu globalizácie do veľkej miery postupujú jednotne pri nastavovaní svojich politík a pri reakcií na rôzne krízy, šoky či hospodárske poklesy.

Náš ekonometrický model potvrdil prístupy niektorých popredných ekonómov, podľa ktorých vyššie úrokové sadzby majú len mierne pozitívne až nulové účinky na rast HDP v dlhodobom horizonte. Pri našom výskume sa korelačné koeficienty ukázali byť príliš nízke, teda nedá sa jednoznačne určiť závislosť medzi výškou úrokových sadzieb a výškou tempa rastu HDP.

Najnižšia korelácia medzi úrokovými sadzbami stanovenými centrálnymi bankami a tempom rastu HDP sa preukázala v prípade Japonska. V prípade USA, spojeného kráľovstva a eurozóny je táto závislosť silnejšia, avšak nie dostatočne významná na to aby to malo jasnú výpovednú hodnotu o vzájomnej kauzalite.

Výsledky regresnej analýzy nám ukázali, že v prípade, ak sa hlavná úroková sadzba v USA zvýši o jednu jednotku, tak tempo rastu HDP USA sa zvýši o 0,27%, za inak nezmenených ostatných podmienok (*ceteris paribus*). Za Eurozónu je táto hodnota na úrovni 0,36, za Japonsko 0,48 a ak sa hlavná úroková sadzba vo Veľkej Británii zvýši o jednu jednotku, tak tempo rastu HDP sa zvýši o 0,33%. Avšak nakoľko tesnosť závislosti je príliš nízka a teda nemôžeme zistiť

ani príčinnú súvislosť. Napriek tomu sme pristúpili k regresnej analýze, ktorá ale v našom prípade nemá signifikantnú výpovednú hodnotu.

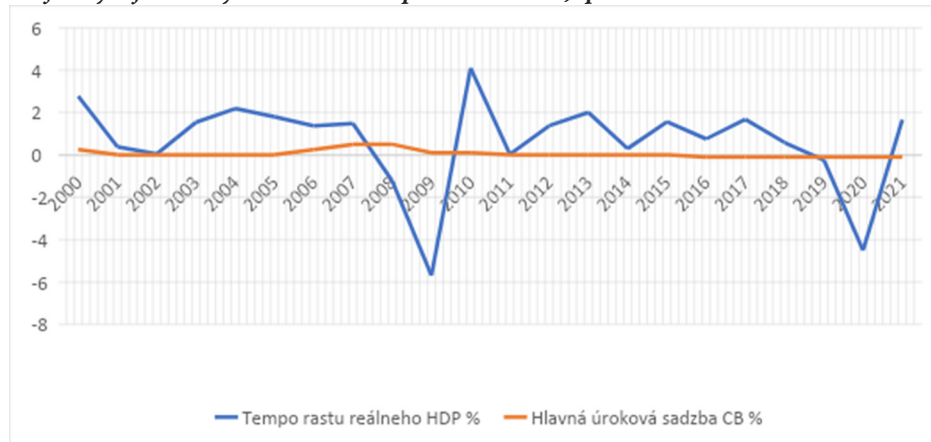
Pochopiteľne náš model ako celok sa ukázal byť štatisticky nevýznamný (nakoľko hodnota Fisherovho rozdelenia bola v našom prípade vyššia ako kritická hodnota). Výsledkom je prijatie nulovej hypotézy, resp. zamietnutie alternatívnej hypotézy o štatisticky významnom modeli ako celku.

Test autokorelácie prvého stupňa (Durbin-Watsonov test) sa v našom prípade ukázal byť tiež negatívny, a to pri každej z vybraných ekonomík. Táto nevýznamnosť vyplýva z už spomínanej nízkej korelácie medzi úrokmi a rastom HDP.

Dlhodobo nízke úrokové sadzby blízke nule spadajú do kategórie neštandardných nástrojov monetárnej politiky, ktoré centrálna banka aplikuje v prípadoch keď štandardné nástroje (povinné minimálne rezervy, operácie na voľnom trhu, refinančné úvery) sa ukazujú byť neúčinné. Takáto situácia by mala byť výhradne krátkodobou záležitosťou v prípade negatívnych ekonomických šokov, v časoch hospodárskeho poklesu alebo trhovej paniky. Ako negatívny príklad dlhodobej agresívnej monetárnej politiky tu môžeme uviesť Japonsko, kde po prasknutí bubliny v 90. rokoch sa vláda a centrálna banka 30 rokov snažila oživiť ekonomický rast a naštartovať infláciu. Neúčinnosť monetárnej politiky (záporné úrokové sadzby) a fiškálnej politiky (masívne vládne výdavky) spôsobili enormne vysoký verejný dlh a deformáciu trhovej ekonomiky, kedy japonská centrálna banka (BOJ) za cieľom zvýšiť infláciu a ekonomický rast vlastní 80% ETF fondov (čo je 7 % akciového trhu krajiny).

Dlhodobo expanzívna monetárna politika (z dôvodu neúčinnosti štandardných monetárnych nástrojov) vedie k deformácii trhových štruktúr a skresleným rozhodnutiam firiem, ktoré svoje dlhodobé projekty budú plánovať na základe súčasných podmienok - kedy monetárna politika je uvoľnená, peniaze sú lacné a likvidita na trhu je dostupná. Vytvára to akýsi efekt bohatstva, a to nielen v prípade firiem, ale aj domácností, ktoré zvyšujú svoju spotrebu hoci aj na úkor dlhu. Takýto stav generuje neefektívne či neziskové tzv. zombie firmy, ktorým sa darí dlhodobo prežívať len vďaka lacnému financovaniu.

Odporúčania pre tvorcov verejných politík

Graf 2: Vývoj úrokových sadzieb a tempa rastu HDP v Japonsku

Prameň: Worldbank (2023) a Tradingview (2023), vlastné spracovanie.

Náš ekonometrický model potvrdzuje teóriu novej klasickej školy, či teóriu endogénneho rastu. Tieto ekonomické smery tvrdia, že kľúčom k dlhodobému ekonomickému rastu je technologický pokrok, ľudský kapitál, vyššia produktivita práce, veda, výskum, inovácie, trhový mechanizmus svojou vnútornou konkurenčnou podstatou, vzdelanostná a kvalifikačná úroveň. Ďalším dôležitým faktorom sú investície, avšak nielen ich podiel na HDP, ale aj relatívna cena investičných statkov, štruktúra či externality, ktoré z nich vyplývajú.

Samozrejme, ekonomický rast a rast životnej úrovne determinuje kombinácia premenných (tzv. determinanty rastu), ktorých vzájomné pôsobenie formuje budúce ekonomické smerovanie krajiny. Medzi tieto determinanty

patrí cenová stabilita, zodpovedná fiškálna politika, otvorenosť ekonomiky, zahraničný obchod, politická stabilita štátu, rešpektovanie ľudských práv, vymožitelnosť práva, spoľahlivosť kontraktov či dôvera v inštitúcie.

Množstvo peňazí a zmena úrokových sadzieb (monetárna politika) nemajú vplyv dlhodobo na rast životnej úrovne, mali by výhradne slúžiť iba na krátkodobo v podobe expanzívneho alebo reštriktívneho stimulačného impulzu pre ekonomiku v časoch nežiaducich hospodárskych výkyvov.

Čo dokážu robiť automatizačné technológie? Skutočne nahrádzajú prácu v Európe?¹

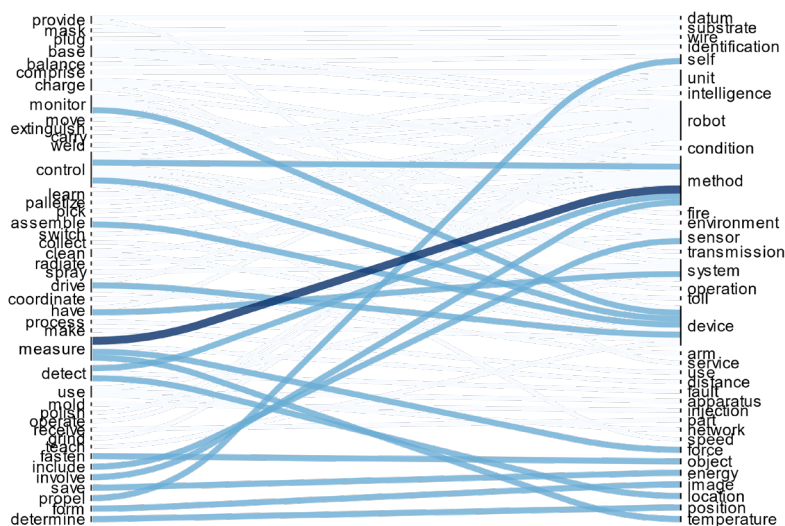
Tomáš Oleš
KHP, NHF, EUBA

Automatizačné technológie sú formou technologického pokroku, ktorý má potenciál výrazne ovplyvniť trh práce. Pravdepodobnosť, že povolania, ktoré sú v ekonomike vykonávané, budú automatizačnými technológiami do veľkej miery nahradené siaha od 47% po 9% povolaní (Arntz, 2019). Automatizačné technológie na jednej strane vedú k zvýšeniu efektívnosti a produktivity (doplňajú prácu), no zároveň predstavujú hrozbu nahradenia určitých pracovných miest (automatizujú prácu), čo sa prejavuje v zmene miezd a zamestnanosti v jednotlivých odvetviach (Acemoglu a Restrepo, 2018, 2020). Otázka do akej miery prevláda efekt dopĺňania práce nad efektom nahrádzania práce je preto empirickou záležitosťou (Arntz et al., 2019). Pri skúmaní dopadov automatizačných technológií sa využívajú ekonomické modely na úrovni činností (angl. tasks based models) práce a kapitálu, kde k automatizácii činností práce dochádza vtedy, ak je pre firmy ekonomicky efektívnejšie, aby niektoré činnosti vykonával kapitál namiesto práce (bližšie podrobnosti v Acemoglu a Restrepo, 2018). V našom príspevku ukážeme, ako by sa dali činnosti, ktoré robia automatizačné technológie, identifikovať. Ukážeme, že údaje potvrdzujú, že roboti vykonávajú iné činnosti ako umelá inteligencia (AI), a súčasne sa pozrieme na ich dopad na zamestnanosť v Európe.

Pri skúmaní dopadov automatizácie je kľúčové zadať definovať a analyticky merať, čo robia technológie a ako sa v priebehu času zvyšuje ich intenzita. V

literatúre existuje viacero spôsobov, ako pristúpiť k meraniu intenzity vystavenia firmám a pracovnej sily pôsobeniu automatizačných technológií, či už

Schéma 1: Tasky technológie robotov, páry najčastejšie vyskytujúce sa slovies a podstatných mien extrahované z Google Patents Public Database

vyhotovujeme firemné prieskumy o používaní nových technológií, počítame počty robotov v jednotlivých odvetviach ekonomiky, alebo ich identifikujeme v patentových textoch. Ukazuje sa, že každý zo zvolených prístupov prináša rozdielne závery o dopadoch týchto technológií na zamestnanosť a mzdy. V tomto článku sa

Prameň: Eurostat (2023), vlastné výpočty a spracovanie.

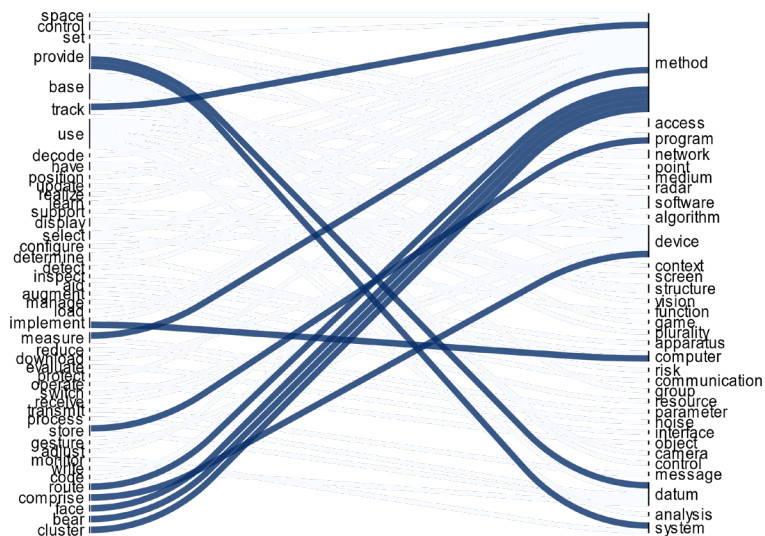
¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA 1/0781/21: 'Priemyselná politika v kontexte deindustrializácie a automatizácie'.

prikloníme k ich meraniu pomocou poslednej stratégie a rovnako ako Autor (2022) meriame inovácie pomocou ich prítomnosti v patentových textoch. Najskôr zozbierame všetky patenty z Google Patents Public Database, ktoré vytvárajú alebo dopĺňajú niektorú zo všeobecne prijímaných automatizačných technológií: *robotov, softvéru a umelej inteligencie (AI)* medzi rokmi 1990 a 2020 v anglickom jazyku. Následne využijeme jednu z oblastí počítačovej lingvistiky, a to nástroje prirodzeného spracovania jazyka (*Natural Language Processing*) na nájdenie väzieb každej vety názvu jednotlivého patentu na identifikovanie všetkých párov *sloveso-podstatné meno*, ktoré sú vo všeobecnosti z ekonomického hľadiska považované za činnosti (*angl. tasks*), ktoré robí každý jednotlivý patent (pozri napríklad Webb, 2019). Keďže obsiahneme desiatky tisíc rôznych činností, ktorých sú technológie robotov, softvéru a umelej inteligencie schopné, sústredíme sa len na tie, ktoré dominujú naprieč súborom patentov v danej technológii, konkrétne vyberieme 70 takýchto činností a prevážime ich počtom výskytov naprieč pod-databázou jednotlivých patentov (zobrazené ako farebná intenzita väzby naprieč slovesom a podstatným menom). Výsledok pre technológiu *robotov* je zobrazený na schéme 1.

Vidíme, že tie najbežnejšie činnosti sa v skutku venujú tomu, čo od robotov intuitívne očakávame. Konkrétne [prenášajú, zrovnávajú, monitorujú, paletujú, montujú, zbierajú, uchopujú -> rameno,

prostredie, časť, objekt, obraz, polohu, seba]. Zobrazenie činností, ktorých je schopná umelá inteligencia (AI) na nasledujúcom grafe ukazuje, že sú kvalitatívne odlišné. Zatiaľ čo technológia robotov bola schopná súboru montážnych a premiestňovacích činností, tak umelá inteligencia je v skutku definovaná ako [používanie -> inteligencie], [učenie -> systému], [predikovanie -> správania], čo boli až do 90. rokov minulého storočia výlučne ľudské schopnosti. Takto identifikované činnosti však nemusia zostať samoúčelné. Vieme predsa, že každé jednotlivé povolanie je zamerané na poskytovanie vstupu rozdielnych činností do výroby. Tak napríklad, ak sú činnosti povolania *Inštalatéri a opravári elektrických vedení* (kód ISCO 08: 7413) napríklad 'inštalácia oprava elektrických napájacích trakčných vedení, vytváranie spojov káblov, otváranie spínačov pripájanie uzemňovacích zariadení odstraňovanie elektrických nebezpečenstiev, identifikácia chybných deliacich zariadení, ističov, poistiek, transformátorov, spínačov', vieme tieto činnosti zmeniť do vektorov obsahujúcich ich význam a v spojení s vektorom významov zakódovaných v patentových textoch vieme spočítať ich kosínusovú vzdialenosť v tomto významovom priestore. Autor (2022) pôvodne priniesol túto myšlienku a aplikoval ju v Spojených štátoch. Identifikoval, že automatizačné technológie (v podmienenej korelácii pre podrobnosti pozri popis Grafu 1) znižovali celkovú zamestnanosť o približne 1.5% za desaťrocie medzi rokmi 1940 až 1980. Takto identifikovaný efekt sa však za posledné štyri dekády

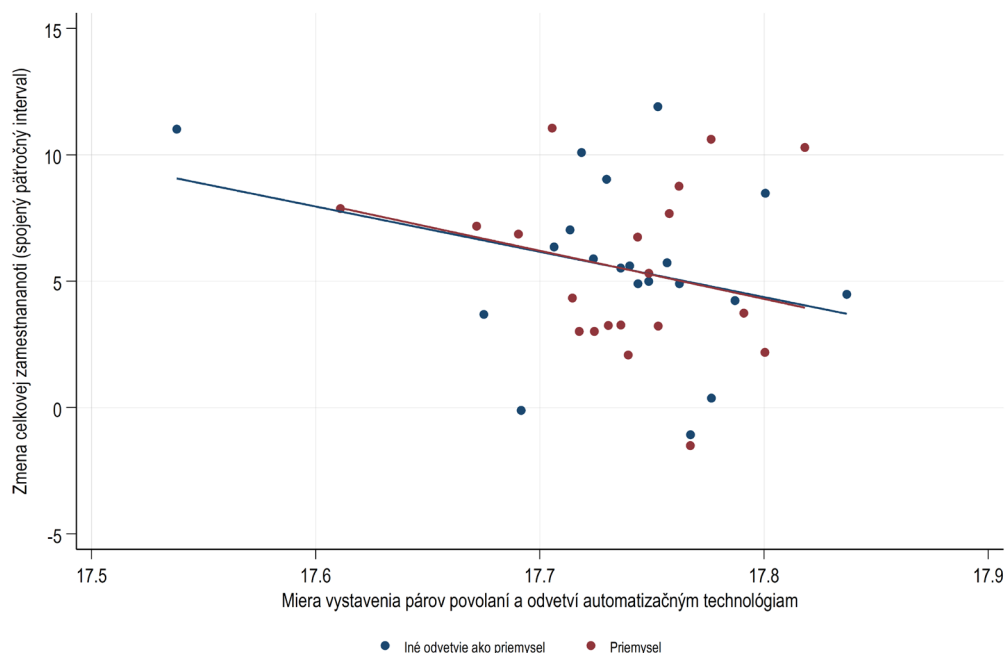
Schéma 2: Tasky technológie umelej inteligencie, páry najčastejšie vyskytujúcich sa sloviac a podstatných mien extrahované z Google Patents Public Database.

Prameň: Eurostat (2023), vlastné výpočty a spracovanie.

v Spojených štátoch zintenzívnili na približne 4% za desaťrocie. Netreba zabúdať, ani na spomínaný efekt dopĺňania práce, ten je medzi oboma obdobiami približne konštantných 1.7% za desaťrocie. Podobne ako Autor (2022) aj my preto spočítame koľko je patentov (ich činností), ktorých význam patrí do horných 15% najpodobnejších činností ku každej jednotlivéj činnosti vykonávanej v jednotlivom povolaní a nazveme ho mierou vystavenia povolania

Graf 1: Podmienečná korelácia medzi zmenou zamestnanosti a vystavením pôsobeniu automatizačným technológiám

Poznámky: Graf 1 Zobrazuje podmienenú koreláciu medzi zoskupenou päťročnou zmenou miery celkovej zamestnanosti v pároch 183 povolaniami a 20 odvetví a mierou vystavenia povolani automatizačným technológiám. Zmena celkovej zamestnanosti je vážená priemernou celkovou mierou zamestnanosti v rokoch 1993 až 1998. Koreláciu je podmienená pôsobením technológií, ktoré dopĺňajú prácu, fixné (nepozorované) efekty naprieč širšími skupinami povolani v interakcii s časom a fixné efekty, ktoré zasahujú jednotlivé odvetvia v interakcii s časom (bližšie pozri v Autor (2022)).

Prameň: Eurostat (2023), vlastné výpočty a spracovanie.

automatizačným technológiám. Túto mieru vystavenia pôsobeniu automatizačným technológiám naprieč zamestnaniami, môžeme spojiť s pozorovanou zmenou celkovej zamestnanosti (zoskupenej do päť-ročných intervalov) v piatich najväčších európskych krajinách (Nemecku, Francúzku, Taliansku, Spojenom Kráľovstve a Španielsku), ktoré predstavujú viac ako 50% celkovej populácie Európy (zahŕňajúc Ukrajinu a vylučujúc Rusko). Následne, sme zobrazili podmienenú koreláciu zmeny zamestnanosti naprieč vystaveniu pôsobenia automatizačným technológiám v grafe 1.

Aj napriek tomu, že v porovnaní s rokom 1995 sa miera zamestnanosti v jednotlivých povolaniach a odvetviach zvyšuje, ukazuje sa, že nami vytvorený ukazovateľ miery vystavenia automatizačným technológiám skutočne spôsobuje, že pracovné

činnosti (povolania), ktoré sú do väčšej miery vystavené automatizačným technológiám sú do istej miery nahrádzané. Navyše platí, že tento vzťah nie je ťahaný automatizáciou v priemysle, ale zasahuje aj iné odvetvia približne v rovnakej miere.

Ukazuje sa, že nové technológie nemajú len potenciál prenášať ťažké bremená a nahrádzať „svaly“ ľudí. V priebehu času pracovný trh výrazne zasahuje aj umelá inteligencia, ktorá je schopná nahradiť aj „mozgy“ ľudí. Vo všeobecnosti platí, že každá technológia sú dve spojené nádoby, na jednej strane dopĺňa našu prácu, zvyšuje jej kvalitu, rozmanitosť a celkovú užitočnosť výstupov, ktoré práca produkuje. Tento príspevok, sa však venoval výlučne ich druhej strane, ukázal, že technológie aj v Európe boli skutočne schopné nahradiť množstvo práce v priemysle ako aj v službách.

Vzájomnostné poistenie na Slovensku: naozaj tvoria vzájomnostné poisťovne vyše 50% slovenského poistného trhu?

Branislav Slobodník
KPOI, NHF, EUBA

Zdieľanie, mitigácia ako aj vzájomné znášanie rizika sú princípy, na ktorých vznikla myšlienka poisťovníctva. Tieto princípy zahŕňajú rozloženie jednotlivých rizík medzi skupinu ľudí alebo organizácie, čo znamená, že poistení sú zároveň „vlastníkmi vlastného portfólia“. Takto začal vznikať koncept vzájomnostných poisťovní, ktoré existujú na poistných trhoch popri „tradičných poisťovniach“ dodnes. Ide o bežný typ poistenia, ktorý pôsobí v krajinách s rozvinutejšou ekonomikou. V porovnaní s tradičným poisťovníctvom, trh vzájomnostného poistenia bol najrýchlejšie rastúcou časťou globálneho poisťovníctva v období 10 rokov po globálnej finančnej kríze (ICMIF, 2017). V krajinách s rozvinutejšou ekonomikou vzájomnostné poistenie predstavuje bežný typ poistenia. V Európe pokrýva vzájomnostné poistenie okolo 25 % európskeho poistného trhu a takmer 70 % poisťovní v Európe sú vzájomné spoločnosti (EK, n.d.). Na slovenskom poistnom trhu je však pojem vzájomnostné poistenie takmer neznámy. Alebo, že by nie?

Tradičné a vzájomnostné.....v čom je rozdiel?

Podľa analýzy agentúry International Cooperative and Mutual Insurance Federation (ďalej ako „ICMIF“) sa Slovenská republika umiestnila na 4. mieste s najväčším podielom vzájomnostných poisťovní na európskom poistnom trhu. Ako je to teda možné?

Začnime vysvetlením, čo sú to vzájomnostné poisťovne. Vzájomnostné poisťovne existujú najmä v severských a západoeurópskych krajinách a ponúkajú poisťovacie služby, ktoré zvyčajne poskytujú akciové spoločnosti s akciovým kapitálom a družstvá v iných krajinách. Primárnym účelom fungovania vzájomnostnej poisťovne je uspokojovať svoje spoločné potreby členov, teda hlavným cieľom oproti „tradičnej poisťovni“ nie je dosahovať zisk alebo zabezpečovať návratnosť kapitálu (Európsky parlament, 2011). Vzájomnostné poisťovne sú riadené v prospech svojich členov – vlastníkov. Tradičné poisťovne sú riadené akcionármi a ich kontrolu vykonávajú externí investori, čo vo vzájomnostnej poisťovni nie je možné.

Základné princípy vzájomnostného poistenia spočíva v týchto znakoch:

- sú vo vlastníctve vymedzenej skupiny členov (teda v prípade poisťovne poistených);
- majú riadiacu štruktúru, ktorá dáva členom možnosť vyjadriť sa k tomu, ako je organizácia riadená;
- sú riadené v prospech svojich členov alebo v ich záujme, so ziskom, ktorý zostáva v poisťovni alebo sa rozdeľuje medzi členov a/alebo ich záujmom. (ICMIF, 2022).

Ak porovnáme koncept vzájomnostnej poisťovne a koncept „tradičnej“ poisťovne, môžeme nájsť značné rozdiely, ktoré sú uvedené v Tabuľke č.1.

Tradičné poisťovne ponúkajú poistencom väčšiu stabilitu, lebo oproti vzájomnostným poisťovniam majú viac možností na generovanie zisku. Vďaka tomu môžu tradičné poisťovne ľahšie prekonať finančné ťažkosti. Závislosť vzájomných poisťovní od poistného ako hlavného zdroja príjmov je pre

Tabuľka 1: Porovnanie rozdielov medzi vzájomnostnou poisťovňou a „tradičnou“ poisťovňou

	Vzájomnostná poisťovňa	„Tradičná“ poisťovňa
Ciele poisťovne z pohľadu zisku	Mať k dispozícii dostatok kapitálu, aby bolo vhodné pokryť potreby poistníkov - vlastníkov	Maximalizovať zisk akcionárov a dosahovať čo najväčší zisk
Vlastníctvo poisťovní	Vlastníci vzájomnostnej poisťovni sú samotní poistenci a majú kontrolnú funkciu	Vlastníci poisťovní sú akcionári a majú kontrolnú funkciu nad poisťovňou
Distribúcia zárobkov	Zárobok sa môže použiť na výplatu poisteného, čo znamená, že pri budúcej uzatvorenej poistnej zmluve sa redukuje poistné alebo zárobok môže byť použitý na reinvestíciu vo vzájomnostnej poisťovni.	Zárobok sa môže použiť na zaplatenie výplatnej časti akcionárom, zaplatenie dlhov poisťovní alebo môže byť reinvestovaná v spoločnosti.
Investície	Vzájomnostná poisťovňa sa sústreďí na investíciu v dlhodobých finančných aktívach ako aj koncentruje sa do investícií konzervatívnejších aktív.	V záujme tradičnej poisťovne, ktorá je pod neustálym tlakom je uspokojenie akcionárov. Na základe toho investuje do krátkodobých investícií ako aj do rizikovo- vyšších majetkových formách.
Tolerancia rizika	Vzájomnostná poisťovňa sa sústreďí na zisky z poistného, čo je hlavný zdroj príjmov.	Tradičná poisťovňa je považovaná za stabilnejšiu, nakoľko poskytuje investície do viacerých možností, ktoré môžu generovať zisk.

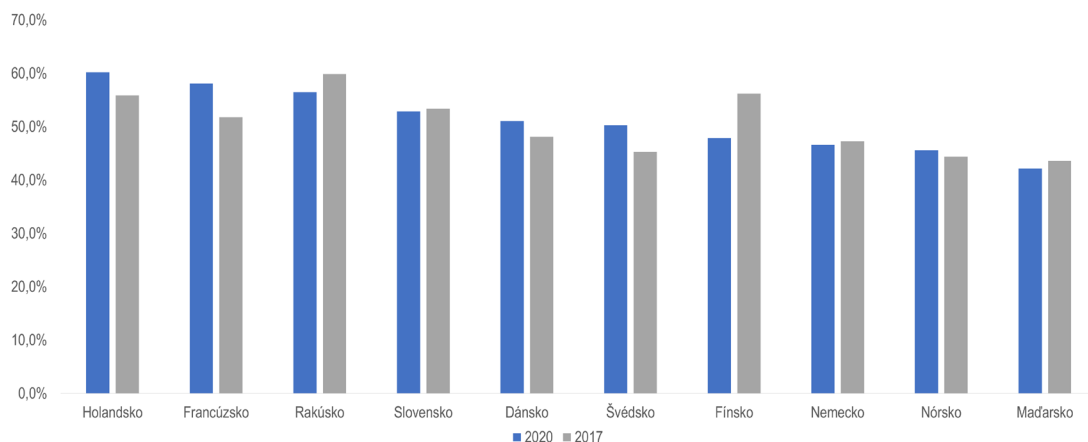
Prameň: vlastné spracovanie na základe Corporate Financial Institute

tieto poisťovne veľká nevýhoda. Ak vzájomnostné poisťovne nezískajú dostatok finančných prostriedkov, môže dôjsť k ukončeniu činnosti. Pri predaji vzájomnostnej poisťovne môžu poistenci získať podiel z peňazí z predaja. Namiesto zrušenia spoločnosti má vzájomná poisťovňa, ktorá má finančné problémy, tiež možnosť zmeniť sa na akciovú spoločnosť, a to prostredníctvom procesu

nazývaného demutualizácia.

Pozícia vzájomnostných poisťovní posilnená

Vzájomnostné poisťovne pôsobia najmä vo vyspelých ekonomikách s rozvinutým poistným

Graf 1: Prípady najväčších podielov vzájomnostného poistenia na poistných trhoch

Prameň: vlastné spracovanie na základe správy ICMIF – 2020, 2017.

sektorom. Po finančnej kríze v roku 2008 bolo zaznamenané výrazné zvýšenie podielu vzájomnostných poisťovní na celosvetovom poistnom trhu. Pri porovnaní v roku 2007 tento podiel predstavoval 24,2% na celosvetovom poistnom trhu, v roku 2013 podiel vzájomnostných poisťovní bol približne 27,3 % na celosvetovom poistnom trhu, čo predstavovalo príjem z poistného vo výške 1,26 bilióna EUR (ICMIF, 2014). V roku 2020 podiel vzájomnostných poisťovní na celosvetovom poistnom trhu predstavoval už 33,4%, čo predstavuje 468,5 miliónov EUR príjmu z poistného. (ICMIF, 2020).

Podľa agentúry ICMIF, ktorej cieľom je zoskupovať vzájomnostné poisťovne na celom svete, vo svojej výročnej správe analyzuje 10 najväčších trhových podielov vzájomnostných poisťovní na jednotlivých poistných trhoch. Graf č.1 interpretuje 10 najväčších trhových podielov vzájomnostných poisťovní na európskom poistnom trhu.

Ako je možné vidieť z analýzy ICMIF, Slovenská republika sa umiestnila na 4. mieste medzi krajinami s najväčším podielom vzájomnostných poisťovní na poistnom trhu. Podľa analýzy AMICE a ICMIF na slovenskom poistnom trhu tvorili vzájomnostné poisťovne v roku 2020 52,9% z celkového počtu poisťovní.

V SR neexistujú, ale ich podiel je značný?!

Vo výročných správach združenia ICMIF je uvedená skutočnosť, že na Slovensku existuje 8 vzájomnostných poistení/družstiev, z ktorých dokonca 6 sú domáce vzájomnostné poisťovne. Nemáme vedomosť o žiadnej vzájomnostnej poisťovni s platnou licenciou pôsobiacej na poistnom trhu v Slovenskej republike. Dokonca spoločnosť The Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe (ďalej ako „AMICE“) tvrdí, že Slovensko je jeden z najväčších trhov vzájomnostného poistenia v životnom ako aj

v neživotnom poistení s vyše viac ako 50% podielu vzájomnostných poisťovní na celkovom trhovom podiele poisťovní. Ako to teda je?

Snažili sme sa získať bližšie informácie ohľadom zberu dát od spoločnosti ICMIF, ktorá nám odpovedala, že dáta boli získané od spoločnosti AMICE. Táto asociácia na náš podnet ohľadne údajov doposiaľ neodpovedala. Otázku, či je skutočne pravda, že slovenský poistný trh tvorí vyše 50% podiel poistného trhu Slovenskej republiky sme položili aj Slovenskej asociácii poisťovní. Táto taktiež potvrdila, že nemá vedomosť o tom, že na slovenskom poistnom trhu existuje čo by len jedna vzájomnostná poisťovňa. Napriek výsledkom štúdií organizácií ICMIF a AMICE teda na Slovensku naozaj vzájomnostné poistenia nemá zatiaľ významný priestor. A to aj napriek významným benefitom tohto typu poistenia pre poistníkov. Na slovenskom poistnom trhu neevidujeme doposiaľ pôsobenie žiadnej vzájomnostnej poisťovne. Na základe toho, je možné vidieť priestor pre začatie pôsobenia vzájomnostných poisťovní na slovenskom poistnom trhu.

Nový trend v rozvoji vzájomnostného poistenia predstavujú tzv. peer-to-peer (P2P) poisťovne, ktoré svoje platformy digitalizujú a tak sa stávajú prístupnými širokému spektru poistníkov zdieľajúcich rovnaké riziká. V susedných okolitých štátoch ako Maďarsko, Česko, Poľsko sú na poistných trhoch prítomné vzájomnostné poisťovne, no zatiaľ s nevýznamným podielom v porovnaní s celkovým počtom „tradičných poisťovní“. Na Slovensku je zatiaľ tento koncept neznámy.

Pôsobenie vzájomnostných poisťovní má pozitívny vplyv na výkon a rozvoj poistných trhov štátov, v ktorých pôsobia. Založenie vzájomnostnej poisťovne by podporil rozvoj poistného trhu a preto predpokladáme, že tento trend skutočne dorazí aj na Slovensko.

Vie Google predvídať zvýšenie volatility na akciových trhoch?

Jakub Tabaček
KBMF, NHF, EUBA

Vyhľadávač Google patri už viac ako desať rokov k najnavštevovanejším internetovým stránkam a disponuje tak veľkou databázou hľadání na internete. Čo ľudí v danom momente zaujíma a aké informácie hľadajú sú cenným zdrojom dát pre ekonómov. Predvídanie cien akcií je všeobecne známe tým, že väčšina modelov má nízku predikčnú schopnosť. Podobne je to aj pri modelovaní volatility, kde väčšina fundamentálnych premenných nemá výpovednú hodnotu. Avšak, novšie štúdie nachádzajú spojitosť medzi pozornosťou investorov a volatilitou cien akcií na ktoré sa investor sústreďí. V tomto článku sa pozrieme ako nám môže Google pomôcť predpovedať volatilitu akcií.

Volatilita¹ sa vo financiách modeluje zväčša autoregresívnymi modelmi ktoré používajú predošlé hodnoty volatility a výnosov akcií na odhad volatility v budúcnosti. Takéto modely sú zväčša štatistického charakteru a hovoria len malo o príčine alebo kauzalite medzi premennými. Aj keď akcie reagujú na ekonomické indikátory, politické zmeny a iné fundamentálne faktory, autoregresívne modely ako napríklad HAR² model sú málokedy zlepšené po rozšírení modelu o (takéto) exogénne premenené.

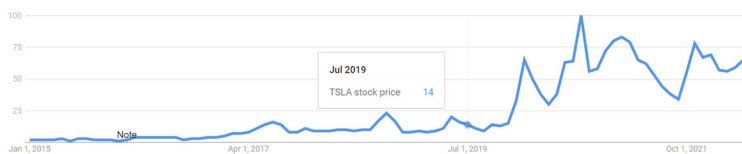
Napriek tomu, že akciové trhy sú považované za efektívne a teda veľmi dobrým oceňovateľom akcií, sú známe viaceré anomálie a skreslenia cien ktoré poukazujú na rolu behaviorálnych faktorov ako je napríklad nálada na trhu a pozornosť investorov. Behaviorálne vplyvy pozostávajú z dvoch hlavných zložiek: psychológie, ktorá vysvetľuje chyby v ľudskom správaní, a obmedzeniami arbitráže, ktoré tvrdí, že v ekonomike racionálnych a iracionálnych obchodníkov by iracionalita mohla mať trvalý a významný vplyv. Existujú viaceré štúdie uvádzajúce anomálie akciového trhu, ktoré spochybňujú

predpoklady o efektívnosti trhu a racionálnych investoroch. Bežné predsudky pri rozhodovaní investorov zahŕňajú lokalizáciu, averziu k strate, extrapoláciu, nadmernú dôveru a stádové správanie. Oblasťou výskumu, ktorá ťaží z rastu internetu, je literatúra o nálade a pozornosti investorov. Ako postupne na internete prebieha čoraz viac ľudskej interakcie, údaje zozbierané o prehliadaní, sociálnych médiách a diskusných fórach sa zväčšujú a stavajú sa veľmi užitočnými pri štúdiu sentimentu a pozornosti. Otázkou ostáva ako môžeme odmerať vplyv takýchto ľudských emócií a do akej miery vedú ovplyvniť ceny akcií.

Téma pozornosti a volatility akcií sa skúma už viac ako 20 rokov. Napriek dominancii štatistických modelov sa viacerí autori pokúsili vysvetliť pohyb cien akcií pomocou premenných pozornosti. Pozornosť je ťažko priamo merateľná a na jej odhad sa používajú objemy obchodovaných akcií, a množstvo sprav v televízii a článkoch publikovaných v novinách o akciách danej firmy. Aouadi a kol. (2013) ukazujú, že pozornosť investorov silne koreluje s objemom obchodov a je významným determinantom nízkej likvidity a volatility akciového trhu. Alternatívny spôsob ako zistiť pozornosť ľudí poskytuje Google na svojej stránke Google Trends. Google Trends nám ukazuje počet vyhľadávaní pre akékoľvek slovo alebo text počas vybraného obdobia. Výsledky z Google Trends sa dajú stiahnuť aj pre vysokofrekvenčné dáta a tým nám presnejšie povedia ako sa vyvíjal záujem o hľadané slovo v čase. Použitím takýchto časových radov je možné priamo a presne určiť pozornosť ľudí na internete.

¹ Pojem volatilita akcií môže byť definovaná rôznymi spôsobmi a najčastejšie sa ňou rozumie štandardná odchýlka výnosov za určité časové obdobie. Tato definícia je použitá pre výpočet dennej volatility v uvedených článkoch Dimpfl a Jank (2015) a Audrino a spol. (2021). My v tomto článku používame používa alternatívnu metódu výpočtu kde volatilita znázorňuje rozptyl cien akcií ktorý je vypočítaný na základe otváracie, uzatváracie, najnižšej a najvyššej ceny akcie za deň.

² HAR (Heterogenous Autoregressive Model) je známy model používaný na modelovanie časových radov volatility kde dnešná volatilita je funkciou volatility z predošlého dňa, predošlého týždňa a mesiaca. Výhody modelu sú jednoduchosť odhadu a interpretácie ako aj dobrá predikčná schopnosť.

Graf 1: Index vyhľadávania „Tesla stock price“

Poznámky: Graf 1 ukazuje hodnotu indexu vyhľadávania výrazu „Tesla stock price“. Graf zachytáva prudký nárast záujmu o Teslu a jej akcie oproti predošlým rokom.

Prameň: <https://trends.google.com>

Viacero štúdií dáta z Google Trends použili za zámerom zlepšiť predikčnú schopnosť modelov výnosov a volatility akcií. Dimpfl a Jank (2015) ukazujú, že objem vyhľadávanií pomáha zlepšiť predpovede volatility vo vzorke a mimo vzorky, ako aj pre rôzne horizonty. V novšej štúdií, Audrino a spol. (2021) zistili, že pozornosť meraná na základe objemu vyhľadávanií na Googli pre frázy ako “stock market” predpovedajú dennú volatility jednotlivých akcií. Väčšina podobných štúdií nachádza štatisticky významné prepojenie medzi volatilitou a pozornosťou nielen z Googlu ale aj z iných internetových platforiem a sociálnych sietí.

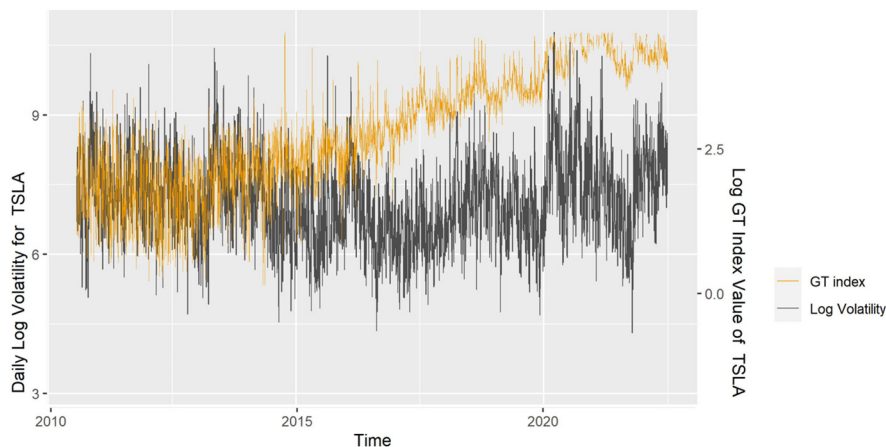
To či existuje prepojenie medzi vyhľadávaním na Googli a volatilitou sa da obzvlášť dobre pozorovať v období ošiaľu technologických akcií ako je napríklad Tesla počas rokov 2020 - 2022. Tesla je známa svojou základňou nadšencov a ich sentiment sa zdá byť smerodajný pre vývoj cien akcií. Sofistikovaní investori len málokedy konajú z

roztopaše a ich nákupy akcií sú motivované zväčša finančnými výsledkami firiem, a preto môžeme kategorizovať aktivitu na internete ako správanie drobných investorov, ktoré neodráža fundamentálne správy o vývoji firmy.

Pre konkrétnu ilustráciu vplyvu pozornosti na volatilitu sme si

stiahli denné dáta cien akcií Tesly obchodovanej na newyorskej burze a vypočítali volatilitu na každý deň. Podobne sme si stiahli denné dáta pre objem hľadanií pre pojem “TSLA stock price”, ktoré sú štandardizované v indexe v rozmedzí od 0 do 100. Na týchto časových radoch je poznať určitá korelácia kedy rastúce hodnoty z objemu vyhľadávania sú spojené s nárastom volatility akcii Tesly. Tento fenomén vzniká na základe správania obchodníkov na burze, ktorých obchody sú podmienené pozornosťou k firme Tesla a jej akciami kedy investor pred nákupom alebo predajom najskôr použije vyhľadávač Google na zistenie cien akcií. Čím viac vyhľadávanií tým je väčšia pozornosť k akciám. Existencia tohoto správania a jeho zachytenia pomocou Googlu alebo

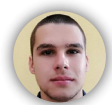
iných internetových platforiem nám môže pomôcť predvídať pohyby na akciovom trhu a tým znížiť rizikovosť našich investícií alebo pomôcť pri obchodovaní cenných papierov viazaných na volatilitu akcii ako sú napríklad opcie a swapy na volatilitu.

Graf 2: Hodnota indexu pozornosti k výrazu „Tesla stock price“ a volatilita akcií Tesly

Poznámky: Graf 2 ukazuje denne dáta pre hodnotu indexu pozornosti k slovu „Tesla stock price“ a volatilitu akcií Tesly. Graf používa logaritmickú mierku.

Prameň: vlastné spracovanie.

Cirkulárna ekonomika na Slovensku – sen alebo zajtrajšia realita?

Patrik Turcsek

Študent Aplikovaná ekonómia, NHF, EUBA

Odpadové hospodárstvo je jednou z najdôležitejších súčastí ľudskej spoločnosti. Zabezpečuje bezpečné prostredie pre život, jeho efektívnosť umožňuje kontinuálny priebeh ekonomických procesov. V období posledných 30 rokov došlo k vyčerpaniu konceptu extenzívneho využívania prírodných zdrojov, definovaného lineárnym, neuzavretým vzťahom zdroj – produkt – spotreba – odpad. Jediným spôsobom, ako si slovenské hospodárstvo môže udržať konkurencieschopnosť v dlhodobom horizonte, je maximalizácia využitia už existujúcich zdrojov. V našej práci sme identifikovali viacero vplyvov v rámci odpadového hospodárstva komunálnych odpadov, ktoré prechod na tento model oddaľujú, či priamo znemožňujú. Cieľom článku nie je poskytnúť vyčerpávajúci zoznam, ale poukázať na vybrané faktory, ktoré tento proces ovplyvňujú v najväčšej miere.

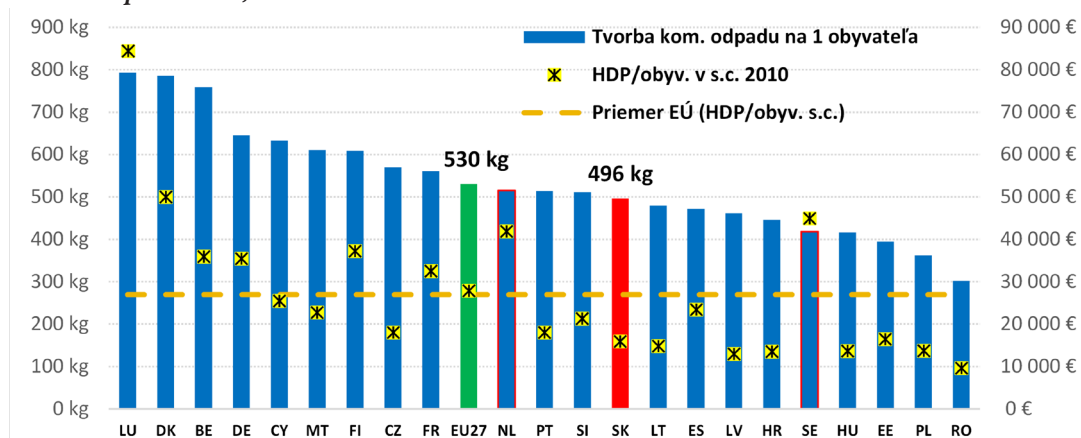
Obehové hospodárstvo

Pre obehové hospodárstvo (cirkulárnu ekonomiku) neexistuje jednoznačná definícia. Jednou z možností je popísať ho (zo spoločenského hľadiska) ako model výroby a spotreby, ktorý sa v záujme dosiahnutia trvalej udržateľnosti usiluje o maximálne predĺženie životného cyklu výrobkov. (EP, 2015). Iným prístupom je jeho opis ako hospodárskeho systému, ktorého cieľom je nulová čistá tvorba odpadu (Nobre, Tavares, 2021). V praxi je možné priblížiť

sa k tomuto cieľu pomocou predlžovania životného cyklu produktu, návratu použitých materiálov do priemyselného cyklu alebo prírodného prostredia, a zmenou spotrebiteľského správania pri tvorbe odpadu.

K zväčšeniu verejného záujmu o túto tému začalo prichádzať začiatkom 70. rokov 20. storočia. Od tohto obdobia sa v čoraz väčšej miere začali objavovať iniciatívy kritizujúce prax založenú na jednoduchej likvidácii odpadu, a zároveň

Graf 1: Porovnanie objemu tvorby komunálnych odpadov na obyvateľa a veľkosti HDP na obyvateľa (pravá os), medzinárodné porovnanie, 2021

Prameň: Eurostat (2023), vlastné spracovanie.

prikladajúce rozdielnú dôležitosť jednotlivým zložkám odpadu. (Gertsakis, Lewis, 2003). V snahe o zmenu a konceptualizáciu prístupov začali vznikať schémy, vytvárajúce preferenčné hierarchie medzi jednotlivými spôsobmi nakladania s odpadom na základe ich dopadu na životné prostredie a ekonomiku (Hansen – Christopher – Verbuecheln, 2002).

V našich podmienkach tento koncept zakotvuje Zákon odpadoch č. 79/2015, ktorý definuje záväznú hierarchiu odpadového hospodárstva. Jej poradie od najpreferovanejšej je nasledovné (parafrázovane): minimalizácia tvorby odpadu, opatrenia vo výrobnej fáze produktu (ekodizajn a iné), recyklácia, energetické zhodnocovanie a nakoniec zneškodňovanie odpadu (primárne skládkovanie a bezenergetické spaľovanie).

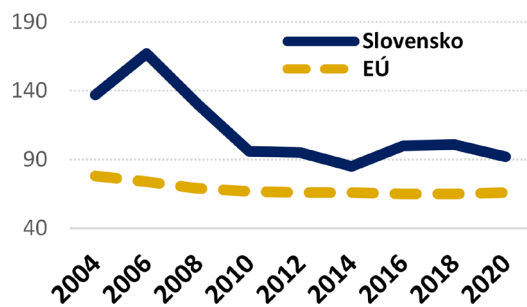
Prvotnými prejavmi prebiehajúceho prechodu na model obehového hospodárstva je vo väčšine krajín prerušenie vzťahu medzi hospodárskym rastom a množstvom tvorby odpadov (hlavne komunálnych – ďalej iba KO), spolu s progresívnym zvyšovaním miery ich recyklácie a využívaním recyklovaných materiálov. V súlade s uvedenou hierarchiou sa pokúsime posúdiť úspešnosť tohto prechodu počas posledných rokov.

Zdrojové dáta na národných úrovniach sme čerpali z Eurostatu a databázy Envidat, údaje na regionálnej úrovni sme získali na základe žiadosti o poskytnutie mikroúdajov ročného zisťovania o odpadoch z obcí, (výkaz ŽP-6-01) adresovanej ŠÚ SR.

Produkcia komunálnych odpadov

Napriek stúpajúcemu trendu tvorby komunálnych odpadov (ďalej iba KO) je Slovensko stále iba

Graf 2: Pomer objemu vyprodukovaných odpadov na HDP v s.c. roku 2015 (kg / tis. eur)

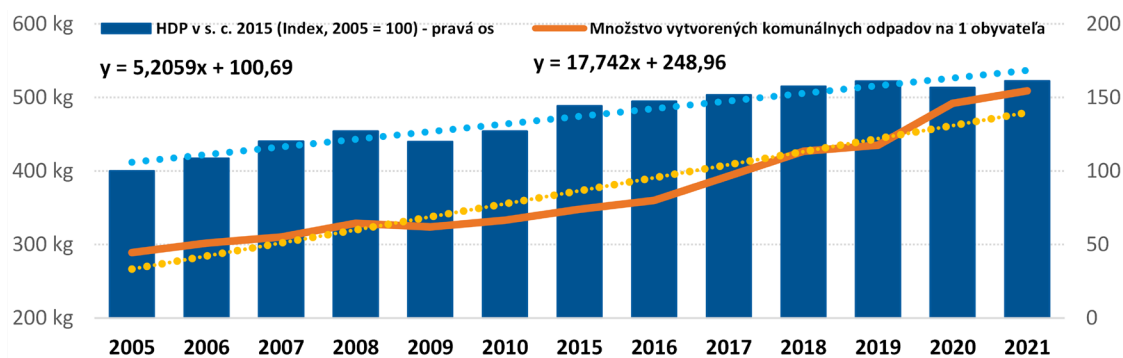

Prameň: Envidat - MŽP (2023), vlastné spracovanie.

relatívne miernym producentom. V roku 2021 pripadalo na jedného obyvateľa iba 496 kg vyprodukovaného KO, čo predstavovalo výsledok o 6,4 % nižší ako produkcia priemerného občana EÚ. Bližším skúmaním však možno zistiť, že takmer všetky krajiny, ktorých produkcia KO nedosahovala priemer únie, nedosahovali ani porovnateľnú ekonomickú výkonnosť (vyjadrenú v HDP per capita v stálych cenách). Jediné výnimky v tomto prípade predstavovali Holandsko a Švédsko (Graf 1).

Analýzou syntetického ukazovateľa vytvoreného z pomeru vyprodukovaného odpadu a HDP v s. c. môžeme detailnejšie posúdiť efektivitu vo vzťahu tvorby odpadov a ekonomickej aktivity. Ako možno vidieť na grafe nižšie, v rámci tohto ukazovateľa SR dosahovala nepriaznivé výsledky nad úrovňou Európskej únie počas celej doby od nášho vstupu do zoskupenia v roku 2004. Aj napriek stabilizácii jeho vývoja tak SR skončila v roku 2020 na úrovni 92 kg na 1 000 €, teda o 26 kg nad priemerom únie. Takýto výsledok značí vysokú

Graf 3: Porovnanie objemu tvorby KO na obyvateľa a vývoja HDP v s.c. roku 2015 (Index, 2015 = 100)

Prameň: Envidat - MŽP (2023), ŠÚ SR (2023), vlastné spracovanie.

mieru previazanosti medzi ekonomickou úrovňou SR a tvorbou odpadov. Môžeme pozorovať taktiež veľmi výrazný nárast hodnoty ukazovateľa počas obdobia ekonomickej expanzie v rokoch 2004 až 2006. Tento vývoj naznačuje výraznú tendenciu slovenského odpadového hospodárstva k rastu množstva vyprodukovaných odpadov v časoch významného rastu ekonomiky. Napriek tomu, že EÚ ako celok v predmetných rokoch rovnako tak zažívala hospodársky rast, dokázala celkový objem odpadov znížiť.

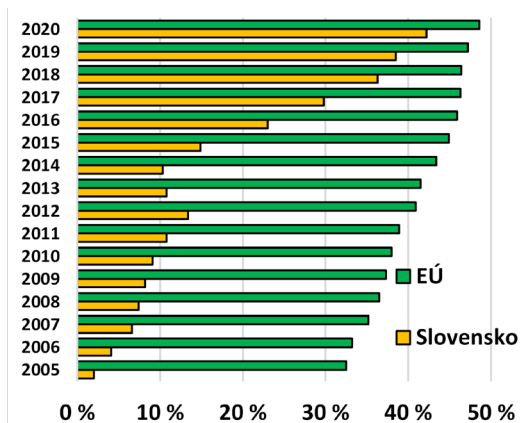
Pre dôsledné zhodnotenie vývoja v tejto oblasti je však nevyhnutné okrem samotného pomeru zobrať do úvahy aj porovnanie dynamiky a závislosti medzi produkciou odpadov a hospodárskym vývojom vyjadreným pomocou HDP. Za znak efektivity odpadového hospodárstva môžeme považovať, pokiaľ je trend rastu HDP rýchlejší ako rast tvorby odpadov. Prerušenie vzájomného vzťahu je možné vnímať ako základný predpoklad prechodu na obehový model ekonomiky.

Toto porovnanie pritom stále indikuje vzťah ekonomiky založenej na čisto lineárnych odpadovo-ekonomických vzťahoch. Obe veličiny zdieľajú lineárny trend rastu v čase, pričom rast množstva komunálnych odpadov bol v rámci sledovaného obdobia 2005 až 2021 (vyjadrený týmto trendom) dokonca výraznejší. Koeficient vzájomnej korelácie medzi týmito veličinami dosiahol hodnotu veľmi silného vzťahu na úrovni 88 %.

Nakladanie s komunálnymi odpadmi

Ďalším zo základných princípov obehového

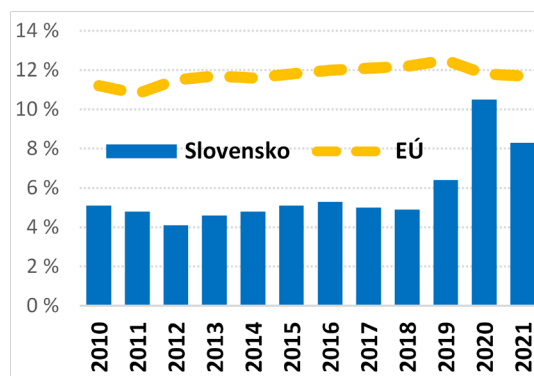
Graf 4: Vývoj miery recyklácie komunálnych odpadov, porovnanie EÚ - Slovensko

Prameň: Envidat - MŽP (2023), vlastné spracovanie.

hospodárstva je odklon od tradičných metód získavania surovín a čo najintenzívnejšie využívanie recyklovaných materiálov. Štruktúra nakladania s odpadmi sa výrazne líši naprieč celou Európskou úniou. Slovensko v medzinárodnom porovnaní dosahovalo v roku 2021 pri pomeroch 29 % : 6 % : 64 % (pomer nakladania s celkovým objemom odpadu formou skládkovania-energetického využitia-recyklácie) relatívne dobré hodnoty blízke priemeru únie. Významnú časť z tohto podielu však predstavujú odpady produkované priemyselným sektorom, ktorého odpady sú pre svoju väčšiu homogenitu recyklovateľné ľahšie. Úroveň recyklácie KO v roku 2021 dosiahla 46 %. Veľmi pozitívnym faktom je kontinuálne zlepšovanie podielu recyklácie v čase (Graf 4).

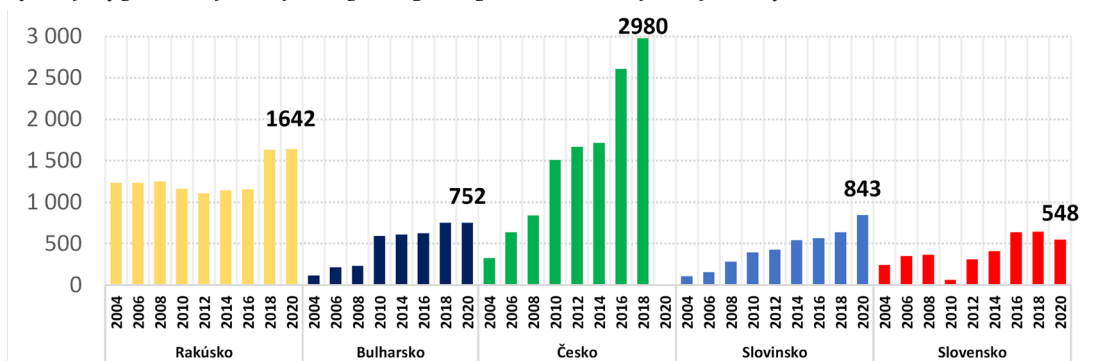
Graf 5: Vývoj miery využívania recyklovaných materiálov, EÚ - Slovensko

Prameň: Envidat - MŽP (2023), vlastné spracovanie.

Napriek tomu je možné konštatovať, že v oblasti recyklácie dochádza k značnej neefektivitě – jej miera by totiž pri lepšom zapojení recyklačných kapacít mohla byť oveľa vyššia. Súčasná prax je totiž taká, že iba 34,5 % vytriedených materiálov sa dostane do samotného procesu recyklácie. Zvyšný podiel je využitý na tvorbu energie alebo uložený na skládku pre nedostatočnú absorpčnú schopnosť recyklačných kapacít. Tento problém sa týka prevažne plastového a v menšej miere aj biologicky rozložiteľného odpadu.

Problémy podobného rázu je možné pozorovať aj na opačnej strane recyklačného procesu. V roku 2021 pochádzalo na Slovensku iba 8,3 % primárnych surovín vo výrobe z procesu recyklácie, a aj tento nízky podiel bol v najväčšej miere tvorený hlavne v kovospacovateľskom priemysle. Pri využití súčasných technológií by však týmto spôsobom mohlo byť získaných až do 30 % materiálových

Graf 6: Vývoj počtu recyklačných kapacít (počtu prevádzok) vo vybraných krajinách EÚ

Prameň: Eurostat (2023), vlastné spracovanie.

vstupov (Holandsko dokonca v rovnakom roku dosiahlo úroveň až 34 %), čo by v čase stúpajúcej vzácnosti základných materiálov značne znížilo surovinové nároky ekonomiky (Graf 5).

Ako spoločného menovateľa tohto stavu môžeme označiť nedostatočnú úroveň recyklačnej infraštruktúry a nízku technologickú pripravenosť Slovenského hospodárstva na využitie technológií schopných naplno zužitkovať recyklačný potenciál ekonomiky. Napriek kontinuálnemu sprísňovaniu legislatívy v oblasti nakladania s odpadmi a zvyšovaniu poplatkov, ktoré by sme mohli označiť ako odpadové „environmentálne dane“, sú tieto opatrenia relatívne mierne. Slovensko má stále jednu z najnižších sadzieb poplatkov za uloženie odpadu na skládku v rámci EÚ. Rovnako tak tempo uzatvárania skládok odpadu bolo počas nášho pozorovaného obdobia rokov 2004 až 2020 na Slovensku oveľa nižšie (resp. počet otvorených skládok viac menej stagnoval), pričom v roku 2020 predstavoval 548 úložísk. Vývoj v tejto oblasti tak na rozdiel od iných krajín neposkytoval dodatočný impulz pre prechod na iné spôsoby nakladania s odpadom. Prítomnosť porovnateľnej stagnácie môžeme pozorovať taktiež v množstve nových recyklačných kapacít. Odborná literatúra sa pritom na probléme nedostatočnej infraštruktúry zhoduje ako na najvýznamnejšej príčine pomalého napredovania v rámci cieľov obehového hospodárstva. Progres viacerých krajín EÚ v tejto oblasti môžeme pripísať z veľkej miery práve intenzívnym investíciám do infraštruktúry. Krajiny ako Rakúsko alebo Slovinsko v priebehu posledných 20 rokov intenzívne investovali do svojej recyklačnej infraštruktúry, pričom obe dosiahli mieru recyklácie KO nad 60 % už v roku 2020. Česko, ktorému sa spomedzi krajín V4 podarilo dostať najbližšie k priemeru EÚ (so 45,4 % mierou recyklácie) zaznamenalo počas posledných rokov

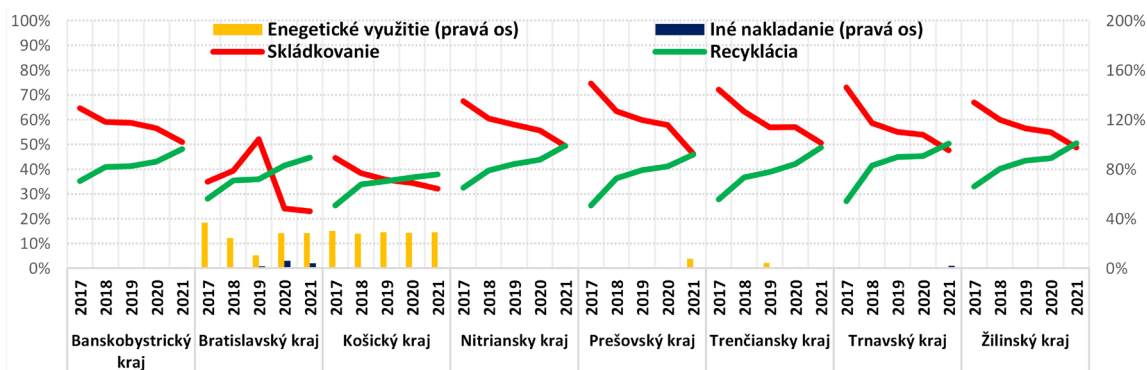
veľmi výrazný nárast v počte recyklačných kapacít. Najvýznamnejším determinantom tohto stavu je v prípade Slovenska s najväčšou pravdepodobnosťou nedostatok recyklačných kapacít pre BRO (CEHLÁR a kol., 2021).

Regionálna úroveň

Môžeme konštatovať, že objem vytvorených komunálnych odpadov rástol viac-menej rovnomerne vo všetkých regiónoch Slovenska. Zaujímavým faktom však je, že napriek viacerým implikáciám sa na prvých miestach v porovnaní neumiestnili kraje s najvyšším počtom obyvateľov (Prešovský kraj) alebo hustoty zaľudnenia (Bratislavský kraj). Z hľadiska absolútnej produkcie skončil v roku 2021 na prvom mieste Nitriansky kraj.

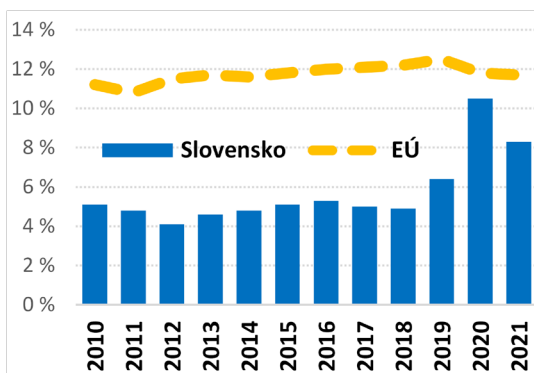
Väčšiu mieru previazanosti medzi hospodárskym rastom a tvorbou KO nie je možné spoľahlivo prisúdiť iba vybraným regiónom Slovenska. Tento stav teda vyplýva skôr z celkovej aktuálnej štruktúry ekonomiky ako zo špecifik vystopovateľných na regionálnu úroveň. K rovnakému záveru sme dospeli aj pri štruktúre nakladania s odpadom (Graf 7).

Pre zmapovanie možných budúcich faktorov vplyvujúcich na správanie obyvateľstva vo vzťahu k cirkulárnej ekonomike sme preskúmali charakteristiku rozdelenia štatistického súboru obcí počas rokov 2017 až 2021 na základe ich podielu nakladania s odpadom formou skládkovania. Porovnaním početností obcí v rámci intervalov miery skládkovania odpadov v rokoch 2017 a 2021 sme dospeli k záveru o možnej vysokej úspešnosti procesu zmeny správania tvorcov KO v budúcnosti. V roku 2017 oscilovala priemerná miera

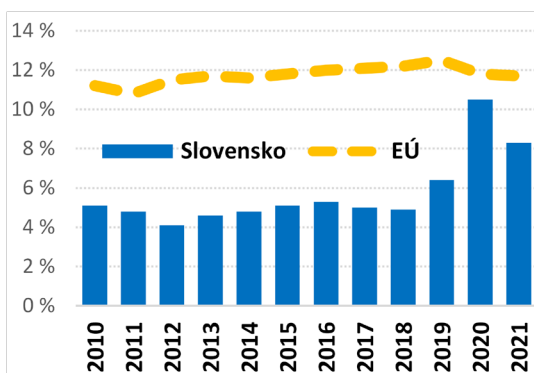
Graf 7: Vývoj podielov jednotlivých spôsobov nakladania s komunálnym odpadom, reg. úroveň

Prameň: ŠÚ SR (2023), vlastné spracovanie na základe žiadosti o informácie podľa 211/2000 Z.z.

skládkovania KO vo väčšine krajov SR na úrovni okolo 70 %, pričom iba Bratislavský a Košický kraj dosiahli hodnoty v blízkosti 40 %. Na paralelných grafoch vedľa môžeme vidieť, že v roku 2017 bola priemerná hodnota ovplyvňovaná prevažne intervalmi s nižšou početnosťou, jednalo sa teda o výrazný prejav asymetrie rozdelenia štatistického

Graf 8: Histogram početnosti obcí v rámci intervalov miery skládkovania, 2017

Prameň: ŠÚ SR (2023), vlastné spracovanie.

Graf 9: Histogram početnosti obcí v rámci intervalov miery skládkovania, 2021

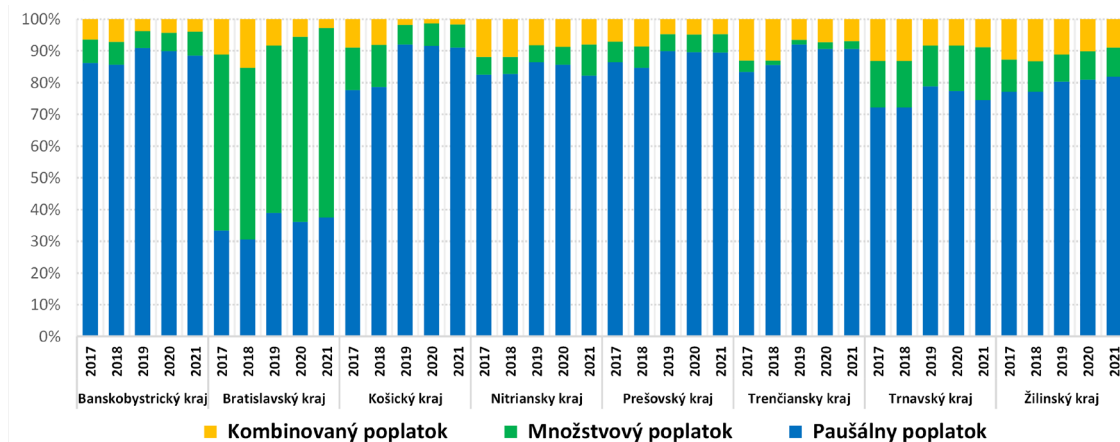
Prameň: ŠÚ SR (2023), vlastné spracovanie.

súboru s ľavým zošíkmením. To implikovalo odklon od tradičného modelu lineárneho odpadového hospodárstva iba v rámci vybraných (prevažne veľkých) obcí bez významnejšieho prieniku medzi malými obcami podieľajúcej sa na celkovej tvorbe odpadov menším podielom. Na rozdiel od tohto stavu je pre rok 2021 zrejmy prechod veľkej časti malých obcí do intervalov blízkych priemeru a priblíženie normálnemu rozdeleniu. Z tohto vývoja je možno vyvodit' závery o postupujúcej informovanosti a zvyšovaní povedomia medzi širokou populáciou tvorcov odpadu, okrajovo aj zvyšovanie citlivosti relatívne izolovaných komunit na externý vývoj. Vplyv multiplikačných efektov by vďaka tomu mohol v budúcnosti umožniť významnejší posun v sledovanom ukazovateli (oproti prípadu - v prípade jednoduchšej zmeny založenej na aritmetickom priemere. Čím viac ľudí v obci totiž triedi odpad (ktorý je následne recyklovaný), o to väčšie množstvo ľudí môže byť ovplyvnené nasledovať ich príklad. Implikáciou tohto predpokladu je teda väčší sklon k progresivite zlepšenia ukazovateľa v budúcnosti v porovnaní s predošlým vývojom.

Zosobnenie zodpovednosti za tvorbu odpadu

Významným faktorom znižujúcim efektivitu opatrení zameraných na zlepšenie ukazovateľov obehového hospodárstva je veľmi nízky vzťah medzi množstvom vytvorených odpadov a výškou poplatku za jeho odvoz. Odborná literatúra, okrem iných ako posledná štúdia Inštitútu environmentálnej politiky, (Haluš, 2018) pritom preukazuje štatisticky významný vzťah medzi zavedením poplatku založeného na množstve vyprodukovaných odpadov a znížením miery ich produkcie. Zber odpadu na základe množstva sa v prostredí slovenských obcí

Graf 10: Vývoj podielov spôsobov / režimov poplatku za vývoz komunálneho odpadu z domácností, podiel na základe počtu obcí

Prameň: ŠÚ SR (2023), vlastné spracovanie na základe žiadosti o informácie podľa 211/2000 Z.z.

začal presadzovať už začiatkom 90. rokov minulého storočia, napriek tomu jeho výrazný progres prišiel až s príchodom vstupu SR do Európskej únie a súvisiacim zvýšeným tlakom na dosahovanie environmentálnych cieľov. V roku 2021 platilo určitú formu poplatku založeného na množstve vyprodukovaného odpadu iba 9,3 % populácie SR v 15,2 % zo všetkých obcí. Významnejší podiel platiacej populácie sa pritom nachádzal v Bratislavskom kraji, kde dosahoval až 55 % v roku.

Záver

Môžeme konštatovať, že efektivitu odpadového hospodárstva SR v oblasti komunálnych odpadov nie je možné jednoducho zadefinovať do uniformnej kategórie, keďže slovenský systém v jej rámci dosahuje značne zmiešané výsledky. Od vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie prešlo odpadové hospodárstvo mnohými zmenami. Počas posledných rokov došlo zároveň k výraznému poklesu množstva KO ukladaneho na skládku a nárastu miery ich recyklácie. Napriek

tomu, že miera recyklácie KO kontinuálne vzrastá, v rámci tohto ukazovateľa má Slovensko oveľa vyšší potenciál, ktorý však nevyužíva. Iba približne 34 % z vytriedených KO je recyklovaných, pričom iba 8,3 % z materiálov v prvovýrobe pochádza z recyklovaných materiálov. Jedným z primárnych dôvodov je nízka úroveň recyklačných oblastí. Prerušenie väzby medzi hospodárskym rastom a rastom tvorby odpadov je nutnou podmienkou prechodu na obehový model hospodárstva. Tvorba KO má na Slovensku stále stúpajúcu tendenciu, pričom je veľmi výrazne korelovaná s ekonomickým vývojom. Ako príklady dobrej praxe v oblasti verejných politík v tejto oblasti označiť Holandsko alebo Švédsko. Na záver môžeme konštatovať, že pri súčasnom stave odpadového hospodárstva je transformácia slovenskej ekonomiky na jej obehový ekvivalent stále v nedohľadne. Spomedzi viacerých možností, ktoré by mohli zlepšiť súčasnú situáciu v oblasti efektivity v nakladaní s komunálnymi odpadmi predpokladáme najpravdepodobnejší úspech u plošného zavedenia množstvových poplatkov za komunálny odpad a zvýšenie úsilia pri budovaní zodpovedajúcej recyklačnej infraštruktúry.

Ako prevádzkovatelia peňažných prevodov profitovali na protipandemických opatreniach?

Veronika Vančo - Véghová
KET, NHF, EUBA

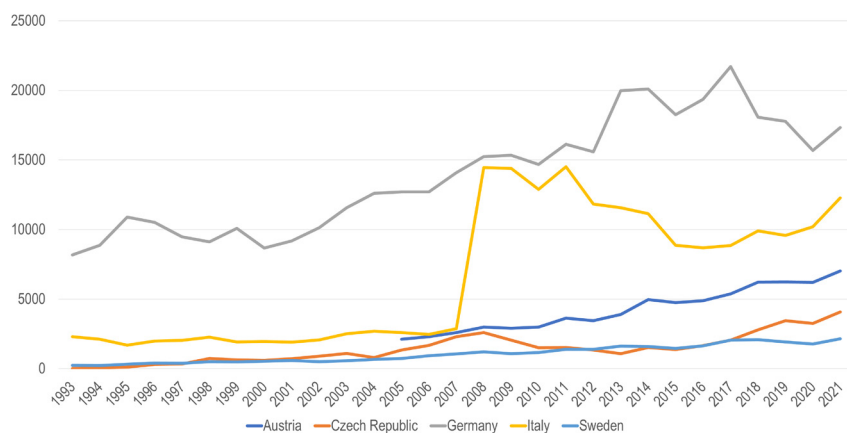
„Remitencie sú peniaze obalené starostlivosťou,“ hovorí ekonóm Svetovej banky Dilip Ratha. Od tohto druhu starostlivosti sú existenčne závislé mnohé rodiny v tretích krajinách a preto je popri dátach o mobilite, zamestnanosti migrantov dôležité venovať pozornosť aj týmto finančným prostriedkom, ktoré zasielajú migranti domov a to najmä v podmienkach rôznych svetových kríz, ktoré zasahujú ekonomiky. Prevádzkovatelia peňažných prevodov (MTO) sú spoločnosti, ktoré vykonávajú cezhraničné transakcie s finančnými prostriedkami. Keďže zvyčajne nie sú tradičnými bankami, cezhraničné prevody sú často ich hlavným zameraním a hlavným spôsobom dosahovania príjmov.

Je pravdepodobné, že protipandemické opatrenia mohli mať vplyv na priemerné transakčné náklady spojené so zasielaním remitencií. Konkrétny vplyv však závisí od mnohých faktorov, vrátane toho, aké opatrenia boli zavedené a v akom rozsahu, ako aj od špecifik krajiny a trhu, na ktorom sa transakcie uskutočňujú. Opatrenia, ktoré mohli mať vplyv na náklady spojené s prenosom peňazí cez hranice, zahŕňajú obmedzenia pohybu a uzavretie hraníc, ktoré mohli spôsobiť zvýšenie poplatkov za medzinárodné prevody. V dôsledku obmedzení, ktoré spôsobili zníženie dopytu po statkoch a službách, sa mohol zvýšiť aj objem a frekvencia transakcií súvisiacich so zasielaním remitencií, čo by mohlo viesť k väčším nákladom spojeným s konverziou mien a spracovaním transakcií.

Na druhej strane, zavedené protipandemické opatrenia môžu otvoriť aj niektoré príležitosti na zníženie nákladov, ako napríklad zvýšenie využitia digitálnych platforiem a online prevodov peňazí, ktoré sú často lacnejšie ako tradičné metódy ako bankové prevody alebo kuriérske služby.

Pre lepšiu predstavu, aký objem remitencií prúdi z vybraných sledovaných krajín a kam putuje najväčší objem remitencií, sa pozrieme na dáta Svetovej banky (WB). India je na ceste k tomu, aby v roku 2023 prijala historicky najvyšší objem remitencií alebo prevodov peňazí, ktoré indická diaspora poslala zo zahraničia. Podľa výpočtov Svetovej banky do Indie tento rok pritečie viac ako 100 miliárd dolárov. Ide o najväčší objem remitencií, aký kedy prišiel

Graf 1: Objem odoslaných remitencií z vybraných sledovaných krajín (v mil. USD)

Prameň: Worldbank (2023), vlastné spracovanie.

do niektorej krajiny na svete. Remitencie sú nielen jedným z nástrojov na zmiernenie chudoby, ale sú spojené aj s vyššou mierou školskej dochádzky detí z ekonomicky znevýhodnených domácností. Podľa Svetovej banky sa India v minulom roku stala krajinou s najvyššími príjmami z remitencií. Medzi ďalšie krajiny, ktoré sú v tomto roku najväčšími príjemcami

Tabuľka 1: Výsledky regresie, ktoré sú v článku interpretované

	Average transaction cost of sending remittances from a specific country (%) MODEL 1	Average transaction cost of sending remittances from a specific country (%) MODEL 2	Average transaction cost of sending remittances from a specific country (%) MODEL 3	Average transaction cost of sending remittances from a specific country (%) MODEL 4	Average transaction cost of sending remittances from a specific country (%) MODEL 5
AdaptationOfWorkplace	0.09 (0.24)	0.02 (0.32)	0.02 (0.03)	0.26* (0.14)	0.09 (0.06)
AdaptationOfWorkplacePartial	1.38** (0.53)	1.29* (0.70)	1.29*** (0.17)	-0.24 (0.21)	1.38*** (0.19)
ClosHigh	-0.67 (0.40)	-0.47 (0.53)	-0.47*** (0.09)	-1.20** (0.41)	-0.67*** (0.18)
ClosHighPartial	-0.03 (0.78)	-0.49 (1.01)	-0.49* (0.26)	1.16 (0.96)	-0.03 (0.43)
ClosPubAnyPartial	0.22 (0.24)	0.16 (0.32)	0.16*** (0.03)	1.16 (0.96)	-0.03 (0.43)
ClosSec	-0.12 (0.25)	-0.25 (0.33)	-0.25*** (0.06)	0.23 (0.27)	-0.12 (0.12)
ClosSecPartial	-0.91* (0.44)	-1.17* (0.56)	-1.17*** (0.15)	-0.90 (0.55)	-0.91*** (0.26)
EntertainmentVenuesPartial	-0.29 (0.31)	-0.35 (0.40)	-0.35 (0.24)	2.08*** (0.14)	-0.29 (0.26)
GymsSportsCentresPartial	0.26 (1.26)	1.07 (1.62)	1.07* (0.61)	-3.06* (1.72)	0.26 (0.86)
IndoorOver50	-0.15 (0.76)	-0.70 (0.97)	-0.70*** (0.18)	0.31 (1.17)	-0.15 (0.52)
IndoorOver500	-0.42 (0.34)	-0.51 (0.45)	-0.51* (0.29)	1.69*** (0.21)	-0.42 (0.24)
MassGather50	-0.95 (0.57)	-0.95 (0.76)	-0.95*** (0.26)	0.13*** (0.00)	-0.95*** (0.23)
MassGather50Partial	0.38 (0.76)	0.77 (0.99)	0.77** (0.30)	-2.18** (0.82)	0.38 (0.45)
MassGatherAll	1.46** (0.55)	1.29* (0.72)	1.29*** (0.21)	0.47 (0.34)	1.46*** (0.17)
StayHomeRiskG	-0.46 (0.36)	-0.46 (0.48)	-0.46*** (0.00)	-0.46*** (0.00)	-0.46*** (0.00)
Constant	6.86*** (0.11)	7.16*** (0.08)	5.84*** (0.15)	6.86*** (0.62)	5.55*** (0.22)
N	35	35	35	35	35
Country Fixed effects	Yes	Yes	-	-	-
Control	Quartile	-	Country	Quartile	Country, Quartile

Poznámky: Štandardné chyby sú uvedené v zátvorkách

*, ** a *** označujú významnosť na úrovni 10 %, 5 % a 1 %.

Prameň: vlastné výpočty.

remitencií, patria Mexiko, Čína a Filipíny. Celková suma remitencií, ktoré ľudia žijúci v zahraničí poslali do krajín s nízkymi a strednými príjmami, z ktorých pochádzajú, dosiahla v roku 2022 hodnotu 626 miliárd dolárov. V budúcom roku Svetová banka očakáva v dôsledku rastúcej inflácie pokles rastu doteraz zaslaných remitencií.

V sledovaných krajinách bol podľa grafu 1 najväčší objem remitencií za sledované obdobie zasielaný z Nemecka, nasledovalo ho Taliansko, Rakúsko (data sú dostupné až od roku 2005) a Česko so Švédskom boli za sledované obdobie v objeme zasielaných remitencií zhruba na rovnakej úrovni. V roku 2021 bola hodnota zasielaných remitencií v Nemecku

na úrovni 17 326 miliónov dolárov, zatiaľ čo vo Švédsku to bolo len 2 140 miliónov dolárov. Výskum sa zameriava na dopad protipandemických opatrení COVID-19 na priemerné transakčné náklady spojené s posielaním remitencií a preto z daného grafu môžeme predpokladať, že zo sledovaných, práve krajiny, ktoré majú najvyšší objem zasielaných remitencií budú týmito opatreniami najviac zasiahnuté. Napr. v Taliansku boli protipandemické opatrenia omnoho prísnejšie ako vo Švédsku, ktoré ale produkuje nižšie remitencie.

Na základe výsledkov regresnej analýzy (pre záujemcov sú jej výstupy uvedené v Tabuľke 1) sa dá povedať, že vo všetkých modeloch sa zisťoval vplyv zavedených protipandemických opatrení na priemerné transakčné náklady spojené so zasielaním remitencií vo vybraných krajinách spoločne.

Z výsledkov výskumu je najvýznamnejší model Model č.3. Ten uvádza, že pri kontrole krajín bez ohľadu na kvartál, v ktorom bolo opatrenie zavedené, bolo na hladine významnosti 1% významných až 10 zavedených opatrení. Medzi nimi opatrenie „AdaptationOfWorkplacePartial” - úprava pracovných podmienok (napr. na zníženie rizika prenosu) - čiastočne uvoľnené opatrenie, kde pri jeho zavedení sa zvýšili priemerné transakčné náklady na remitencie o 1,29 na hladine významnosti 1%. Na rovnakej hladine významnosti spôsobilo opatrenie „ClosHigh” - zatvorenie vysokých škôl a univerzít, zníženie nákladov o 0,47. „ClosPubAnyPartial” - Zatvorenie verejných priestranstiev akéhokoľvek druhu (vrátane reštaurácií, zábavných podnikov, obchodov, ktoré nie sú nevyhnutné, čiastočné alebo úplné zatvorenie verejnej dopravy, telocviční a športových centier atď.) - čiastočne uvoľnené opatrenie, ktoré spôsobilo zvýšenie transakčných nákladov o 0,16. Podľa tohto modelu spôsobilo zníženie nákladov úplné aj čiastočné zatvorenie stredných škôl. Významné v tomto modeli boli ďalej aj opatrenia „IndoorOver50” - obmedzenie vonkajších masových/verejných zhromaždení s viac ako 50 účastníkmi, „MassGather50” - obmedzenie zhromaždení s viac ako 50 účastníkmi, pri oboch týchto opatreniach došlo k zníženiu prierných transakčných nákladov na remitencie. Avšak pri opatrení „MassGatherAll” - obmedzenie masových/verejných zhromaždení (vrátane všetkých zásahov na masových zhromaždeniach do 1000 účastníkov) sa náklady na remitencie zvýšili.

V Modeli č.4 je prítomná anomália oproti ostatným

modelom a to pri protipandemickom opatrení „EntertainmentVenuesPartial” - zatvorenie zábavných podnikov - čiastočne zmiernené opatrenie, ktoré sa objavilo len v tomto modeli, kde boli sledované kvartály bez ohľadu na krajinu v ktorej bolo opatrenie zavedené, kde v 2., 3. a 4. sledovanom kvartáli spôsobilo toto opatrenie zvýšenie priemerných transakčných nákladov spojených so zasielaním remitencií o 2,08, pri hladine významnosti 1%.

Vo všetkých modeloch vidíme, že existujú protipandemické opatrenia, ktorých význam nie je zanedbateľný, pretože pri rôznych spôsoboch skúmania sa pri rozličných hladinách významnosti stále opakujú. Takýmto opatrením je „AdaptationOfWorkplacePartial” - úprava pracovných podmienok (napr. na zníženie rizika prenosu choroby) - čiastočne uvoľnené opatrenie - ktoré mali zjavný vplyv a vo všetkých skúmaných modeloch spôsobilo ich zavedenie v sledovaných krajinách zvýšenie priemerných transakčných nákladov spojených s posielaním remitencií do domovskej krajiny migranta. Dôvodov, prečo toto opatrenie vyvolalo takúto odozvu môže byť niekoľko. Sprostredkovatelia prevodu peňazí a teda aj remitencií boli počas pandemickej situácie nútení vyberať vyššie transakčné náklady, pretože ekonomická a hospodárska situácia vo svete sa zhoršovala, znižoval sa dopyt a spotreba a preto im klesal aj zisk, z toho dôvodu stúpali transakčné náklady, aby sa rôzne zvyšovanie ich vlastných poplatkov voči iným inštitúciám pokrylo. Tento problém má však aj ďalší rozmer a to spomínané zníženie dopytu a spotreby, ktoré bolo čiastočne spôsobené aj znížením príjmu pracovníkov, ktorí nemohli svoju prácu vykonávať tak ako mimo pandemickej situácie za bežných podmienok a tieto podmienky boli odmedzené práve uvedeným opatrením. Vysokokvalifikovaní pracovníci majú vyššie príjmy a analogicky aj vyššiu spotrebu, ak sa teda ich spotreba zníži o malé percento je to podielovo viac ako keď sa zníži spotreba nízkokvalifikovanej pracovnej sily s menším príjmom, ktorí už svoju aj tak pomerne nízku spotrebu nevedia znížiť výrazne. Taktiež vzhľadom nato, že vysokokvalifikovaní pracovníci posielajú väčší objem remitencií sa ich zvýšenie priemerných transakčných nákladov spojených s remitenciami dotkne pomerne viac - a do domovskej krajiny tak bude menší prílev remitencií. To v nej spôsobí značné straty - zníženie dopytu a spotreby.

Dve dekády oficiálnej rozvojovej pomoci z pohľadu dosahovania vytýčených cieľov a rozpočtu¹

Jakub Zeman
KFIN, NHF, EUBA

Spoločnosť na celom svete vo väčšej či menšej miere zažíva bezprecedentnú kumuláciu kríz. Vo februári 2020 pocítila spoločnosť vplyv pandémie ochorenia COVID-19. O dva roky neskôr pocítili najmä Európania vplyv vojnového konfliktu na Ukrajinu, ktorý spôsobil ďalšiu krízu, a to energetickú. Energetická kríza mala vplyv na rast cien energií a vysokú infláciu. Táto bezprecedentná kumulácia faktorov spôsobila sociálnu krízu. Na ekonomiku a spoločnosť pôsobí dlhodobo taktiež klimatická kríza, ktorá sa prejavuje čoraz väčšími negatívnymi vplyvmi. Aj z dôvodu klimatickej krízy je dlhodobo prítomná migračná kríza. Jedným z možných riešení poslednej krízy a súčasť reakcie na ďalšie krízy, napr. vojna na Ukrajinu, je vo forme medzinárodnej rozvojovej spolupráce. Slovensko a medzi ním aj ďalšie krajiny sa vstupom do medzinárodných organizácií OECD a EÚ zaviazali znižovať chudobu a naplňovať Miléniové rozvojové ciele OSN, medzi ktoré patrí aj cieľenie rozsahu poskytovanej rozvojovej pomoci.

Znížený, aj tak však nenaplnený cieľ

Významným¹ aspektom oficiálnej rozvojovej pomoci sú stanovené medzinárodné ciele, ktoré sa pretavujú aj do národných cieľov (graf 1). Cieľom OSN a OECD je, aby rozvinuté krajiny poskytovali ročne 0,7 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc (MZV SR, 2001, 2002 alebo United Nations, 2015). Tento cieľ vo výške 0,7 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc pochádza už z roku 1970 (OECD, 2002). Cieľ sa opakuje a potvrdzuje v rôznych medzinárodných dokumentoch. Okrem toho sa členské štáty EÚ rozhodli, aby do roku 2006 dosiahli priemer 0,39 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc. Tí, ktorí dosiahli výdavky vo výške 0,7 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc, budú pokračovať v tomto úsilí a tí, ktorí nedosiahli túto úroveň, mali dosiahnuť úroveň aspoň 0,33 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc v roku 2006 (United Nations, 2002).

Štáty sa opakovane na ďalších konferenciách prihlásili k záväzkom z Monterrey, keď poukázali na to, že plnenie všetkých záväzkov v oblasti oficiálnej rozvojovej pomoci má zásadný význam. Krajiny

deklarovali záujem udržať úroveň rozvojovej pomoci aj napriek krízam (United Nations, 2013).

Vláda SR si v roku 2002 stanovila národný cieľ, že zvýši podiel oficiálnej rozvojovej pomoci na HND z 0,03 % v roku 2002 až na úroveň 0,125 % v roku 2011 (MZV SR, 2002, 2004). Jednotlivé stanovené míľniky v desaťročnom cykle vláda dosiahla len v rokoch 2004, 2007 a 2008 (graf 2). Na základe vývoja výdavkov na rozvojovú pomoc za rok 2004 sa predpokladalo, že záväzok vlády SR nebude naplnený (MZV SR, 2005). Sice vláda bola opakovane konfrontovaná s informáciou, že dochádza k poklesu rozvojovej pomoci z dôvodu rastu HDP/HND, či stagnáciou objemu alokovaných zdrojov na bilaterálne aktivity, avšak k náprave výšky výdavkov na oficiálnu rozvojovú pomoc nedošlo (MZV SR, 2007, 2008).

Stanovený národný cieľ na rok 2011 sa vláde podarilo dosiahnuť až v roku 2016. Okrem národného cieľa sa pridal aj záväzok členských štátov EÚ z Európskej rady v roku 2005. Záväzok bol rozdelený na dve skupiny členských štátov s rozličnými cieľmi, a to:

- pre členské štáty, ktoré vstúpili do EÚ po roku 2002 a museli do roku 2010 dosiahnuť cieľ 0,17 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc a do

¹ Článok bol vypracovaný v rámci projektu č. I-23-104-00 s názvom Rozvojová spolupráca Slovenskej republiky. Zhodnotenie dvoch dekád poskytovania slovenskej rozvojovej pomoci a jej budúcnosť.

roku 2010 0,33 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc a

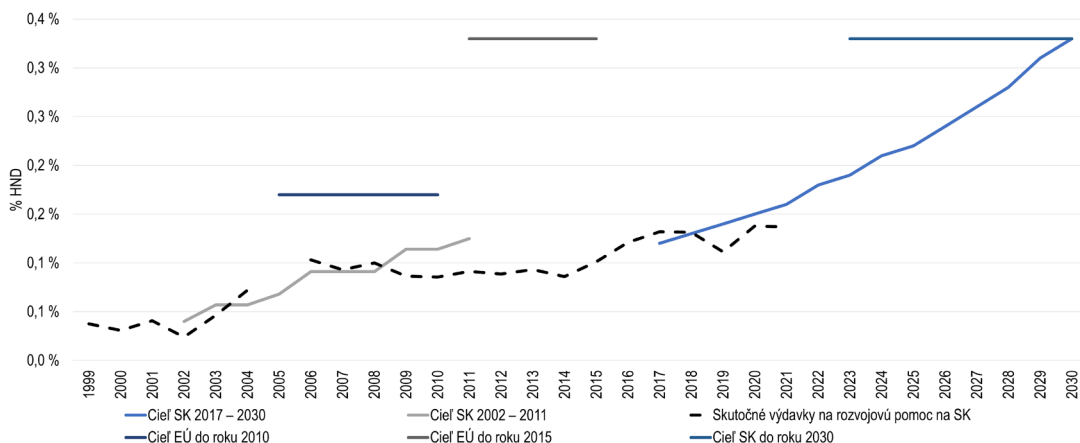
- pre členské štáty, ktoré už boli členmi EÚ pred rokom 2002 a museli do roku 2010 dosiahnuť cieľ 0,51 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc a do roku 2010 0,7 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc (Council of The European Union, 2005).

Rozdielne stanovené ciele pre krajiny, ktoré už boli členmi EÚ a novými členmi boli z dôvodu, že pre nové členské krajiny je dosiahnutie všeobecného cieľa nereálne (MZV SR, 2005). Napĺňanie tohto cieľa na Slovensku sa v roku 2005 posilnilo aj uznesením Národnej rady SR, ktorá vláde SR odporučila prehodnotiť možnosti štátneho rozpočtu a zvýšiť rozpočet výdavkov kapitoly na oficiálnu rozvojovú pomoc, aby sa napĺňali národné ciele a medzinárodné záväzky (NR SR, 2005).

Takto vymedzený cieľ sa ani na jednej úrovni vláde do roku 2021 nepodarilo naplniť. Vzhľadom na to, že viacerým krajinám sa nepodarilo naplniť ciele do roku 2015, a to výdavky na ODA vo výške 0,7, resp. 0,33 % HND, Rada Európskej únie opätovne potvrdila dosiahnutie rovnakých cieľov v časovom rámci programu na obdobie po roku 2015 (Council of the EU, 2015). V rámci rozpočtových procesov si vláda SR stanovila opäť aj národný cieľ, ktorý vychádza z už prijatých medzinárodných záväzkov Slovenska, a to, že do roku 2030 dosiahne 0,33 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc. Cieľ bol pretavený aj do indikatívneho rozpočtu do roku

2030, ktorý sa však Slovensku nedarí dodržiavať. Tento záväzok bol schválený nielen v Konceptii implementácie Agendy 2030 v medzinárodnom prostredí, kde sa vláda SR zaväzuje dosiahnuť tento cieľ v závislosti od zdrojových možností štátneho rozpočtu v jednotlivých rokoch, ale aj v Správe o oficiálnej rozvojovej pomoci za rok 2015, kde bola uložená úloha pre financovania rozvojovej pomoci v súlade so záväzkami v EÚ, OSN a OECD. MZVaEZ SR vyjadrilo očakávanie, že navyšovanie alokácie pre oficiálnu rozvojovú spoluprácu bude v najbližších rokoch pokračovať, pričom sa bude navyšovať vždy o približne 10 % zo základu predstavovaného minulým rokom (MFEA SR, 2016). Dosiahnutie cieľa 0,33 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc do roku 2030 je aj súčasťou odporúčaní vyplývajúcich z partnerského hodnotenia Výboru OECD pre rozvojovú pomoc, ktorý odporúča vytvoriť plán pre splnenie a sledovanie záväzku (OECD, 2019). Z naposledy zverenej správy vyplýva, že na dosiahnutie tohto cieľa je potrebný nominálny rast rozpočtových prostriedkov o približne 14 % ročne. Súčasne správa spomína, že síce bol dosiahnutý neformálny politický konsenzus na nominálnom raste na úrovni 10 %, oproti vtedajším 7 %, avšak nárast oficiálnej rozvojovej pomoci za rok 2021 bol menej ako 1 % po očistení o infláciu (MFEA SR, 2022). Výzvou však nie je len alokácia zdrojov na oficiálnu rozvojovú pomoc, ale aj dostatočné absorpčné kapacity vo verejnej správe a na strane implementujúcich subjektov, ktoré počítajú s rastom vynaložených prostriedkov približne o 10 % (MFEA SR, 2020). Na naplnenie cieľa je však podľa MZVaEZ SR nevyhnutné, aby Ministerstvo financií

Graf 1: Ciele Slovenska v oblasti financovania oficiálnej rozvojovej pomoci

Poznámky: Skutočné výdavky na rozvojovú pomoc sú od roku 2018 evidované ako ekvivalent grantu. Ciele Slovenska v rokoch 2002 – 2011 sú stanovené pri nezmenenom raste HND.

Prameň: vlastné spracovanie na základe dát OECD a stanovených národných cieľov.

SR odsúhlasilo navýšovanie výdavkov na oficiálnu rozvojovú pomoc, ktoré sa v rokoch 2020 a 2021 nestalo (MFEA SR, 2021).

Ambiciózne deklarácie.... bez reálneho napĺňania naprieč krajinami

MZVaEZ SR taktiež poukazovalo na to, že zvyšovanie podielu ODA, ako významného nástroja zahraničnej politiky SR, si vyžaduje neustálu politickú podporu, ako aj aktívny prístup vlády SR k tejto problematike pri tvorbe štátneho rozpočtu (MZV SR, 2008). Síce si vlády SR pravidelne dávajú od roku 2002 aj vo svojich programových vyhláseniach vlády rôzne záväzky vo vzťahu k efektívnemu uplatňovaniu oficiálnej rozvojovej politiky (Vláda SR, 2002) a súčasne vlády v programoch od roku 2016 poukázali na potrebu každoročného zvyšovania prostriedkov na oficiálnu rozvojovú pomoc so záväzkami EÚ, OSN a OECD (ÚV SR, 2016) (ÚV SR, 2021), nedošlo však a ani nedochádza k naplneniu medzinárodných záväzkov.

Z výsledkov na grafe 2 vyplýva, že Dánsko, Luxembursko a Švédsko dlhodobo dosahujú nielen stanovené ciele na európskej úrovni, ale aj ciele stanovené OSN/OECD. V roku 2021 sa tento cieľ podarilo naplniť aj Nemecku. Na druhej strane Holandsko dosahovalo v roku 2010 a 2015 tento medzinárodný cieľ, avšak sa v roku 2021 od tohto cieľa vzdialilo. Päť nových členských krajín EÚ, za ktoré sú k dispozícii dáta, dosiahlo za sledované obdobie rast výdavkov na rozvojovú pomoc, avšak žiaden z nich nenaplnil ciele do roku 2010, resp.

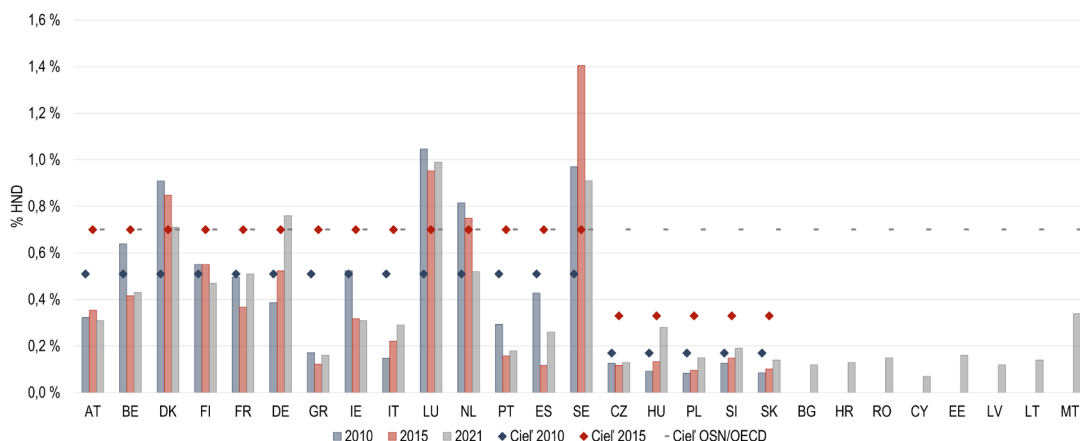
2015. Jediná nová členská krajina EÚ, ktorá dosiahla cieľ 0,33 % HND v roku 2021 na rozvojovú pomoc je Malta.

Rozdielna kvalita rozpočtovania výdavkov na rozvojovú pomoc

Významným determinantom napĺňania cieľov v oficiálnej rozvojovej pomoci je ich rozpočtovanie a kvalita daného procesu. Na základe výskumu hodnotení OECD vybraných krajín sa vyhodnotila ich kvalita.

Jednoznačne najvyššiu kvalitu tohto procesu dosahuje Dánsko, ktoré má systém rozpočtovania rozvojovej pomoci naviazaný na plnenie záväzkov. Zákonom sa od roku 2017 zaviedol mechanizmus s cieľom zabezpečiť, aby dánska oficiálna rozvojová pomoc bola konzistentne na 0,7 % HND a zároveň sa dodržiavali záväzky financovania voči partnerom. Tento mechanizmus umožňuje Dánsku prispôsobiť rozpočet na oficiálnu rozvojovú pomoc výkyvom HND počas trojročného obdobia. Akýkoľvek rozdiel medzi rozpočtovanou sumou na oficiálnu rozvojovú pomoc (založenou na skoršom odhade HND) a skutočnou sumou potrebnou na dosiahnutie cieľa 0,7 % HND na oficiálnu rozvojovú pomoc sa buď odpočíta (v prípade prebytku) alebo pripočíta (v prípade deficitu) k návrhu zákona na nasledujúci rok. Tento vyrovnávací mechanizmus sa aktivuje pri rozdieloch vyšších ako 100 miliónov dánskych korún, čo zodpovedá približne 15 miliónom amerických dolárov a približne 1 % priemerného ročného rozpočtu. Týmto mechanizmom v zákone

Graf 2: Výdavky na oficiálnu rozvojovú pomoc v členských štátoch EÚ

Poznámky: Údaje za Cyprus, Estónsko, Lotyšsko, Litvu a Maltu v rokoch 2010 a 2015 neboli k dispozícii

Prameň: vlastné spracovanie na základe dát OECD a stanovených národných cieľov.

sa naplní rozpočtový cieľ a súčasne je zachovaná široká politická podpora pre tento cieľ.

Rozpočtový proces vo Švédsku je tiež kvalitný, keďže je založený na parlamentom každoročne schvaľovanom rozpočte v rámci viacročného návrhu rámca. Rozpočtovanie sa súčasne riadi podľa scenára, čo znamená, že počas rozpočtového procesu sa pripravujú rôzne scenáre, ktoré zohľadňujú zmeny nákladov na utečencov či darcovstva. Scenáre súčasne zohľadňujú aj zmeny makroekonomických prognóz, ktoré by mohli ovplyvniť cieľ 1 % HND na rozvojovú pomoc (OECD, 2019). To sa Švédsku darí v praxi dosahovať, keď priemer rozvojovej pomoci na HND za posledných päť rokov, t. j. 2017 – 2021 bol na úrovni 1 %.

Opačným príkladom je Maďarsko či Poľsko. Maďarsko je osobitné tým, že pravidelný rozpočet nie je hlavným zdrojom financovania. Vláda ad hoc schvaľuje mnoho rozsiahlych a viacročných rozvojových projektov, ktoré sú financované z dostupných finančných prostriedkov z centrálnej rezervy. Síce je to flexibilný nástroj, avšak národný parlament nemá kontrolu nad týmito výdavkami a súčasne koordinácia rozvojovej spolupráce trpí na nedostatok finančných zdrojov. Vzhľadom na tento charakter financovania rozvojovej spolupráce je náročné plánovať strednodobé ciele. Súčasnne v rozpočte nie je možné identifikovať žiadnu špecifickú ročnú rozpočtovú položku, čo na jednej strane poskytuje ministrom zodpovednému za koordináciu rozvojovej pomoci flexibilitu, ale vytvára najmä problémy pri transparentnosti a predvídateľnosti financovania rozvojovej spolupráce (OECD, 2023). V Poľsku sa finančné plánovanie a zostavovanie rozpočtu oficiálnej rozvojovej pomoci uskutočňuje na ročnom základe. To neumožňuje zvýšiť predvídateľnosť pre partnerské projekty (OECD, 2017).

Rozpočtovanie výdavkov na rozvojovú pomoc v podmienkach Slovenska

Slovensko prešlo od plánovania a realizovania rozvojovej pomoci jednotlivými ústrednými orgánmi štátnej správy v 90. rokoch 20. storočia (MZV SR, 2001), po koordináciu a zvýšenie zahranično-politického a ekonomického prínosu v novom storočí. Tieto zmeny sa pretavili aj v štatistickom vykazovaní oficiálnej rozvojovej pomoci, keď bol náročný manažment údajov o poskytovaní rozvojovej pomoci v 90. rokoch. Bolo

problematické určiť, či ide o rozvojovú pomoc, keďže ústredné orgány nedisponovali metodikou OECD pre vykazovanie a štatistiku (MZV SR, 2001). Posun nastal v roku 2002, keď sa mali výdavky na projekty rozvojovej pomoci rozpočtovať v rámci kapitoly Všeobecná pokladničná správa (MZV SR, 2001). Na prelome storočia začali prípravy na to, aby sa výdavky na rozvojovú pomoc poskytovali na základe programovo poskytovanej rozvojovej pomoci v súlade so zahranično-politickými cieľmi (MZV SR, 2002). Míľnikom rozvoja rozpočtovania bol rok 2003, keď vznikol v rámci programového rozpočtovania program oficiálnej rozvojovej pomoci – 05T, ktorého gestorom sa stalo MZV SR. V rozpočte MZV SR na rok 2003 došlo ku kľúčovej zmene, keď sa na programy a projekty oficiálnej rozvojovej pomoci alokovali prostriedky vyčlenené nad rámec už existujúcej rozvojovej pomoci (MZV SR, 2003). Okrem toho sa však rozvojová pomoc financuje aj mimo programu 05T priamo z rozpočtov jednotlivých ústredných orgánov štátnej správy. Síce tieto prostriedky nie sú programované ako oficiálna rozvojová pomoc, ale štatisticky tak môžu byť vykázané na základe metodiky DAC/OECD (MZV SR, 2004). Účinnosťou zákona o rozpočtových pravidlách verejnej správy a nového metodického pokynu programového rozpočtovania v roku 2004 sa naplno pretavili snahy o programové rozpočtovanie (SAO SR, 2022). Predmetné pomohlo k určeniu výdavkov na základe osobitnej rozpočtovej položky na oficiálnu rozvojovú pomoc, čo pomohlo k vyššej miere transparentnosti, kontroly a vyhodnocovania efektívnosti vynaložených zdrojov aj na úrovni jednotlivých orgánov štátnej správy. Slovensko tak vedelo vyčíslieť skutočnú výšku rozvojovej pomoci v zmysle metodiky a súčasne aj podiel na HND. Súčasnne sa odstránil problém, keď pri rozpočtovaní výdavkov na rozvojovú pomoc nebola v rozpočte vyčlenená položka na viazanú rozvojovú pomoc určenú prioritným krajinám (MZV SR, 2003).

Štandardne nie sú na financovanie rozvojovej pomoci určené osobitné zdroje. V roku 2002 však vláda schválila, že sa bude financovať rozvojová pomoc aj zo zdrojov z privatizácie (MZV SR, 2002). Významný vplyv na výdavky na rozvojovú pomoc bol aj v roku 2005, keď Slovensko odpustilo dlhy, čím významne vzrástol podiel pomoci na HND (MZV SR, 2006).

Významnou nevýhodou bolo, že nepoužité finančné zdroje bežného roka na financovanie rozvojovej pomoci sa previedli na konci roka späť a nemohli

byť v nasledujúcich rokoch využité (MZV SR, 2003). V zmysle princípov efektívneho poskytovania pomoci členských krajín OECD je potrebné, aby sa oficiálna rozvojová pomoc plánovala dlhodobo, so stanoveným trojročným programovým cyklom. Predmetné je dôležité na dosiahnutie pozitívnych výsledkov z poskytnutej pomoci a zabezpečenia udržateľnosti iniciovaných aktivít (MZV SR, 2002). Vďaka legislatívnej úprave rozpočtových pravidiel verejnej správy v roku 2007 sa výdavky na rozvojovú pomoc zaradili medzi úzku skupinu výdavkov, ktoré je možno so súhlasom ministra financií použiť aj v nasledujúcom rozpočtovom roku na stanovený účel. Táto zmena súvisela so skutočnosťou, že Slovensko od roku 2004 začalo okrem poskytovania príspevkov do medzinárodných organizácií, štipendií a humanitárnej pomoci, poskytovať aj pomoc prostredníctvom programov a projektov bilaterálnej oficiálnej rozvojovej pomoci. Vzhľadom na zriadenie osobitnej agentúry na správu bilaterálnych projektov, bolo potrebné

zabezpečiť možnosť používania nevyčerpaných finančných prostriedkov aj v ďalších rokoch až do ich vyčerpania na uvedených účel vzhľadom na osobitosť poskytovania medzinárodnej pomoci do zahraničia (MF SR, 2007). Neskôr sa v roku 2013 uvoľnili pravidlá a umožnilo sa použiť výdavky bez predchádzajúceho súhlasu ministra financií (MF SR, 2013), čím sa ešte zefektívnil proces poskytovania systematickej bilaterálnej oficiálnej zahraničnej pomoci.

Slovensko dosiahlo od 90. rokov 20. storočia zvýšenie kvality evidencie a transparentnosti výdavkov na oficiálnu rozvojovú pomoc. Problémom tak zostáva dostatočná výška alokovaných zdrojov, ktorá je závislá aj od politickej vôle. Až dostatočná alokácia zdrojov zabezpečí dosiahnutie stanovených medzinárodných a národných cieľov v poskytovaní oficiálnej rozvojovej pomoci.

katedra
hospodárnej politiky

